

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

Gintautas Surgailis

DEŠIMTASIS PĖSTININKŲ

MARIJAMPOLĖS PULKAS

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO
LIETUVOS KARO AKADEMIJA

GINTAUTAS SURGAILIS

DEŠIMTASIS PĖSTININKŲ MARIJAMPOLĖS PULKAS

Mokslo studija

Vilnius 2024

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Atsakingasis redaktorius dr. Darius Juodis

Recenzantai: dr. Aušra Jurevičiūtė,
doc. dr. Manvydas Vitkūnas

Kalbos redaktorė Nijolė Andriušienė

Maketavo Laima Adlytė

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2024
© Gintautas Surgailis, 2024

ISSN 1822-4423
ISBN 978-609-8277-54-8 (Online)
ISBN 978-609-8277-53-1 (Print)

Turiny

IVADAS / 5

I. KOVŲ SU LENKAIS BARUOSE / 11

Pirmasis atsargos batalionas / 12

Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas / 23

II. LIETUVOS SIENŲ APSAUGOJE / 43

Antrasis pasienio Marijampolės pulkas / 77

Antrasis atskirasis pasienio batalionas / 85

**III. TRUMPALAIKIS DEŠIMTOJO PĖSTININKŲ
PULKO ATGIMIMAS / 91**

IŠVADOS / 99

PRIEDAI / 101

1 priedas. Pulko vadai / 101

2 priedas. Dešimtojo pėstininkų Vilniaus pulko kariai,
apdovanoti Vyčio Kryžiaus ordinu / 117

3 priedas. Dešimtojo pėstininkų Marijampolės pulko 1-ojo
bataliono ir Mokomosios kuopos sužeistų karių kovų su lenkais
1920 m. rugpjūčio–spalio mėnesiais sąrašas / 118

SANTRUMPOS / 119

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA / 120

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA / 123

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ / 125

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ / 131

Ivadas

XX amžius buvo neramus ir įsimintinas tiek dėl džiugių, tiek dėl tragiškų įvykių. Per Lietuvą nusirito du pasauliniai karai, buvo atkurta, prarasta ir vėl atkurta nepriklausomybė, todėl šio amžiaus šalies ir jos kariuomenės istorija mums, jau į trečiąjį XXI amžiaus dešimtmetį įžengusios Lietuvos žmonėms, yra tokia svarbi. Lietuvos kariams ypač brangi yra tiek tarpukario, tiek XX amžiaus paskutinio dešimtmečio ir šių dienų kariuomenės istorija, todėl turėtume žinoti ne tik apie jos herojiškus kovų dėl nepriklausomybės, bet ir apie dramatiškus pralaimėjimų, nesvarbu, dėl savo ar politikų kaltės, epizodus.

Fundamentaliuose Lietuvos ir jos kariuomenės veiklą analizuojančiuose veikaluose kariuomenė tampa pagrindiniu istorijos veikėju, o tie, kurie ją kūrė, tarsi kažkur dingsta. Operuojama divizijų, pulkų, batalionų pavadinimais, o kad šiuos vienetų sudarė realūs, turintys savo pažiūras ir įsitikinimus kariai, primiršta. Figūruoja kariuomenėje tik aukščiausias pareigas ėjusiųjų ar kažkuo ypatingai pasižymėjusiųjų pavardės. Ir tai visiškai suprantama, nes panašiuose veikaluose turi būti aptariama procesų eiga, padariniai, rezultatai ir nebe taip svarbu, kieno pastangomis jie pasiekti.

Daugumoje turtingą istoriją turinčių valstybių kariuomenių ypatingas dėmesys skiriamas dalinių istorijai. Apie jų veiklą rašomos knygos, įkuriami muziejai, o šiuolaikiniai kariai didžiuojasi savo dalinių istorija ir puikiai ją išmano. Iš dalies taip yra ir Lietuvoje, tačiau daugelio karinių dalinių istorijos vis dar nėra sulaukusios istorikų dėmesio, todėl bus nagrinėjamos ateityje.

Ši mokslo studija skirta Dešimtajam pėstininkų Marijampolės pulkui, kurio gana trumpa istorija glaudžiai susijusi su kovomis dėl nepriklausomybės ir neutralios zonos tarp Lietuvos ir Lenkijos apsaugos laikotarpiu.

Istoriografija apie Dešimtąjį pėstininkų Marijampolės pulką nėra gausi. Kai kurie šio jo istorijos fragmentai yra aptarti keliose Lietuvos istorikų knygose ir straipsniuose, tačiau išsamaus tik jai skirto darbo parašyta nebuvo. Šio pulko, kaip ir kitų Lietuvos kariuomenės karinių dalinių, veiksmas bendrame Lietuvos kariuomenės kovų kontekste nagrinėjami dr. Vytauto Lesčiaus knygoje „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920“¹. Trumpą kelių puslapių pulko isto-

1 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. 1918–1920. Vilnius, 2004.

riją veikale „Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.“ pateikė Vytenis Statkus², V. Lesčius knygoje „Lietuvos kariuomenė 1918–1920“ apžvelgė jo veiklą kovų dėl nepriklausomybės metais³, Vinco Vitkausko straipsnyje „Mūsų pėstininkai“⁴ irgi ke-
lios eilutės skirtos šio dalinio raidai ir veiksams.

Apie buvusio Pirmojo pėstininkų pulko 3-iąją batalioną, iš kurio išsirutuliojo Pirmasis atsargos batalionas, Dešimtojo pėstininkų pulko pirmtakas, nemažai infor-
macijos galima rasti tuomečio Pirmojo pėstininkų pulko 3-iojo bataliono ir Pirmojo
atsargos bataliono vado Konstantino Žuko atsiminimuose „Žvilgsnis į praeitį“⁵ (tik
gaila, kad čia jis visą dėmesį sutelkė ne į dalinio formavimo aplinkybes, o į savo,
kaip lenkų fronto vado, veiklą), taip pat Gintauto Surgailio monografijoje „Pirmasis
pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas“⁶.

Nemažai medžiagos ir originalių to meto dokumentų, susijusių su Dešimtojo
pėstininkų pulko veiksmis bendrame kovų su lenkais 1920 m. rugpjūčio–rugsėjo
mėn. kontekste, pateikia ir Jonas Petraitis antrajame savo atsiminimų tome „Mūsų
žygiai“⁷, todėl jie mums yra ypač vertingi.

Keletą epizodų apie pulko kovas su lenkais 1920 m. aprašo buvęs pulko gy-
dytojas Leonas Kenstavičius⁸. Tačiau pagrindinis informacijos apie pulką šaltinis –
archyvuose sukaupti dokumentai.

Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomas išlikusių Dešimtojo pėsti-
ninkų pulko bylų fondas Nr. 1322, iš viso 93 bylos, 1919–1924 m. ir 1939 m.
dokumentai. Fonde sukaupti vadovaujančių įstaigų tvarkomieji dokumentai, pul-
ko, bataliono vadų įsakymai, Marijampolės komendanto pranešimai, žinios apie
kitų šalių kariuomenes, bataliono, pulko išdėstymo schemas, telefonogramos apie
karo veiksmus, padėtį ir įvykius pasienyje, susirašinėjimo demarkacijos linijos su-
stiprinimo ir kontrolės, sargybos postų išdėstymo ir panaikinimo, karių drausmės,
pabėgusių karių paieškos, turto pasisavinimo, atlyginimų išmokėjimo, sanitarijos,
personalo, finansų, ūkio organizavimo, drausmės pažeidimų, tarnybinių nusižengi-
mų tyrimo dokumentai, žinios apie personalo sudėtį ir turta, pulko turto praradimą
mūšiuose, pranešimai apie daiktų pasisavinimą, prašymai išduoti liudijimus žemei
gauti, leisti atostogų, pasilikti pulke virštarnybiniais, atleisti iš tarnybos, pabėgusių,
suimtų karių registracijos knyga, kareivių, slaptažodžių sąrašai ir kt.

2 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986, p. 52–54.

3 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920. Vilnius: Leidybos centras, 1998, p. 305–308.

4 Vitkauskas, V. Mūsų pėstininkai. *Mūsų žinynas*, t. 15, Nr. 45, 1928 m., p. 261–262.

5 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį. Vilnius, 1992.

6 Surgailis, G. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011.

7 Ats. plk. Petraitis, J. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m., t. 2. Kaunas: Žaibas, 1937.

8 Plk. lt. gyd. Kenstavičius, L. Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais. *Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 129–137.

Priešistorė

Po 1919 m. vasario mėn. raudonarmiečių surengto Alytaus puolimo jį gynusiam Pirmajam pėstininkų pulkui teko miestą palikti, ir sutriuškinti pulko padaliniai susirinko Marijampolėje. Čia dalinys dar kurį laiką tvarkėsi. 1919 m. kovo 28 d. jame buvo pradėtas formuoti 3-iasis batalionas, o jo vadu paskirtas krn. Konstantinas Žukas⁹.

Kovo 30 d. pulko vadas krn. Kazys Ladyga pulko padaliniams įsakė grįžti į Alytų. Marijampolėje buvo palikti tik formuojamas 3-iasis batalionas, Pavaduotojų mokykla ir krn. Juozo Budrevičiaus vadovaujamas kulkosvaidininkų komandos būrys. Pulko 3-iąją batalioną K. Žukui įsakyta formuoti savarankiškai ir tam palikta Ūkio kuopos gurguolės dalis. Bataliono adjutantu buvo paskirtas krn. Kazys Purtočas, ūkio vedėju – krn. Antanas Petruškevičius, kvartirmeisteriu¹⁰ – karo valdininkas Zdanavičius. Batalione liko tarnauti ir keletas karininkų – Zigmas Talevičius, Antanas Kemežis ir Juozas Grubliauskas¹¹.

Pulkui išitraukus į kovas su raudonarmiečiais, 3-iasis batalionas ir toliau liko Marijampolėje. Apie batalioną, kuriam buvo paskirtas vadovauti, K. Žukas savo atsiminimuose rašo taip:

„Nekoks tai buvo batalionas: kareivių nedaug, ginklų dar mažiau, o tų kuopų vadai buvo karininkai Š. D. ir B., kurių pulkas norėjo atsikratyti. Visi trys be saiko girtavo, šaudė, triukšmavo, pridarydami nemažai rūpesčių man, komendantui ir policijai.“¹²

1919 m. balandį prasidėjus naujokų šaukimui, K. Žukui pulko štabas pranešė, kad trys bataliono kuopos perkeliamos į Alytų, o jis turi rinkti naujokus, juos apginkluoti, apmokyti ir siųsti į Pirmąjį pėstininkų pulką.

Greitai ėmė plūsti naujokai, buvo atsiųsti dar trys karininkai, bet batalionas turėjo tik 37 vokiškus šautuvus ir sulūžusį kulkosvaidį. Trūko elementariausių buities reikmenų. Be to, iš Alytaus ir Seinų komendantūrų pradėjo plaukti pranešimai, kad tai vienur, tai kitur lenkai užpuolė lietuvių sargybas, tad šių sričių komendantai prašė paramos. Trūko ne tik ginklų. Sunkiai sekėsi kareivius aprūpinti maistu¹³. Tai kėlė jų nepasitenkinimą.

1919 m. gegužės 2 d. pulko 3-iasis batalionas, vadovaujamas krn. K. Žuko, gavęs nurodymą iš Kauno, dalyvavo unikalioje, bet dviprasmėje operacijoje – Perlo-

9 1919-03-08 įsakymas 1 p. p. Nr. 153. *LCVA*, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 144; Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 228.

10 **Kvartirmeisteris** – asmuo, tvarkantis kariuomenės apgyvendinimo reikalus, išskirstymą po butus.

11 1919-03-30 įsakymas 1 p. p. Nr. 157. *LCVA*, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 148.

12 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 125.

13 Ten pat, p. 189–190.

10-ojo pulko kulkosvaidininkų komandos būrys (*Šešėliai*, 1920, Nr. 2)

jos respublikos¹⁴ likvidavime. Bataliono kuopa, apsiginklavusi kulkosvaidžiais, atėjo į Perloją. Perlojiškiai pasipriešino, tačiau apsiginti nuo stipresnių pajėgų nepajėgė, todėl turėjo sudėti ginklus. Perlojos respublikos prezidentas J. Česnulevičius, komiteto nariai ir grupelė vyrų buvo suimti, bet po mėnesio paleisti. Taigi tądien buvo

14 **Perlojos respublika** – Perlojos ir gretimų kaimų savavaldė bendruomenė. Perlojos respublikos pradžia – 1918 m. spalio mėn. susikūręs Jono Česnulevičiaus, vėliau – Juozo Lukoševičiaus vadovaujamas perlojiečių ginkluotas apsaugos būrys (50–80 žmonių), saugojęs miestelį ir apylinkes nuo plėšikų, daugiausia besitraukiančių Vokietijos kariuomenės karių, vėliau – nuo Sovietų Rusijos ir Lenkijos karinių dalinių puldinėjimų.

1918 m. lapkričio 13 d. Perlojos gyventojų ir parapijos kaimų igaliojinių susirinkime buvo išrinktas 5 asmenų Parapijos komitetas, atskaitingas Visuotinei gyventojų sueigai (pirmininkas J. Česnulevičius). Komitetui buvo suteikti platūs igaliojimai tvarkyti visus Perlojos ir jos parapijos apsaugos, teisėtvarkos, bendrus buities reikalus. Jis organizavo miliciją, įsteigė teismą, kooperatyvą, rūpinosi miškų priežiūra ir apsauga, šalpos, švietimo, sanitarijos reikalais. Iš pinigų, gautų už parduotą statybinę medieną, ir teismo skirtų baudų mokėjo algas bendruomenės pareigūnams. Perlojiečiai skelbėsi įkūrę nepriklausomą Kunigaikščio Perliaus respubliką, turėjo savo antspaudą. 1919 m. vasarį Perloją užėmusio Sovietų Rusijos karinio dalinio vadovybės reikalavimu Parapijos komitetas veikė pasivadinęs Revoliuciniu komitetu.

1919 m. balandžio mėn. Rusijos kariuomenei pasitraukus, perlojiečių apsaugos būrys ginklų pasipriešino Lietuvos kariuomenės krn. K. Žuko vadovaujamai kuopai, kuri po susirėmimo užėmė miestelį.

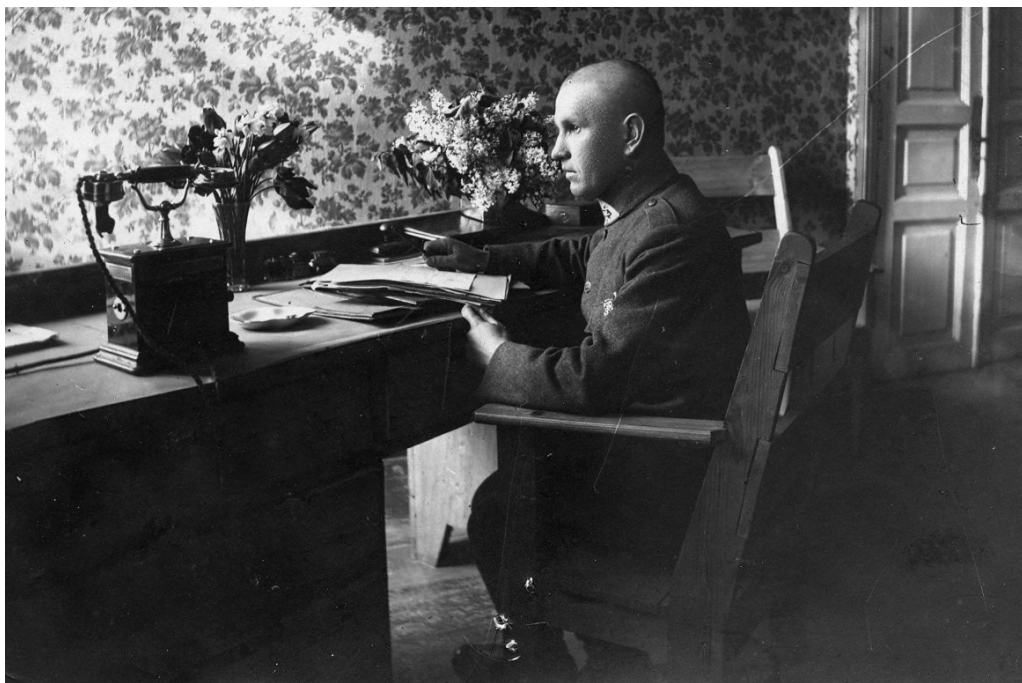
Perloją užėmus lenkams, buvę Perlojos apsaugos būrio nariai 1919 m. rugpjūčio–1920 m. liepos mėn. priešinosi Lenkijos kariuomenei: iš pasalų apšaudydavo jos karius, gadino telefono liniją, vykdė žvalgybą, palaikė slaptus ryšius su Lietuvos Respublikos karinėmis įstaigomis.

Nuo 1920 m. lapkričio pabaigos, tarp Lietuvos ir Lenkijos nustačius neutraliąją zoną, iki 1923 m. kovo mėn. Perloja ir jos apylinkės buvo neutraliojoje zonoje prie Lietuvos ir Lenkijos demarkacijos linijos. Perlojos respublika iš dalies buvo atkurta, į Lietuvos šaulių sąjungos Alytaus rinktinės padalinį pertvarkytas Lietuvos Respublikos kariuomenės remiamas ginkluotas perlojiečių būrys saugojo demarkacijos linijos ruožą nuo Lenkijos kariuomenės ir lenkų partizanų puldinėjimų, prieš ją įvykdė keletą sėkmingų išpuolių. 1923 m. vasario mėn. Tautų Sąjungai panaikinus neutraliąją zoną, dalis Perlojos (Merkio dešiniajame krante) liko Lietuvoje. Demarkacijos liniją nuo 1924 m. sausio 1 d. ėmė saugoti pasienio policija (Perlojos respublika. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 19, p. 14–15).

panaikinta Perlojos respublika, o vietoj jos įsteigtas valsčius¹⁵.

Kaip matyti iš bataliono vado krn. K. Žuko 1919 m. birželio 11 d. rašto brigados vadui, batalionas jau du su puse mėnesio gyvavo atskirai nuo pulko. Susirašinėti su vadovybe buvo labai sunku, o kai pulkas buvo dislokuotas už Utenos – beveik neįmanoma. Pulkas batalionui neskyrė nei pinigų, nei uniformų, nei batų, nors jame jau buvo apie 500 kareivių. Batalionui labai trūko lėšų: birželio 11 d. jo kasoje buvo tik 1,5 tūkst. auksinų¹⁶, todėl buvo mokamos tik algos. K. Žukas ne kartą kreipėsi į pulko ir brigados vadus, prašydamas batalioną aprūpinti arba atskirti nuo pulko. „Toliau taip bankrotnei gyventi negalima“, – rašė jis viename rašte¹⁷.

Birželio 17 d. pulko vadas krn. K. Ladyga išsiuntė raštą Krašto apsaugos ministerijos Operatyvinio skyriaus viršininkui, kuriame prašė leisti 3-įją batalioną perkelti prie pulko ir siūlė Marijampolėje steigti atskirą batalioną, kuris pulkui nepriklausytų¹⁸.

Pirmojo atsargos bataliono vadas krn. Konstantinas Žukas. 1919 m. vasara (VDKM)

15 Surgailis, G. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas, p. 78.

16 **Auksinas** – pereinamasis Lietuvos Respublikos laikinasis popierinis pinigas 1919–1922 m.

17 1-ojo p. p. 3 Bn. vado K. Žuko pranešimas brigados viršininkui apie padėtį batalione. *LCVA*, f. 930, ap. 7, b. 62, l. 8–9.

18 Pirmojo p. p. vado 1920 m. birželio 19 d. raštas KAM Operatyvinio skyriaus viršininkui. *Ten pat*, f. 513, ap. 1, b. 5, l. 74.

Tačiau sprendimas buvo kitoks. Birželio 20 d. vyriausiojo kariuomenės vado gen. Silvestro Žukausko įsakymu batalionas buvo atskirtas nuo Pirmojo pėstininkų pulko ir pavadintas **Pirmuoju atsargos batalionu**. Jam vadovauti liko krn. K. Žukas. Batalionui buvo iškeltas uždavinys – mokyti jaunos kareivius, rengiamus fronte esančioms dalims papildyti¹⁹.

19 Įsakymas I atsargos batalionui Nr. 1. 1919-06-20. *Ten pat*, b. 9, l. 26.

I

Kovų su lenkais baruose

Pirmasis atsargos batalionas

Kadangi pagrindinė naujai įsteigto bataliono užduotis buvo naujokų mokymas, jau Pirmojo atsargos bataliono įkūrimo dieną čia jų buvo atsiųsta 80. Po savaitės jame jau buvo 11 karininkų, 4 karo valdininkai ir 463 kareiviai. Batalionas gavo nemažą ginkluotės siuntą ir turėjo 5 kulkosvaidžius, 160 šautuvų, 22 revolverius, 901 granatą, 2 lauko telefonus, 29 arklius²⁰, tačiau ginklų vis dar labai trūko, labiausiai – šautuvų, kurių reikėjo ne tik einant sargybą, bet ir mokant naujokus.

Nors batalionas tapo savarankišku kariniu vienetu, jo aprūpinimas nė kiek nepagerėjo. Kareiviams ir toliau trūko aprangos, vėlavo algos, kareivinėms ir sandėliams reikėjo remonto. Skirtumas buvo tik tas, kad dabar bataliono karių aprūpinimas tapo bataliono vado problema.

Kariuomenės vadovybei ir toliau nesprendžiant jo apginklavimo klausimo ir į bataliono vado nuolatinius prašymus atsakant palaukti, bataliono vadas K. Žukas pasiėmė kitaip. Jis paprašė karininkų ir jų giminaičių surinkti pinigų ginklams iš vokiečių pirkti. Per porą dienų buvo surinktas 21 000 markių ir iš vokiečio nupirkta 300 šautuvų ir 300 000 šovinių, o už „komisinius“, kuriuos „pardavėjas“ įteikė K. Žukui, – dar 30 šautuvų ir 30 000 šovinių²¹. Taip batalione buvo išspręsta ginklų stygiaus problema.

Tuo metu padėtis lenkų fronte darėsi vis labiau įtempta. Jie, turėdami tikslą užimti visą Lietuvą, Antantės atstovams nuolaidžiaujant, po truputį stūmė Lietuvos karius iš Suvalkijos per Antantės tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių nustatytas demarkacijos linijas. Pirmąją demarkacijos liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių Antantė nustatė 1919 m. birželio 18 d.: Lyckas (Vokietijoje, dabar – Elkas (lenk. *Elk*) Lenkijoje)–Augustavas (Augustavo miestelis – lenkams)–Sapackinė (brus. *Сапоцкін*)–Augustavo kanalas–Nemuno upe iki Ratnyčios, į pietus pro Varėną, 5 km į vakarus nuo geležinkelio linijos iki Kazitiškio miestelio²². Tačiau ši linija lenkų netenkino ir jie susitarimo nesilaikė.

Liepos 26 d. Antantės Aukščiausiosios Tarybos buvo nustatyta antroji demarkacijos linija tarp Lietuvos ir Lenkijos, palikus agresoriams vietoves, kurias jie spėjo užimti birželio–liepos mėn. Ji buvo išvesta Suvalkų, Augustavo ir Seinų apskričių sienomis iki Juodosios Ančios, Juodąja Ančia iki jos įtakos į Nemuną ir Nemunu iki Merkinės (Merkinė palikta Lietuvai), toliau 12 km į vakarus ir šiaurę lygiagrečiai su Varėnos–Vilniaus–Daugpilio geležinkeliu (geležinkelis paliktas lenkams) iki pat fronto²³. Tačiau lenkų netenkino ir ši riba.

20 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 305.

21 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 129–130.

22 LCVA, f. 929, ap.3, b.141, l. 69.

23 Žepkaitė, R. Diplomacija imperializmo tarnyboje: Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1919–1939 m. Vilnius: Mokslo, 1980, p. 47–48.

Seinų apskrities komendantūros būrys. 1919 m. balandžio mėn. Dešinėje – būrininkas psk. Matas Aguonis (*Karys*, 1940, Nr. 4, p. 2)

Seinų komendantūros rajone nuolat vyko susidūrimai su lenkais. Esant tokiai situacijai, batalionas gavo kariuomenės vadovybės įsakymą vykti į lenkų frontą ir 1919 m. rugpjūčio 8 d. jį pasiekęs užėmė platų barą, kurį sudarė Maudos ežeras–Oklinai (lenk. *Okliny*)–Kaletnikas (lenk. *Kaletnik*)–ežeras prie Liubavo–Juodoji Ančia (lenk. *Czarna Hańcza*). Jau rugpjūčio mėnesį į fronte esantį batalioną buvo įtraukta Suvalkų komendantūros kuopa²⁴.

1919 m. rugpjūčio 21 d. Lietuvos Vyriausybei buvo pranešta apie Antantės nustatytą naują demarkacijos liniją. Ši buvo jau ne laikina, o paties maršalo Ferdinando Fošo (*Ferdinand Foch*) nubrėžta²⁵: lenkams buvo paliktas Vižainis, Punkskas, Beržininkai (kitais – Berznykas), Varėna ir geležinkelis Varėna–Vilnius–Daugpilis. Tačiau lenkų ir tai netenkino. Jau kitą dieną Suvalkų ir Seinų apylinkėse prasidėjo vadinamasis vietos gyventojų sukilimas – lenkai užpuolė lietuvių sargybas Tartoke (lenk. *Tartak*), Rusų Būdoje (lenk. *Buda Ruska*), Studžiūnuose ir Pronckuose. Apie 300 lenkų partizanų puolė Seinus ir juos užėmė, bet po atkaklių kautynių buvo atmušti²⁶, tačiau rugpjūčio 22 d. paskelbusi, kad skuba „vietos gyventojams“ į pagalbą, generolo Voicecho Falevičiaus (*Wojciech Falewicz*) vadovaujama lenkų kariuo-

24 Vitkauskas, V. Mūsų pėstininkai. *Mūsų žinynas*, t. 15, Nr. 45, 1928, p. 261.

25 Vyr. lt. Tarasovas, [V]. Marijampolės grupės operacijos. *Karo archyvas*, 1926, t. 3, p. 227–228.

26 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 274–275; Lesčius, V. Lietuvos ir Lenkijos karinis konfliktas dėl Seinų krašto 1919 metais. *Karo archyvas*, t. 18, p. 183–185.

menės brigada pajudėjo iš Augustavo ir apie 17 val. padėjo lenkų partizanams užimti Seinus²⁷. Tokiu būdu Lenkijos kariuomenės priešakinės dalys pasiekė Lietuvos kariuomenės užimtas pozicijas. Lenkai sėkmingai puolė dėl Seinų komendantūros kuopos vado krn. E. Bardausko išdavystės. Prasidėjus priešų puolimui, krn. E. Bardauskas pats nuginklavo prie jo buvusią kuopos karių dalį, o kitą dalį, kuri stovėjo Pronckuose (lenk. *Frącki*), paliepė nuginkluoti kuopos viršilai²⁸.

Susidarius kritiškai situacijai, rugpjūčio 24 d. Generalinio štabo viršininko įsakymu vadovauti lenkų fronte Suvalkijoje buvusioms Lietuvos kariuomenės dalims buvo paskirtas Marijampolėje dislokuoto Pirmojo atsargos bataliono vadas krn. K. Žukas²⁹. Jam pavaldžios tapo Alytaus, Seinų, Marijampolės ir Vilkaviškio komendantūros³⁰. Taigi, faktiškai buvo sudarytas atskiras beveik 140 km lenkų frontas. Batalionui buvo įsakyta ginti barą Kramniko ežeras–Tartokas–Juodoji Ančia³¹. Kitą dalį saugojo komendantūrų kuopos.

Mykolas Velykis

Fronto barui sustiprinti K. Žukas dalį Pirmojo atsargos bataliono karių iš Marijampolės perkėlė į kitas pozicijas: rugpjūčio 27 d. į Lazdijus buvo atsiųsti 98 apmokyti bataliono kariai, vadovaujami karininko, jiems buvo skirti 2 kulkosvaidžiai. Į Lazdijus taip pat buvo atsiųsta 80 bataliono naujokų, irgi vadovaujamų karininkų. Jiems buvo skirti 3 kulkosvaidžiai. Be to, į Lazdijus buvo nusiųstos 2 patrankos, Lazdijų ir Punsko lietuvių partizanams – 400 šautuvų³².

Siekdamas sustiprinti lietuvių karinę padėtį Suvalkijoje, Generalinio štabo viršininkas krn. Mykolas Velykis krn.

27 LCVA, f. 929, ap. 3, b. 286, l. 45.

28 Laisvės kovos Seinų krašte 1918–1923 metais. Prieiga per internetą: <https://www.voruta.lt/laisves-kovos-seinu-kraste-1918%e2%80%931923-metais/> [žr. 2023-12-31].

29 Reliacija apie mūsų Seinuose 1919 m. rugpjūčio 22–23 ir 25 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 19, l. 67–68.

30 K. Žuko asmens byla. Ten pat, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 2.

31 Vitkauskas, V. Mūsų pėstininkai. *Mūsų žinybas*, t. 15, Nr. 45, 1928, p. 261.

32 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1919–1920, p. 275.

K. Žukui įsakė iki rugpjūčio 28 d. atsiimti Seinus. Užduočiai įvykdyti K. Žukas sutelkė visas galimas sutelkti pajėgas: Seinų komendantūros kuopą, vadovaujamą krn. A. Asevičiaus (180 karių), Atsargos bataliono 2 kuopas, vadovaujamas krn. A. Kemežio (120 karių) ir krn. Juozo Galvydžio (127 kariai), kunigo Juozapo Juozaičio vadovaujamų 200 Lazdijų partizanų ir 2 patrankas.

Seinuose buvo lenkų 41-ojo pėstininkų pulko 2 kuopos ir paporučikio Adomo Rudnickio (*Adam Rudnicki*) batalionas – apie 500 „sukilėliais“ vadinamų karių su 2 sunkiaisiais kulkosvaidžiais.

Rugpjūčio 28 d. 6 val. ryte krn. A. Kemežis su savo kuopa užėmė Seinų pakraštyje esančius lenkų apkasus ir puolė Seinus nuo kapinių iš šiaurės vakarų pusės, bet puolimas nepavyko ir teko įsitvirtinti kapinėse. Pradėjus šaudyti lietuvių artilerijai ir Seinuose užsidegus keletui pastatų, kariai vėl perėjo į puolimą ir užėmė visą rytinę jų dalį iki Maros upės. Tačiau apie 8 val., kuopai iš Krasnopolio atvykus padėti lenkams, šie perėjo į kontrpuolimą, kuopos kariai lenkų kavalerijos buvo pradėti supti iš pietryčių pusės, be to, į juos iš namų šaudė iš kulkosvaidžių, todėl apie 13 val. iš Seinų lietuviai buvo priversti atsitraukti³³.

Puolimui, matyt, nebuvo tinkamai pasiruošta. Jam nevadovavo bataliono vadas krn. K. Žukas, nes jis, kaip fronto vadas, turėjo stebėti visą fronto liniją, o jauni, nepatyrę bataliono karininkai nesugebėjo koordinuoti veiksmų. Todėl kunigo J. Juozaičio vadovaujami partizanai mūšyje nedalyvavo, o tik padrikai šaudė puolančiųjų užnugaryje. Krn. J. Galvydžio vadovaujama kuopa saugojo Gibų–Seinų kelią ir mūšyje taip pat beveik nedalyvavo. Nors susišaudymas tebevyko, krn. K. Žukui įsakius, naktį kariai užėmė gynybos liniją Kleiviniai–Žagariai (lenk. *Żegary*)–Agradnykai (lenk. *Ogrodniki*)–Veisiejai.

Mūšyje 5 kariai buvo nukauti, 23 sužeisti ir 4 dingo be žinios³⁴. Jo metu Pirmojo atsargos bataliono krn. Antanas Kemežis Seinuose paėmė lenkišką vėliavą su užrašu „Dieve, gelbėk Lenkiją“ (lenk. *Boże zbaw Polskę*), o krn. S. Asevičius – Londone išleistą didelį sieninį žemėlapi, kuriame Lenkija pavaizduota „nuo jūros iki jūros“ (lenk. *Polska od morza do morza*), t. y. nuo Baltijos iki Juodosios. Tame žemėlapyje Lenkija apėmė visą Lietuvos teritoriją ir Latviją iki Dauguvos upės³⁵. Lenkai taip pat patyrė nuostolių: 16 karių nukauta, daugiau nei 30 – sužeista³⁶.

Šis mūšis parodė, kad lietuvių pajėgos yra per menkos, kad užimtų pietinę Suvalkiją. Lenkų fronte krn. K. Žukui buvo pavaldūs tik 17 karininkų, apie 700 kareivių, 25 raiteliai, jo padalinys galėjo naudoti 10 kulkosvaidžių ir 2 patrankas. O

33 Ten pat, p. 276.

34 Ten pat, p. 276.

35 Laisvės kovos Seinų krašte 1918–1923 metais. Prieiga per internetą: <https://www.voruta.lt/laisves-kovos-seinu-kraste-1918%e2%80%931923-metais/> [žr. 2023-11-12].

36 Bobinaitė, A. Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Suvalkijos 1919–1920 m. *Terra Jatwezenorum*, 2011, t. 3, p. 203–204.

Marijampolės karo komendantas
kpt. Kazys Skučas. 1920 m.
(Skučaitė, V. Traukinio į mirtį pėdsakais, p. 205)

lenkai prieš lietuvius šiame ruože buvo sutelkę 2 pėstininkų pulkus, ginkluotus kulkosvaidžiais, kurių turėjo nemažai, be to, nenustatytą kiekį partizanų³⁷, todėl Lietuvos karinei vadovybei teko sutikti, pasirašius susitarimą, kariuomenę atitraukti už Fošo demarkacijos linijos.

K. Žukui Generalinio štabo pavedimu ir gavus atitinkamus įgaliojimus teko tartis su lenkais dėl maršalo F. Fošo nustatytos demarkacijos linijos užėmimo, nes pagal susitarimo sąlygas abiejų pusių kariuomenės turėjo nuo jos atsitraukti po 6 kilometrus. Kadangi derėtis nei Užsienio reikalų ministerijos, nei Krašto apsaugos ministerijos atstovų nebuvo atsiųsta, K. Žukas kartu pasiėmė dar 3 karininkus: Zenoną Gerulaitį, Marijampolės karo komendantą Kazį Skučą ir Cezarį Modestavičių. Lenkų delegaciją sudarė apie 30 karininkų³⁸.

Derybos vyko rugsėjo 5 d. Černokų kaime prie Kalvarijos–Suvalkų plento ir buvo gana sunkios, bet, nustačius demarkacijos liniją, rugsėjo 6 d. lietuvių kariniai daliniai atsitraukė iki F. Fošo nustatytos demarkacijos linijos³⁹. Tačiau lenkai – tiek kareiviai, tiek kariuomenės remiami partizanai – ir toliau nuolat puldinėjo lietuvių sargybas, bet didesnių karinių susidūrimų su jais tuo metu buvo išvengta. Fronto apie 20 km ilgio barą nuo Vokietijos sienos saugojo Vilkaviškio karo komendantūros kuopa, toliau iki Rudaminos – Pirmojo atsargos bataliono 3 kuopos, nuo Rudaminos iki Nemuno – Suvalkų karo komendantūros kuopos⁴⁰.

37 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1919–1920, p. 276.

38 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 145–146.

39 Lesčius, V. Lietuvos ir Lenkijos karinis konfliktas dėl Seinų krašto 1919 metais. *Karo archyvas*, t. 18, p. 186.

40 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 145.

Mjr. Ignacas Ozievičius (*Wikipedia*)

Spalio pabaigoje Lenkijos kariuomenės 41-ojo Suvalkų pulko vadu vietoje mjr. Mečislovo Mackievičiaus (*Mieczysław Mackiewicz*) buvo paskirtas K. Žuko Vilniaus karo mokyklos laikų draugas mjr. Ignacas Ozievičius (*Ignacy Oziewicz*). Beveik kasdien K. Žukas kalbėdavosi su juo telefonu, ir toks artimas bendravimas bei sena draugystė padėjo išvengti daugelio nesusipratimų.

Bataliono vadą K. Žuką paskyrus lenkų fronto vadu, į batalioną buvo atsiųstas gydytojas Ričardas Trumpauskas. Tiesa, jis batalione išbuvo neilgai, buvo išsiųstas į raudonarmiečių frontą, o vietoje jo atsiųstas gydytojas Maksas Chidekelis ir du felčeriai – Goldenheimas ir Rozentalis. Jų pastangomis Marijampolės

kareivinėse buvo įrengta visai nebloga ligoninė ir, kai Lietuvos kariuomenėje siautė dizenterija ir šiltinė, Marijampolėje šių ligų pavyko išvengti⁴¹.

Bent iš dalies suregulius santykius su lenkais, K. Žukas daugiau dėmesio galėjo skirti naujokų rengimui. Į batalioną buvo atsiųsta naujų karininkų, neblogai sutvarkytas aprūpinimas maistu, paremontuotos kareivinės ir kt., tačiau labai trūko pinigų. Karininkai jau pusę metų nebuvo gavę atlyginimų, vėlavo ir kareivių atlyginimai⁴².

Kaip Suvalkų fronto vadas, K. Žukas turėjo tvarkyti ir įvairius su kariuomene nesusijusius reikalus, kurie atimdavo nemažai laiko. Teko vykdyti komunistinių kuopelių narių areštus, spręsti su muitine susijusius klausimus, organizuoti kontrabandininkų gaudymą, kontroliuoti įvairių valstybės įstaigų veiklą ir pan.

1919 m. spalio 12 d. įvyko kiek reikšmingesnis susidūrimas su lenkais. Jie iš Kadyšo (balt. *Кадыш*, dabartinės Baltarusijos teritorija) išstūmė bataliono priešakinę sargybą ir jį užėmė. Bataliono vadas mjr. K. Žukas įsakė Kadyšą atsiimti ir pasiuntė Kapčiamiestyje dislokuotiems bataliono kariams, vadovaujamiems krn. A. Kemežio,

41 Ten pat, p. 167.

42 Ten pat, p. 148.

pastiprinimą. Kuopos vadas A. Kemežis atvedė savo kuopą prie Kadyšo. Atlikus žvalgybą paaiškėjo, kad dauguma lenkų girti miega, o kiti dar girtauja. Kuopai staugiai puolus, Kadyšas buvo užimtas. Puolimo metu buvo nukauti 23 lenkai, paimtas visas lenkų bataliono štabo turtas ir raštinė. Iš paimtų dokumentų paaiškėjo, kad jau buvo išleistas lenkų bataliono vado įsakymas pulti lietuvius Kapčiamiestyje ir jį užimti. Šis įsakymas greitai privertė nutolti į lenkų protestus reaguojančią Antantės kontrolės komisiją, nes buvo akivaizdus įrodymas, kad jie puolė pirmieji⁴³.

Po šio incidento kiek rimtesnių susidūrimų su lenkais nebuvo, išskyrus nedidelius pasalūniškus puldinėjimus.

1919 metų pabaigoje batalionui buvo paskirtas karo kapelionas – kunigas Pijus Andziulis⁴⁴. Jis bataliono kapeliono pareigas ėjo iki 1920 m. balandžio 1 d. Nuo 1920 m. balandžio 1 d. bataliono karo kapelionu buvo paskirtas kunigas Vincas Dragūnevičius⁴⁵. Apie pirmąjį bataliono karo kapelioną kunigą P. Andziulį labai šiltai atsiliepia bataliono vadas K. Žukas savo atsiminimuose: „*Tai buvo visais atžvilgiais malonus kunigas ir geras kapelionas. Gera buvo tai, kad jaunystėje jis buvo tarnavęs artilerijoje, labai mėgo karinę tarnybą ir jautė kareivių dvasią. Buvo apie 60 metų amžiaus, žilas kaip obelis, tačiau savo eisena ir laikysena buvo tikras karys. Geras pamoklininkas ir tikras patriotas.*“⁴⁶

1919 m. pabaigoje bataliono kareiviai buvo aprengti amerikietiškomis uniformomis, gauta medžiagos patalynei, tačiau artėjant žiemai labai trūko šiltų drabužių, kojinių, šiltų baltinių, pirštinių. Per vietos klebonus kreiptasi į gyventojus, kad paaukotų kariams žieminės aprangos, o Marijampolėje liuteronų kunigo Eichelbergerio žmona subūrė moterų komitetą žieminiams drabužiams rinkti. Buvo suaukota nemažai, nors vis dar nepakankamai, bet jau einantys sargybą buvo aprengti šilčiau⁴⁷.

Kovų su lenkais metu batalionas augo. 1920 m. pradžioje jame jau buvo 21 karininkas, 7 karo valdininkai, gydytojas, karo kapelionas ir 1 053 kareiviai.

1920 m. sausio 11 d. batalioną apžiūrėjo Krašto apsaugos ministerijos valdytojas ir einantis vyriausiojo kariuomenės vado pareigas gen. ltn. Pranas Liatukas. Išvadą apie bataliono apžiūrą sudarė du sakiniai: „*Batalione viskas tvarkoje. Už gerą tvarką bataliono vadui mjr. Žukui išreiškiu širdingą padėką.*“⁴⁸

Batalione imta skirti dėmesio ir karių kultūriniais poreikiais. Pirmosiomis vasario dienomis buvo atidarytas knygynėlis, iš kurio kariai galėjo paimti knygų paskaityti. Jos būdavo išduodamos ketvirtadieniais ir sekmadieniais⁴⁹.

43 Ten pat, p. 163.

44 Ten pat, p. 166.

45 Įsakymas I-ajam Atsargos batalionui Nr. 124. 1920-04-25. LCVA, f. 1322, ap. 1, b. 16, t. 1, l. 216.

46 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 166.

47 Ten pat, p. 170.

48 Įsakymas kariuomenei Nr. 227. 1920 m. sausio 27 d.

49 Įsakymas I-ajam Atsargos batalionui Nr. 42. 1920-02-08. LCVA, f. 1322, ap. 1, b. 16, t. 1, l. 75.

1919 m. pabaigoje–1920 m. pradžioje aktyvūs karo veiksmai Lietuvoje baigėsi. Susidarė palankios sąlygos sušaukti Steigiamąjį Seimą, nustatyti nepriklausomos Lietuvos santvarką, priimti Konstituciją. Prasidėjo rinkimų kampanija. Batalione vyko liaudininkų ir krikščionių demokratų rinkiminiai mitingai, bet viskas baigėsi gerai, be incidentų⁵⁰.

K. Žukas nepriklausė jokiai partijai, tačiau jo pastangos tvarkyti ne tik karinius, bet ir civilinius reikalus, straipsniai spaudoje atkreipė visuomenės veikėjų dėmesį. Dr. Kazys Grinius ir dr. Pranas Mickus įkalbėjo jį iškelti savo kandidatūrą į Steigiamąjį Seimą Socialistų liaudininkų demokratų partijos sąraše⁵¹. Rinkimų išvakarėse K. Žukas buvo pakeltas į pulkininkus leitenantus⁵².

1920 m. balandžio 15–16 d. Lietuvoje vyko rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Tarp išrinktųjų buvo ir K. Žukas. Kiek vėliau, nuo 1922 m. sausio 18 d., Steigiamajame Seime ėmė dirbti į atsilaisvinusią Seimo nario vietą patekęs Dešimtojo pėstininkų pulko karo valdininkas Jonas Lingė⁵³, išrinktas pagal Lietuvos krikščionių demokratų partijos sąrašą.

Dar tebevykstant rinkimams, balandžio 16 d. lenkų frontas buvo sustiprintas įsakius į jį perkelti Penktąjį pėstininkų pulką. Penktojo pėstininkų pulko vadui įsakyta dalinį dislokuoti Vilkaviškyje⁵⁴. Pulko perkėlimas vyko balandžio 17–23 d. Operaciniu atžvilgiu jis tapo pavaldus Pirmojo atsargos bataliono vadui plk. ltn. K. Žukui ir vieno bataliono jėgomis pradėjo saugoti demarkacijos liniją nuo Vištyčio iki Galadusio ežero. Jo štabas ir kitos dalys pasiliko Vilkaviškyje⁵⁵. Barą nuo Galadusio iki Mizarų saugojo Pirmasis atsargos batalionas⁵⁶.

Gegužės 6 d. lenkų fronto vadas plk. ltn. K. Žukas saugantiems demarkacijos liniją daliniams, remdamasis 1920 m. gegužės 1 d. Generalinio štabo Operatyvinės dalies telefonograma Nr. 433, įsakė griežčiausiai vengti visko, kas gali paskatinti ginkluotą susirėmimą su lenkais, kurie tam tik ir ieško priežasties, tačiau akylai saugoti demarkacijos liniją ir būti pasirengus atremti bet kokią puolimą⁵⁷.

50 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 174.

51 Ten pat, p. 173.

52 Įsakymas kariuomenei Nr. 289. 1920 m. kovo 31 d.

53 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 89. 1922-03-24. LCVA, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 403.

54 Antrosios brigados karo dienynas. Ten pat, f. 510, ap. 1, b. 9, l. 42.

55 Antrosios brigados karo dienynas. Ten pat, l. 43.

56 Vitkauskas, V. Mūsų pėstininkai. Mūsų žinynas, t. 15, Nr. 45, 1928, p. 261.

57 Lenkų fronto vado 1920-05-06 įsakymas. LCVA, f. 518, ap. 1, b. 10, l. 120.

Pirmojo atsargos bataliono karininkai su mjr. K. Žuku jo išleistuvių metu. 1920 m. gegužė

Gegužės 13 d. K. Žukas, kaip Steigiamojo Seimo narys, turėjo atsisveikinti su savo Pirmuoju atsargos batalionu⁵⁸. 1920 m. gegužės 15 d. į pirmąją sesiją susirinko Steigiamasis Seimas, ir nuo šios dienos **K. Žukas oficialiai buvo atleistas iš bataliono vado pareigų. Bataliono vadu gegužės 27 d. buvo paskirtas mjr. Jonas Motiejūnas-Valevičius**⁵⁹.

Plk. ltn. K. Žukas, tapęs Steigiamojo Seimo nariu, nustojo eiti ir Lenkų fronto vado pareigas, todėl nuo gegužės 12 d. Pirmasis atsargos batalionas tapo operaciniu atžvilgiu pavaldus Penktojo pėstininkų pulko vadui⁶⁰.

Tuo metu raudonarmiečiai, puldami Lenkijos kariuomenę Smolensko–Vilniaus kryptimi, jai traukiantis, 1920 m. birželio 7 d. pasiekė Lietuvos teritoriją – Drūkšių ežero rajoną, todėl reikėjo rengtis ir galimiems susidūrimams. Liepos 8 d. Suvalkų miesto ir apskrities komendantūrai sustiprinti karinės vadovybės nurodymu Pirmasis atsargos batalionas perdavė 58 kareivius⁶¹.

Liepos 12 d. Raudonajai armijai perėjus į sutelktą puolimą jau Lietuvos teritorijoje, Lenkijos kariuomenė paniškai traukėsi. Lietuvos kariuomenei kovos veiksmuose buvo įsakyta nedalyvauti, tačiau lenkų karinės dalis ir pavienius karius,

58 Įsakymas kariuomenei Nr. 335. 1920 m. gegužės 21 d.

59 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 306.

60 Ten pat.

61 Lesčius, V. Lietuvos miestų ir apskričių karo komendantūros 1918–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 15, 1998, p. 133.

Mjr. K. Žukas atsisveikina su Pirmuoju atsargos batalionu išrinkus jį Steigiamojo Seimo nariu. 1920 m. gegužės 15 d.

peržengusius sieną, internuoti. Vis dėlto lietuviams teko sudaryti kovos su bolševikais frontą, nes patikimų garantijų, kad šie nesiverš gilyn į Lietuvą, nebuvo, nors liepos 12 d. buvo pasirašyta Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartis.

Pirmojo atsargos bataliono karininkai valgykloje. Iš kairės sėdi lttn. S. Butkevičius, vyr. lttn. A. Kazlauskas, lttn. L. Mikalauskas, karo valdininkas Mažeika, karo valdininkas J. Lingė, lttn. K. Pažemeckas, lttn. A. Gonionis, kpt. Z. Gerulaitis. Seinai, 1920 m. liepa (LMAVB RSS, Fg.1-436/1. <http://eparodos.mab.lt/s/kariuomenei-100/page/nepriklausomybes-kovos>)

Pirmasis žingsnis, siekiant užbaigti Lietuvos ir Sovietų Rusijos karą ir pradėti taikos derybas, buvo žengtas dar 1919 m. rugsėjo 11 d., kai po lietuvių sėkmingai įvykdytos Zarasų–Dauguvos operacijos raudonarmiečiai buvo išstumti iš Lietuvos

teritorijos už Dauguvos. Sovietų Rusijos užsienio reikalų komisaras Georgijus Čičerinas atsiuntė Lietuvos vyriausybei notą, siūlydamas pradėti taikos derybas. Taikos derybų pasiūlymu Sovietų Rusija pripažino Lietuvą *de facto*⁶².

1920 m. gegužės 1 d. į Maskvą derėtis dėl taikos sutarties išvyko Lietuvos delegacija. Jos pirmininku buvo paskirtas inžinierius Tomas Naruševičius. Delegaciją sudarė apie 30 asmenų, iš jų paminėtini gen. št. plk. Konstantinas Kleščinskis ir kpt. Balys Giedraitis⁶³. 1920 m. liepos 12 d. Lietuvai ir Sovietų Rusijai pasirašius taikos sutartį, Rusija pripažino Lietuvos nepriklausomybę ir Vilniaus priklausomybę Lietuvai.

Liepos 12 d. Lietuvos kariuomenei buvo išleistas operatyvinis įsakymas Nr. 1, kurį vykdydama ji turėjo užimti Vilnių anksčiau nei raudonarmiečiai. „*Atėjo laikas paliuosuoti mūsų tėvynę nuo svetimsalių-užgrobikų ir grąžinti savo senąją sostinę Vilnių*“, – rašoma įsakyme. Visiems kariuomenės daliniams buvo duotos konkrečios užduotys žygiui pasirengti. Pirmajam atsargos batalionui įsakyta likti tose pačiose pozicijose ir saugoti užimamą fronto barą⁶⁴.

Liepos 12 d. Penktasis pėstininkų pulkas, gavęs karinės vadovybės nurodymą, išvyko į Vilniaus rajoną. Pulko saugomą barą buvo pavesta užimti Pirmajam atsargos batalionui, todėl jam teko saugoti labai didelį ruožą nuo Vokietijos sienos iki Druskininkų⁶⁵.

Raudonajai armijai triuškinant Lenkijos kariuomenę ir jai strimgalviais traukiantis, liepos 19 d. Marijampolės grupė, į kurios sudėtį buvo įtrauktas ir 5 kuopų Pirmasis atsargos batalionas, visu frontu ėmė žygiuoti pirmyn. Tos pačios dienos vakare ji užėmė Vištytį, Vižainį, Liubavą, Punkską, Seirijus ir Gibus. Iki liepos 29 d. Suvalkų rajone Lenkijos kariuomenės nebeliko⁶⁶.

1920 m. liepos 30 d., kad sustiprintų Pirmojo atsargos bataliono pozicijas, nes vieno bataliono pajėgų jų apsaugai neužteko, Šestojo pėstininkų pulko 1-asis batalionas, gavęs karinės vadovybės įsakymą, iš Kauno per Vilkaviškį išvyko į Marijampolę Pirmojo atsargos bataliono vado mjr. Jono Motiejūno-Valevičiaus žinion⁶⁷. Batalionas apsistojo Marijampolėje, išskyrus 3-iąją kuopą, kuri mjr. J. Motiejūno-Valevičiaus nurodymu iš karto pastotėmis buvo išsiųsta į Suvalkus, kad paremtų ten esantį raitelių eskadroną⁶⁸.

62 Vitkus, A. Lietuvos istorijos įvykių chronologija, 1918–1926, p. 243.

63 II brigados karo dienynas 1919–1920 m. LCVA, f. 510, ap. 1, b. 9, l. 43 a. p.

64 Slaptas, operatyvinis Lietuvos armijai įsakymas Nr. 1. 1920-07-12. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 5, l. 118–119.

65 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 306.

66 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1919–1920, p. 298.

67 Šimkus, A. Margiečių atgimimo proga. *Kardas*, 1936, Nr. 17, p. 487.

68 Trumpa istorija 1-mo bataliono 6 pėst. Pil. Kun. Margio pulko kovose su Lietuvos priešais laikotarpyje 1920 metų. LCVA, f. 519, ap. 1, b. 156, l. 2.

Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas

Aleksandras Jakaitis (VDKM)

1920 m. rugpjūčio 1 d. vyriausiojo kariuomenės vado sprendimu Pirmasis atsargos batalionas buvo performuotas į pulką ir pavadintas Dešimtuju pėstininkų pulku. **Jo vadu paskirtas Jonas Motiejūnas-Valevičius⁶⁹**. Tačiau pulko vado pareigas jis ėjo neilgai. **Rugpjūčio 23 d. J. Motiejūną-Valevičių pakeitė mjr. Aleksandras Jakaitis⁷⁰**. Pulkas buvo įtrauktas į II pėstininkų divizijos sudėtį⁷¹.

Batalioną performavus į pulką, buvo padaryta nemažai svarbių pertvarkų. Rugpjūčio 20 d. pulko vado padėjėju buvo paskirtas lt. P. Valaitis, o kulkosvaidžių komanda pertvarkyta į 1-ąją kulkosvaidžių kuopą, vadovaujamą lt. P. Budrevičiaus, ir, sujungus su 1-ąja, 2-ąja ir 3-iaja rikiuotės kuopomis, – į 1-ąjį batalioną. Jo vadu nuo rugsėjo 1 d. buvo paskirtas kpt. Zenonas Gerulaitis.

4-oji ir 5-oji kuopos, formuojama iš naujokų 6-oji kuopa ir

suformuota 2-oji kulkosvaidžių kuopa buvo sujungtos į 2-ąjį batalioną, o bataliono vadu nuo rugsėjo 1 d. paskirtas kpt. Viktoras Giedrys.

3-iasis batalionas buvo pradėtas formuoti nuo 7-osios ir 8-osios kuopų iš į pulką atsiųstų naujokų. 8-osios kuopos vadu nuo rugpjūčio 20 d. buvo paskirtas mjr. Juozas Tumas, nuo rugsėjo 10 d. 7-osios kuopos vadu – vyr. lt. K. Purtokas, nuo rugsėjo 10 d. bataliono vadu – mjr. Aleksandras Svylas, Ryšių komandos viršininku – lt. A. Gonionis, Mokomosios kuopos vadu – krn. A. Kazlauskas, Raitųjų žvalgų komandos viršininku – lt. Andrius Razvickas, pulko komendantu –

69 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1919–1920, p. 299.

70 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 414. 1920 m. rugpjūčio 26 d.

71 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 63.

krn. Petras Grinkevičius, nuo rugpjūčio 1 d. Ūkio kuopos vadu – vyr. ltn. Juozas Radzevičius. Pulkas formavosi Marijampolėje, tik Raitųjų žvalgų komanda – Kalvarijoje.

Į formuojamą pulką buvo paskirta nemažai naujokų: rugsėjo 4 d. iš Kauno etapo skirstomojo punkto buvo atsiųsti 364, rugsėjo 6 d. – 76, rugsėjo 7 d. – 56⁷².

Rugpjūčio 8 d. pulko kariai perėjo Augustavo kanalą-perkasą ir užėmė Augustavo miestą⁷³.

Žinia, kad rugpjūčio 16–19 d. lenkai prie Varšuvos sumušė raudonarmiečių pajėgas, pralaužė frontą ir pradėjo raudonarmiečius pulti, Lietuvos karinę vadovybę pasiekė rugpjūčio 23 d.

Nuo 1920 m. rugpjūčio 24 d. pulkas gynė Grabovo (lenk. *Grabowo*)–Asiužos (Hožos) barą, o Marijampolės grupės vado plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio rug-

Plk. Vincas Grigaliūnas-Glovackis (Lietuvių albumas, p. 119)

pjūčio 25 d. išleistu slaptu operatyviniu įsakymu Nr. 13 Dešimtas pėstininkų pulkas nuo rugpjūčio 26 d. buvo perdislokuotas į pozicijas Grabovas–Augustavas–Krasniburas (lenk. *Krasnybór*)–Liepinė (Lipskas) ir nuo Gardino iki Skidliaus (brus. *Скідзель*). 5-ajai artilerijos baterijai buvo įsakyta persidislokuoti į Gibus ir pereiti Dešimtojo pėstininkų pulko vado žinion⁷⁴. Marijampolės grupės vadas 1-ajai pulko kuopai buvo davęs užduotį susitelkti Asiužoje (Hožoje) ir pasitaikius tinkamai progai užimti Gardiną⁷⁵. Taigi, pulkui buvo paskirta faktiškai ne-reali užduotis – paimti saugoti apie 120 km fronto barą, vieną kuopą palikus Asiužoje. Rugpjūčio 25 d. vakare pulko vadas gavo II pėstininkų divizijos vadovybės telefo-

72 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 306.

73 Ališauskas, K. Plk. K. Žuko „Žvilgsnis į praeitį“ (pastabos ir nuomonės). *Karys*, 1959, Nr. 10-11-12, p. 245.

74 Slaptas operatyvinis Marijampolės grupei įsakymas Nr. 13. 1920-08-25. *Petruitis, J. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m.*, t. 2, p. 62–63.

75 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 307.

nogramą, kurioje buvo nurodyta, susitikus su raudonarmiečiais, nesivelti į kovas, bet apsistoti arčiausiai vietovės, kurioje jie yra, kad raudonarmiečiams pasitraukus, skubiai tą vietovę galėtų užimti. Klaidžiojančius lenkų triuškinamus III, IV ir XV raudonarmiečių armijų padalinius, jeigu jie pasirodytų pulko kontroliuojamoje teritorijoje, atėmus turtą ir arklius, siųsti į Gardiną⁷⁶.

Nespėjus pulkui pradėti vykdyti gautos užduoties, rugpjūčio 26 d. 20 val. Marijampolės grupės vadas išleido naują įsakymą grupei. Dešimtojo pėstininkų pulko vadui mjr. A. Jakaičiui buvo įsakyta užimti barą Grabovas–Augustavas–Štabinas–Liepinė (Lipskas), vykdyti žvalgybą Sidros link ir pasirengti prieiti iki tautos sutartimi su Rusija nustatytos Lietuvos sienos. Fronto baras nuo Gardino iki Skidliaus buvo pavestas atvykusiam kpt. J. Petruičio vadovaujamam Antrojo pė-

Kazys Ladyga (Lietuvių albumas, p. 117)

stininkų pulko batalionui⁷⁷. Taigi, Dešimtojo pėstininkų pulko baras buvo kiek sutrumpintas. Atvykus Antrojo pėstininkų pulko batalionui, jis buvo perdalintas. Rugsėjo 29 d. Dešimtajam pėstininkų pulkui pavesta ginti barą nuo Grabovo iki Liepinės (Lipko) imtinai⁷⁸.

Lenkams sėkmingai stumiant raudonarmiečius atgal, siekiant išvengti naujų Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių susidūrimų, Antantės valstybėms tarpininkaujant, prasidėjo Lietuvos ir Lenkijos vyriausybių atstovų derybos⁷⁹. Lenkų delegacija, vadovaujama plk. Mečislovo Mackievičiaus (*Mieczysław Mackiewicz*), į Kauną atvyko rugpjūčio 26-ąją. Su ja derėtis teko Lietuvos krašto apsaugos ministrui plk. lttn. K. Žukui, plk. K. Kleščinskiui ir

76 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 3–4.

77 Slaptas operatyvinis Marijampolės grupei įsakymas Nr. 14. 1920-08-26. Petruitis, J. *Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m.*, t. 2, p. 70; Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 5.

78 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 5.

79 Čepėnas, P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, p. 594.

plk. lt. K. Ladygai. Lenkijos karinės misijos atstovai siūlė Lietuvai sudaryti karinę konvenciją. Pirmiausia jie siekė užtikrinti, kad, kariaujant su Raudonąja armija, būtų saugus kairysis Lenkijos kariuomenės sparnas, antra, pasiekti, kad, Lietuvos kariuomenei atsitraukus Suvalkijoje, jai būtų leista naudotis Lietuvos teritorija.

Lenkijos atstovai tikėjosi, kad po jų pergalių prieš Raudonąją armiją lietuviai bus nuolaidesni ir sutiks su pasiūlytomis sąlygomis. Tačiau šiose derybose K. Žukas laikėsi gana griežtai ir lenkų delegacijai įrodinėjo, kad prieš sudarant karinę konvenciją, pirmiausia būtina aiškiai nustatyti abiejų valstybių sienas, kurias po karo gerbtų ir Lenkija, nes lenkai jau ne kartą buvo pažeidę Antantės valstybių nustatytą demarkacijos liniją⁸⁰.

Kadangi lenkų delegacija neturėjo įgaliojimų spręsti teritorinių klausimų, karinės konvencijos klausimas atkrito savaime⁸¹.

1920 m. rugpjūčio 28 d. lenkai, dar tebevykstant Lietuvos ir Lenkijos delegacijų deryboms, pradėjo pulti lietuvius Augustavo srityje. Ši barą gynęs Dešimtojo pėstininkų pulko 1-asis batalionas buvo gana plačiai išsisklaidęs. Viena kuopa buvo Augustave, kita – Liepinėje (Lipske), trečia – Naujadvarėje (lenk. *Nowy Dwór*), apie 20 km nuo Gardino⁸². Užėmę Augustavą, lenkai nužygiavo tolyn į Suvalkiją⁸³. Pranašesnėms Lenkijos pajėgoms puolant, Augustave buvusi pulko kuopa pasipriešinti neturėjo jokios galimybės, tačiau nepakluso lenkų reikalavimams palikti Augustavą ir jų buvo nuginkluota. Lenkai į nelaisvę paėmė 3 karininkus ir 90 kareivių⁸⁴. Tačiau tą pačią dieną į Augustavą lydimas Dešimtojo pėstininkų pulko vado mjr. A. Jakačio atvyko Antantės karinės misijos atstovas kpt. Pijaulis (Piżolis?) nustatyti lenkų puolimo, Kaune tebevykstant deryboms, priežasties. Augustave kpt. Pijaulis ir mjr. A. Jakaitis rado lenkų divizijos štabą. Kpt. J. Pijaulis pareikalavo internuotus Dešimtojo pėstininkų pulko karius paleisti. Savo ruožtu lenkų divizijos vadas plk. Adomas Nienevskis (*Adam Niennewski*) ultimatyviai pareikalavo, kad lietuviai pasitrauktų iš Suvalkų ir Seinų. Vis dėlto internuota Dešimtojo pėstininkų pulko kuopa rugpjūčio 30 d. buvo paleista⁸⁵.

Rugpjūčio 30 d. išleistame slaptame operatyviniame įsakyme pulko vadas pažymėjo, jog lietuvių santykiai su lenkais labai pablogėjo ir bendra padėtis leidžia tikėtis, kad greitai galima sulaukti aštrių susirėmimų. Dešimtajam pėstininkų pulkui su jam priskirta 5-ąja artilerijos baterija ir 2 husarų eskadronais buvo įsakyta ginti

80 Ten pat.

81 Ten pat, p. 594–595.

82 Plk. lt. gyd. Kenstavičius, L. Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais. *Karo archyvas*, t. 6, p. 131.

83 LCVA, f. 929, ap. 3, b. 286, l. 45.

84 Radziwonowicz, T. Rok 1920 na Suwalszczyźnie. Prieiga per internetą: <http://www.astn.pl/r2001/rok1920.htm> [žr. 2023-03-03].

85 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 305; Petruitis, J. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m., t. 2, p. 73–74.

barą nuo Vokietijos sienos iki Krasnopolio (lenk. *Krasnopol*)⁸⁶. Tačiau net nepradėjus vykdyti šio įsakymo, rugpjūčio 30 d. apie 14 val. gautame įsakyme nurodyta pulko štabui, lauko ligoninei ir sandėliams skubiai palikti Suvalkus ir vykti Kalvarijos kryptimi⁸⁷, nes rugpjūčio 30 d. lenkai pradėjo pulti visą Marijampolės grupės barą. Suvalkų kryptimi, II pėstininkų divizijos žvalgų surinktais duomenimis, puolė lenkų pėstininkų pulkas su 3 kavalerijos eskadronais ir artilerijos baterija, Seinų kryptimi – pėstininkų pulkas su 2 kavalerijos eskadronais ir artilerijos baterija⁸⁸. Dešimtas pėstininkų pulkas, saugojęs itin platų fronto barą, atsidūrė sunkioje padėtyje. Faktiškai

Karo gydytojas Leonas Kenstavičius

taip išblaškytas pulkas efektyviai kautis negalėjo. 3-iosios ir 5-osios kuopų pozicijas apšaudžius lenkų artilerijai ir kulkosvaidžiams, jos buvo išblaškytos, 4-oji kuopa traukėsi Suvalkų link, priskirtas pulkui 2-asis kavalerijos eskadronas pasiklydo Augustavo miškuose⁸⁹. Ir kiti pulko padaliniai buvo priversti netvarkingai trauktis miškais, sunkiai pereinamomis vietovėmis. Pulkas patyrė daug nuostolių, buvo pavargęs ir demoralizuotas⁹⁰. Jo 3-ioji ir 5-oji kuopos lenkų buvo išsklaidytos, 1-osios kuopos buvimo vieta kurį laiką iš viso nebuvo žinoma, 2-oji kuopa, pasitraukusi į Suvalkus, ten bandė užimti gynybos barą, pulkui priskirtas 2-asis raitelių eskadronas toliau klaidžiojo Suvalkų miškuose⁹¹. Rugpjūčio 31 d. klaidžiojančios 1-oji ir 5-oji kuopos išėjo į Beržininkų kaimą, čia po kurio laiko atvyko ir pasiklydęs 2-asis kavalerijos eskadronas, ku-

86 Slaptas operatyvinis 10-tam pėstininkų pulkui įsakymas Nr. 4. 1920-08-30. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 5, l. 38.

87 Plk. ltn. gyd. Kenstavičius, L. Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais. *Karo archyvas*, t. 6, p. 131.

88 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 5 a. p.

89 Ten pat, l. 6.

90 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 307.

91 Ten pat, p. 305.

riam buvo duotas nurodymas skubiai vykti į Šipliškes (lenk. *Szypliszki*). Kitoms pulko dalims ir 5-ajai artilerijos baterijai divizijos vadovybė įsakė tvarkytis ir atkakliai ginti kelius Kaletnikas–Kalvarija, Suvalkai–Kalvarija ir Suvalkai–Vižainis⁹².

Esant tokiai padėčiai, II pėstininkų divizijos vadas įsakė Suvalkuose esančias įstaigas evakuoti į Kalvariją, Seinuose – į Lazdijus. Divizijos štabas buvo perkeltas į Seirijus⁹³.

Rugpjūčio 31 d. lenkai užėmė Suvalkus ir Seinus. Tiesa, pabrėžtina, kad Suvalkus ir Seinus Lietuvos kariuomenė užleido lenkams be mūšių, nes Prancūzijos generolas Manvilis (*Manneville*) ultimatyviai pareikalavo perduoti lenkams Suvalkus ir Seinus, nes to esą reikia dėl susidariusios lenkų kovos su raudonarmiečiais situacijos. Lietuvų II pėstininkų divizijos vadui plk. V. Glovackiui nepaklusus, Manvilis paskambino į Lietuvos kariuomenės Generalinį štabą, iš kur buvo gautas nurodymas pasitraukti iš Suvalkų ir Seinų⁹⁴.

Vincas Grigaliūnas-Glovackis

Šiuose mūšiuose nemažai pulko karių buvo sužeisti, bet galimybės jiems suteikti efektyvią medicinos pagalbą buvo ribotos. Kaip prisiminė karo gydytojas lt. Leonas Kenstavičius (Kęsgaila), kuris kaip karo medikas 1920 m. rugpjūčio antroje pusėje buvo paskirtas dirbti į Dešimtąjį pėstininkų pulką kautynių su Lenkijos kariuomene metu Augustavo, Punsko, Seinų apylinkėse, atvykęs į Seinus ir prisistatęs pulko vyr. gydytojui mjr. Maksui Chidikeliui, buvo pasiūstas į kilnojamąją ligoninę, įrengtą paprastame, sukrypusiame mediniame name, bet ir čia medicinos įrankių ir tvarslavos atsargų turėta pakankamai, ganėtinai daug Amerikos kariuomenės individualiųjų paketų. Tačiau ligoniams vežti pritaikytų sanitarinių vežimų tebuvo vienas ir tas pats atimtas iš raudonarmiečių. Rug-

92 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 9 a. p.–10.

93 Ten pat, l. 6 a.p.

94 Ten pat, l. 8 a.p.

pjūčio 28 d. lt. J. Kenstavičiui su pulku persikėlus į Suvalkus, pulko ligoninė įsikūrė dviejų aukštų mūriniame name, Suvalkų igulos ligoninės rūmuose, kareivinių rajone. Nors ten buvo dvi anglų dezinfekcinės kameros, sanitarinės įrangos beveik nebuvo: vienas kitas aplaužytas stalas, keliolika netinkamų geležinių lovų, keletas išklibusių taburečių ir viskas⁹⁵.

Atsitraukus rugpjūčio 31 d. Dešimtas pėstininkų pulkas užėmė gynimosi barą Vižainis–Žagariai. Nors Dešimtojo ir kitų divizijos pulkų kariai buvo labai išvargę, o Dešimtas pėstininkų pulkas, be to, dar dėl patirtų pralaimėjimų ir demoralizuotas, jo negausios kuopos buvo išsklaidytos ir saugojo 15–20 km fronto barus.

Rugsėjo 1 d. buvo gautas kariuomenės vadovybės įsakymas Marijampolės grupei pereiti į puolimą ir atsiimti Suvalkus ir Augustavą. Skubiai buvo parengtas operatyvinis įsakymas divizijai greitai susitelkti ir rugsėjo 2 d. pradėti puolimą Augustavo kryptimi. Pagrindinės puolimo kryptys buvo trys: Kalvarija–Suvalkai, Lazdijai–Seinai–Gibai–Augustavas ir Sapackinė–Liepinė (Lipskas)–Augustavas. Dešimtajam pėstininkų pulkui, vadovaujamam mjr. A. Jakaičio, su jam priskirtu raitelių eskadronu ir 5-ąja artilerijos baterija, kuris sudarė Marijampolės grupės dešiniąją vorą, įsakyta laikyti lenkus užimtose teritorijose ir pastebėjus, kad jie traukiasi, skubiai persekioti Suvalkų link, kartu pasistengti užimti barą Suvalkai–Račkos (lenk. *Raczki*) ir ten susisiekti su Aštuntuoju pėstininkų pulku⁹⁶. Pulko 1-ajam ir 3-iajam batalionams, kurie tuo metu buvo Beržininkuose, nurodyta skubiai, naudojantis pastotėmis, iki rugsėjo 1 d. 22 val. atvykti ir susitelkti Šipliškėje⁹⁷.

Operacijos planą pagal divizijos vado plk. V. Grigaliūno-Glovackio nurodymus parengė Lietuvos kariuomenėje tarnavęs latvių plk. Voldemaras Ozolas. Jį, atvykęs apie 18 val. į divizijos štabą, armijos vadas plk. lt. K. Ladyga, padaręs keletą gana reikšmingų korektūrų, patvirtino. Operacijos pradžia buvo numatyta rugsėjo 2 d. Tiesa, šis pakoreguotas planas, kaip teigia dr. V. Lesčius, buvo dar nerealesnis už parengtą V. Ozolo⁹⁸. Taigi, puolimas vyko pagal plk. lt. K. Ladygos pakoreguotą planą.

Plk. V. Grigaliūnui-Glovackiui buvo pavaldūs keturi pėstininkų pulkai, keturios artilerijos baterijos ir vienas kavalerijos eskadronas.

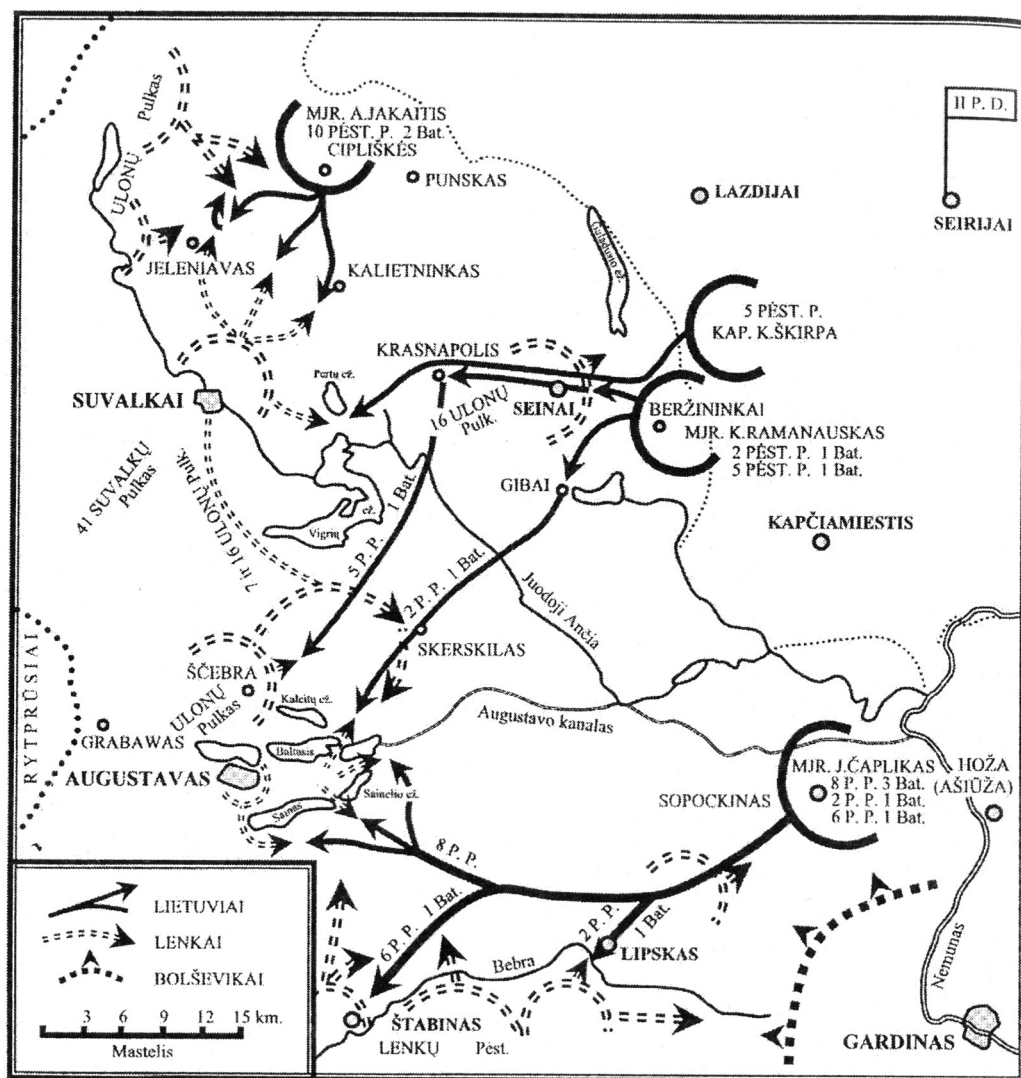
Lenkai Suvalkų, Seinų ir Augustavo trikampyje buvo sutelkę pusantro pėstininkų pulko, šešis kavalerijos pulkus ir nežinomą kiekį artilerijos.

95 Plk. lt. gyd. Kenstavičius, L. Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais. *Karo archyvas*, t. 6, p. 130–131.

96 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 307.

97 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 11 a.p.

98 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 308.

Marijampolės grupės puolimas 1920 m. rugsėjo 2–5 d. (Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 310)

Puolimui vykdyti buvo sudarytos trys voros:

dešinioji, mjr. Aleksandro Jakaičio vadovaujama, vora: Dešimtojo pėstininkų pulko du batalionai, viena artilerijos baterija ir vienas husarų eskadronas, kurios užduotis buvo susitelkti Šipliškėje, užimti Suvalkus ir pulti Augustavo link;

vidurinė, mjr. Kazio Ramanausko vadovaujama, vora: du batalionai, vienas Antrojo pėstininkų pulko ir vienas Penktojo pėstininkų pulko, kurios užduotis buvo susitelkti Beržininkuose, užimti Seinus ir Gibus ir pulti Augustavo link;

kairioji, majoro Juliaus Čapliko vadovaujama, vora: penki batalionai (trys – Aštuntojo pėstininkų pulko, vienas – Antrojo pėstininkų pulko ir vienas – Šeštojo pėstininkų pulko) ir dvi artilerijos baterijos, kurios užduotis buvo susitelkti Sapacki-

nėje, saugant savo kairįją sparną, ir tvirtai spausti lenkus Augustavo link.

Rezervas – kpt. Kazio Škirpos vadovaujamo Penktojo pėstininkų pulko du batalionai, susitelkę Seirijuose ir jų apylinkėse⁹⁹.

Rugsėjo 2 d. Dešimtojo pėstininkų pulko vado mjr. A. Jakaičio vadovaujama Marijampolės grupės dešinioji vora, padalinta į 3 grupes, pradėjo žygį plentu Kalvarija–Suvalkai ir užėmė Eglinę (Jegliniečą) (lenk. *Jegliniec*) ir Červonką (lenk. *Czerwonka*). Červonka buvo užimta įveikus pasipriešinimą mūšiuose. 2-oji kuopa, vadovaujama lt. Mečislovo Kriksčiūno, rugsėjo 2 d. žygiavo abiem pusėmis Kalvarijos–Suvalkų plento Suvalkų link ir ties Červonkos kaimu susidūrė su lenkais. M. Kriksčiūnui sumaniai vadovaujant, lenkai buvo išstumti iš Červonkos, tačiau atvykęs lenkų rezervo dalinys ėmė supti kuopą, tačiau jai puolimą pavyko atremti. Iš šių išlaikytų patogių pozicijų ties Jasionovo (lenk. *Jasionowo*) kaimu lenkams lietuviai išstumti nepavyko¹⁰⁰.

Rugsėjo 3 d. dešinioji mjr. A. Jakaičio vadovaujama vora buvo pasidalijusi į tris grupes, kurių viena žygiavo Vižainio kryptimi, kur buvo pasirodę lenkų raiteliai. Vidurinei voros grupei teko susikauti su lenkais ties Žubrinu (lenk. *Żubryn*). Apie vidurdienį ji lenkų raitelių ties Jeleniavu (lenk. *Jeleniewo*) buvo apsupta ir patyrusi nemažai nuostolių turėjo atsitraukti į Červonkos–Šipliškės barą. Vakare persitvarkius padėtis buvo kiek atitaisyta ir vora nakčiai užėmė Vižainio–Červonkos–Kaletnikų barą. Tačiau vos užėmus šią liniją buvo pastebėta, kad lenkų vora, susidedanti iš 2 kuopų ir eskadrono kavalerijos, žygiuoja palei sieną su Vokietija Vižainio–Vištyčio link. Teko imtis skubių priemonių, kad lenkai būtų sulaukyti. Tačiau kova buvo sunki, nes lenkams į pagalbą atėjo lenkų partizanų, vadovaujamų karininkų, grupės, kurios veikė panašiai kaip pėstininkai, į mūšį stojo išsirikiavę voromis¹⁰¹.

Taigi, rugsėjo 3-ioji pulko kariams buvo sunki. Teko apie 8 valandas atlaikyti lenkų atakas, keletas pulko karių pateko į nelaisvę, tarp jų ir Jonas Grigaitis, tiesa, jam pavyko pabėgti ir rugsėjo 7 d. grįžti į pulką¹⁰². Taigi, šios dienos užduoties vorai įvykdyti nepavyko: ji ne tik kad neperėjo į puolimą, bet net buvo priversta gintis. Su dideliu lenkų pasipriešinimu susidūrė ir kitos 2 Marijampolės grupės voros.

Rugsėjo 4 d. mjr. A. Jakaičio vadovaujama Marijampolės grupės dešinioji vora nuo ankstauro ryto tęsė puolimą ir apie 7 val. po keleto kautynių pasiekė Gulbiniškių (lenk. *Gulbieniszki*)–Červonkos–Kaletniko liniją, tačiau Gulbiniškių rajone lenkai, remiami savo partizanų, atkakliai pasipriešino, todėl iki 15 val. mjr. J. Jakaičio vora negalėjo pasistūmėti į priekį. Apie 15 val. lenkų raitelių eskadronas kirto fronto liniją ir užjojo į voros užnugarį. Jie pirmiausia išblaškė voros gurguolę su šaudmenų

99 Ališauskas, K. Žvilgsnis į lietuvių–lenkų karą 1920 metais. *Karys*, 1970, Nr. 10, p. 294.

100 Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 32, p. 251.

101 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 14 a. p. 15.

102 Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 32, p. 251; Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 309.

ir maisto atsargomis, po to puolė iš užnugario ties Gulbiniškėmis. Tik kulkosvaidininko j. psk. Vlodo Palukaičio pastangomis priešas buvo priverstas atsitraukti. Taip susidarė sąlygos ten kovojančiai 4-ajai kuopai užimtas pozicijas dar kurį laiką išlaikyti. Tai buvo tik trumpas atokvėpis, bet kuopai pavyko susitvarkyti, nors netrukus ji buvo priversta atsitraukti.

Mūšyje prie Senųjų Graužų (lenk. *Grauże Stare*) kaimo pasižymėjo 5-osios kuopos viršila Jurgis Visockis ir j. psk. Andrius Bendikas. Lenkams pradėjus supti kairiosios voros sparną, juos kulkosvaidžio ugnimi laikinai sustabdė vrš. J. Visockis. Kulkosvaidžiui pritrūkus šovinių, juos, rizikuodamas gyvybe, atnešė j. psk. A. Bendikas. Vėl atgijus kulkosvaidžiui, kuopa lenkų puolimą prie Senųjų Graužų sustabdė, tačiau lenkams pradėjus iš dešinės supti pulko karius, kovojančius ties Červonka ir Kaletniku, vengiant apsupimo, taip pat teko atsitraukti. Pulkas grįžo į rytą turėtas pozicijas¹⁰³. Taigi, šios dienos puolimas nebuvo rezultatyvus.

Plk. Kazys Ladyga

Skaudų pralaimėjimą tą dieną patyrė ir kitos puolime dalyvusios voros. Mjr. K. Ramanausko vora buvo sutriuškinta. Lenkams atiteko gurguolė, apie 70 karių ir 3 karininkai pateko į nelaisvę, o mjr. K. Ramanauską lenkai sušaudė. Antrojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas ir Penktojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas buvo išblaškyti. Buvo sutriuškinta ir mjr. J. Čapliko vadovaujama vora¹⁰⁴.

Rugsėjo 5 d. Dešimtas pėstininkų pulkas vėl perėjo į puolimą. Jam ir pulkui priskirtiems padaliniais tik apie 12 val. pavyko pasistūmėti iki Rutkos (lenk. *Rutka*)–Baltadumblių baro, tačiau, sutikus įnirtingą lenkų pasipriešinimą, Vižainio užimti nepavyko¹⁰⁵.

103 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 311; Vyr. leit. Tarasovas, [V]. Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 41, p. 329.

104 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 311–312.

105 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 312; Petruitis, J. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m., t. 2, p. 90.

Rugsėjo 5 d. Antantės misijos atstovai pareikalavo, kad Lietuvos vyriausybė sustabdytų savo puolamuosius veiksmus. Susiklosčius tokiai situacijai, rugsėjo 5 d. armijos vadas plk. ltn. K. Ladyga Marijampolės grupei įsakė pereiti į gynybą¹⁰⁶. Tačiau lenkai ir toliau puolė lietuvius.

Dešimtajam pėstininkų pulkui teko pereiti į gynybą ir ginti barą Vištytis–Vižainis–Fornetka–Naujieji Graužai (lenk. *Grauże Nowe*)–Kaletnikas. Taigi pulkui buvo skirtas apie 20 km fronto baras. Rugsėjo 6 d. jis atkakliai kovėsi prie Červonkos, Pžeimos Vysokos kaimo (lenk. *Przejma Wysoka*), tarpežeryje tarp Didžiojo Šelmento (lenk. *Szelment Wielki*) ir Mažojo Šelmento (lenk. *Szelment Mały*) ežerų. Naujieji Graužai du kartus ėjo iš rankų į rankas. Vėl teko stabdyti lenkų vorą, kuri ėmė veržtis palei sieną su Vokietija Vižainio ir Vištyčio link. Vora buvo sustabdyta ir atstumta rugsėjo 7 d.¹⁰⁷

Lietuviams vykdant Antantės misijos reikalavimą ir perėjus į gynybą, o lenkams nenustojus ir toliau puldinėti Lietuvos kariuomenės dalių, II pėstininkų divizijos vadas plk. V. Grigaliūnas-Glovackis rugsėjo 7 d. Marijampolės grupei išleido operatyvinį įsakymą Nr. 17 pereiti į gynybą. Visiems Marijampolės grupės daliniams buvo įsakyta „*perėjus į apsigynimą visomis pastangomis sulaikyti lenkų veržimąsi į Lietuvą, kad veltui neatidavinėti nei žingsnio Lietuvos žemės*“¹⁰⁸, o Dešimtajam pėstininkų pulkui su jam priskirtu raitelių eskadronu ir 5-ąja artilerijos baterija – ginti užimamą barą Vokietijos siena–Vištyčio ežeras–Vižainis–Fornetka–Naujieji Graužai–Kaletnikas.

Prieš divizijos barą ir toliau veikė lenkų plk. A. Nienevskio vadovaujama operatyvinė kavalerijos grupė, kurią sudarė 8–9 raitelių pulkai, 41-asis Suvalkų pėstininkų pulkas su artilerija¹⁰⁹ ir kuri nekreipė dėmesio į Antantės atstovų reikalavimą sustabdyti kovos veiksmus. Dešimtojo pėstininkų pulko žvalgai išsiaiškino, kad lenkai raitelius keičia pėstininkais, o tai rodė, kad jie vėl rengiasi rimtam puolimui¹¹⁰. Žvalgybos žinios buvo tikslios ir naujose pozicijose lietuviams ilgai išsilaikyti nepavyko – Lenkijos kavalerijos grupė rugsėjo 8 d. perėjo į puolimą, pagrindinį smūgį smogdama Penktajam pėstininkų pulkui, ir, prasiveržusi į jo užnugarį, pulką sutriuškino. Pulko likučiai skubiai traukėsi, o lenkai, prasiveržę į Marijampolės grupės užnugarį, rugsėjo 10 d. užėmė Seinus ir privertė Lietuvos kariuomenę trauktis¹¹¹. Tuo metu Dešimtasis pėstininkų pulkas visą rugsėjo 8-ąją kovojo su intensyvia lenkų žvalgyba ir iš pozicijų nesitraukė. Tokia pat padėtis

106 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 312.

107 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. LCV4, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 17 a. p.–18.

108 Petruitis, J. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m., t. 2, p. 96, 97.

109 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 313.

110 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. LCV4, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 19.

111 Kilinskas, K. Civilinės ir karinės valdžios sąveika Lietuvoje 1918–1940. Daktoaro disertacija, 2018, p. 123; Lesčius V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 314–315.

išsilaikė ir rugsėjo 9 d. Rugsėjo 9 d. lenkai kai kuriose pulko saugomose vietose perėjo į puolimą¹¹².

Rugsėjo 7–9 d. mūšiuose pasižymėjo Dešimtojo pėstininkų pulko 3-ioji kuopa, vadovaujama vyr. ltn. Viktoro Kazlausko. Ji rugsėjo 6 d. sėkmingai atrėmė lenkų puolimą ties Lipovo (lenk. *Lipowo*) kaimu, o rugsėjo 8 d. – du lenkų bataliono puolimus. Rugsėjo 9 d. 2 val. nakties lenkai užėmė kuopos apkasus prie Lipniakų (lenk. *Lipniak*) kaimo, bet juos pavyko išstumti¹¹³. Tačiau, spaudžiant pranašesnėms lenkų jėgoms, pulkui rugsėjo 9 d. Kaletniką teko palikti¹¹⁴.

Tuo pat metu Lietuvos kariuomenė buvo skubiai perdislokuojama. Į lenkų frontą buvo perkelta III pėstininkų divizija, o fronto vadu paskirtas gen. ltn. Maksimas Katchė. Rugsėjo 11 d. buvo sudarytas laikinas lenkų fronto štabas, kuris turėjo derinti II ir III pėstininkų divizijų veiksmus¹¹⁵.

Kalvarijos derybininkai. Iš kairės antras – J. Lukasevičius, toliau – prč. A. Riomeris, pplk. M. Mackievičius, kpt. A. Zubrys, gen. ltn. M. Katchė, mjr. A. Jakaitis, B. K. Balutis, anglų karininkas, V. Čarneckis. Suvalkų Kalvarija, 1920 m. rugsėjis (*LMAVB RSS*. Fg. 1-602. <http://eparodos.mab.lt/s/kariuomenei-100/page/nepriklausomybes-kovos>)

112 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 19 a.p., 20 a.p.

113 Vyr. leit. Tarasovas, [V]. Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 41, p. 389.

114 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 307.

115 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 316.

Rugsėjo 11 d. 10 val. ryte, į frontą atvykus III pėstininkų divizijai, Dešimtojo pėstininkų pulko barą perėmė atvykęs Trečiasis pėstininkų pulkas¹¹⁶. Plentu iš Lazdijų žygiuojantis Trečiasis pėstininkų pulkas buvo užpultas lenkų raitųjų žvalgų, tačiau nuostolių nepatyrė, tik patys žvalgai buvo paimti į nelaisvę¹¹⁷.

Dešimtasis pėstininkų pulkas buvo perkeltas į rezervą ir dislokuotas Kalvarijoje ir jos apylinkėse. Jis tapo tiesiogiai pavaldus armijos vadui¹¹⁸.

Rugsėjo 16 d. Kalvarijoje prasidėjo Lietuvos ir Lenkijos delegacijų derybos, todėl rugsėjo 16 ir 17 d. bare buvo ramu, o rugsėjo 18 d. buvo gautas operatyvinis divizijos vado įsakymas, kad dėl prasidėjusių derybų su lenkais kovos veiksmai nutraukiami, tačiau pulkui reikia likti budriam.

Dar tebevykstant deryboms Kalvarijoje, fronto vadas gen. lttn. M. Katchė surengė pulkų vadų pasitarimą ir jame išdėstė savo sumanymą, kaip reikėtų gintis nuo lenkų bare nuo Vištyčio ežero iki Nemuno. Planą gintis didžiuliame bare, neturint jokių rezervų puolimui, sukritikavo III pėstininkų divizijos vadas mjr. Ignas Mus-teikis, Dešimtojo pėstininkų pulko vadas mjr. Aleksandras Jakaitis, Aštuntojo pėstininkų pulko vadas mjr. Julius Čaplikas, Antrojo pėstininkų pulko vadas mjr. Jonas Laurinaitis. Jie aiškino, kad būtų per daug pavojinga išsklaidyti pajėgas tokiaame ilgame fronto bare, nes priešas gali pralaužti frontą ir sutriuškinti lietuvių dalinius pavieniui. Pulkų vadai labai kategoriškai pasisakė prieš sumanymą atimti iš pulkų artilerijos baterijas, joms vadovauti pavesti artilerijos viršininkui, kuris teiktų artilerijos pagalbą ten, kur jos reikėtų, nes, vadų nuomone, tai tinka poziciniame kare, turint gerus ryšius, ir netinka manevriniame kare¹¹⁹.

Tačiau fronto vadas neatsižvelgė į pulkų vadų pastabas ir siūlymus, ir divizijos liko labai plačiai išsklaidytos. Tuo metu Kalvarijoje vykstančios derybos, lenkams gerai sekantis fronte ir nenorint niekuo išsipareigoti Lietuvai, nutrūko. Nutrūkus deryboms, lenkai, sutelkę 6 pėstininkų ir 2 raitelių pulkus, puolė ruožu nuo Žagarių iki Gibų¹²⁰. Rugsėjo 19 d. jie puolė Dešimtojo pėstininkų pulko bare Smalėnus, tačiau pulko kariai šį puolimą atrėmė¹²¹.

Rugsėjo 21 d. Dešimtasis pėstininkų pulkas, gavęs divizijos vado įsakymą, paliko Kalvarijos rajoną ir apie 12 val. atvyko į Lazdijus, o apie 16 val. išvyko į Seirijus užimti pavesto fronto baro Buteliūnai–Pasierninko ežeras–iki Nemuno ties Živulčiškėmis. Pulkui sustiprinti divizijos vado sprendimu laikinai pulko vadui buvo perduotas vienas Aštuntojo pėstininkų pulko batalionas, 3-iasis ir 4-asis kavalerijos

116 Vitkauskas, V. Mūsų pėstininkai. *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, p. 247.

117 Karvelis, V. Atsiminimai iš 3-iojo pėst. D. L. Kun. Vytauto pulko gyvenimo. *LCVA*, f. 516, ap. 1, b. 64, l. 7 a. p.

118 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 21 a. p.

119 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 321.

120 Steigiamojo Seimo darbai, t. 1, p. 401.

121 Petraitis, J. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m., t. 2, p. 103.

eskadronai. Perdislokuotas į naujas pozicijas pulkas liko pavaldus lenkų fronto vadiui¹²².

Rugsėjo 22 d. lenkai perėjo į iš anksto suplanuotą puolimą. Jie puolė 3 voromis: viena vora – Šešiasdešimt aštuntasis, Septyniasdešimtas pėstininkų pulkai ir dalis Trečiojo ulonų pulko – Smalėnų–Žagarių kryptimi, antroji vora – Pirminis ir Penktasis legionų pulkai ir dalis Trečiojo ulonų pulko – Gibų–Beržininkų kryptimi, trečioji vora, kurią sudarė Septintasis ir Šešioliktasis ulonų pulkai ir Šeštasis Minsko pėstininkų pulkas, – Kapčiamiesčio kryptimi¹²³. Ten, kur buvo planavę pralaužti lietuvių fronto liniją, lenkai sutelkė 4–5 kartus didesnes pajėgas nei lietuviai. Anksčiausiai pasirodė antroji vora, kuri puolė Gibų–Beržininkų kryptimi¹²⁴. Smūgis buvo suduotas tarp pulkus skiriančių ruožų, Antrosios divizijos bare. Divizijos vadas iki vidurdienio vis dar manė, kad tai tik lenkų mažų dalių puolimas, ir nesuvokė šio puolimo tikslo. Kai pavakare paaiškėjo lenkų manevras, jau vėlu buvo ką nors daryti. Dar saulei nenusileidus, kad ir atkakliai priešinęsi, Antrasis ir Aštuntasis pėstininkų pulkai jau buvo paimti į nelaisvę, o Penktasis ir Šeštasis – traukėsi. Septintojo pėstininkų pulko 3-iasis batalionas, vadovaujamas kpt. V. Vitkausko, ir 1-ojo bataliono likučiai pro Lydą traukėsi raudonarmiečių užimta teritorija. Atsilaikyti, t. y. gintis, nebuvo jokių galimybių, reikėjo tik paskubomis, supratus lenkų manevrų esmę, trauktis. Deja, to nebuvo padaryta¹²⁵.

Lietuvos kariuomenę šiame ruože ištiko katastrofa. Buvo sunaikinta trečdalis Lietuvos kariuomenės, žuvo 2 karininkai, 32 kareiviai, 5 karininkai ir 98 kareiviai buvo sužeisti, 38 karininkai ir 1 996 kareiviai – paimti į nelaisvę¹²⁶.

Tačiau lemtingomis dienomis vykusiose kovose Dešimtas pėstininkų pulkas nedalyvavo, likęs grupės rezerve. Rugsėjo 22 d. vakare Dešimtojo pėstininkų pulko vado žinion laikinai perduotas lenkų sutriuškinto Aštuntojo pėstininkų pulko 3-iasis batalionas po sunkių kautynių vakare užėmė pozicijas nuo Dusnyčios (lenk. *Dusznica*) per Akmenius, Kučiūnų iki Pazapsių? (dokumente – *Puniški*), štabas apsisistojo Dyviliškiuose¹²⁷. Rugsėjo 25 d. Dešimtojo pėstininkų pulko vado žinion buvo perduoti ir kiti sutriuškinto Aštuntojo pėstininkų pulko likučiai. Jiems įsakyta susirinkti Seirijuose ir ten sutelkti likusius pulko padalinius¹²⁸.

122 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 29.

123 Petraitis, J. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m., t. 2, p. 130–131.

124 Lietuvos armijos 8-to pėst. kunigaikščio Vaidato pulko karo veiksmų 1920 m. su lenkais dienynas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 260, l. 4 a. p.–5.

125 Ališauskas, K. Plk. K. Žuko „Žvilgsnis į praeitį“ (Pastabos ir nuomonės). *Karys*, 1959, Nr. 8, p. 246; Vitkauskas, V. 10 dienų užfronty. *Karo archyvas*, t. 2, p. 158–183.

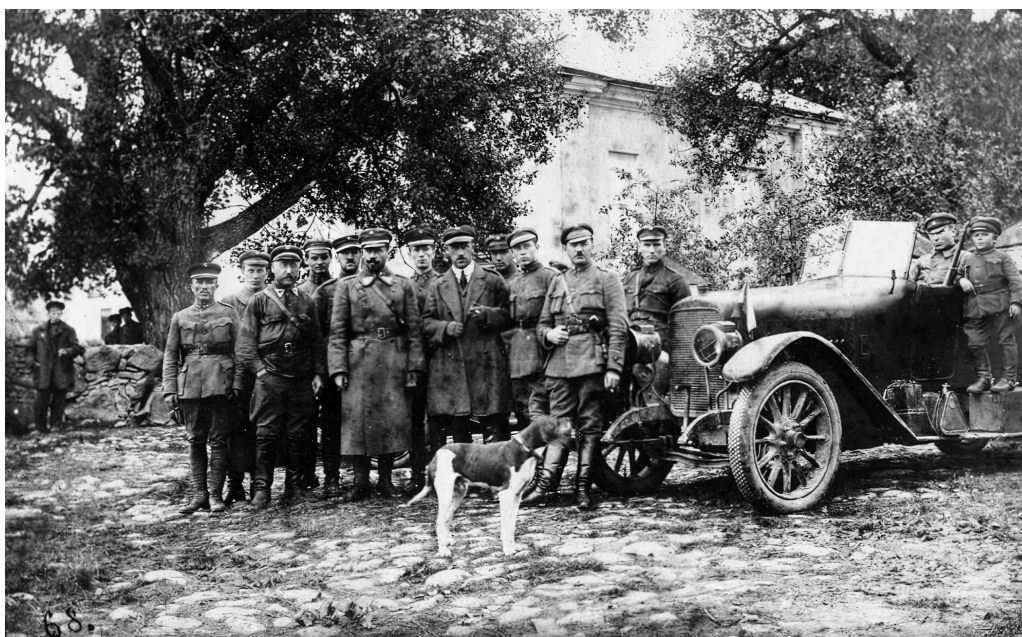
126 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1940 m., p. 330.

127 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidato pulko karo dienynas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 178, l. 253.

128 Lietuvos armijos 8-ojo pėst. kunigaikščio Vaidato pulko karo veiksmų 1920 m. su lenkais dienynas. *Ten pat*, b. 260, l. 6 a. p.–7.

Rugsėjo 28 d. Dešimtas pėstininkų pulkas buvo perkeltas į Liubavo–Sala-peraugio rajoną ir čia pakeitė III pėstininkų divizijos dalis¹²⁹. Jis užėmė barą nuo Vištyčio ežero iki Burokų kaimo (5 km į šiaurės rytus nuo Punsko) imtinai. Pulko štabui buvo įsakyta likti Kalvarijoje. Užimant barą nurodyta ant svarbesnių kelių išstatyti užtvartas, tarp jų organizuoti patrulių budėjimą¹³⁰. Rugsėjo 30 d. pulko bare lenkai vykdė sustiprintą žvalgybą. 5 val. 30 min. apie 40 lenkų raitelių puolė pulko sargybą Rovelės (lenk. *Rowele*) kaime ir privertė pasitraukti į Olšankos (lenk. *Olszanka*) kaimą, 11 val. 30 min. didelis lenkų būrys puolė sargybą Burokų kaime, bet buvo atmuštas. Vyko susišaudymai ir kituose pulko saugomuose postuose. Susirėmimų metu 1 lenkų kareivis buvo nukautas, 3 lenkų kariai – paimti į nelaisvę, 1 pulko kareivis pateko lenkams į nelaisvę. Šios dienos vakare buvo gauta Generalinio štabo viršininko plk. K. Kleščinskio telefonograma, kuria pranešama, kad vyriausiasis kariuomenės vadas, prasidėjus lenkų ir lietuvių deryboms, nuo 24 val. įsakė sustabdyti karo su lenkais veiksmus, tačiau reikia būti pasirengusiems, jei pultų, juos atremti¹³¹.

Nors sustabdžius karo veiksmus kitų fronte esančių pulkų baruose būta didesnių ir mažesnių susirėmimų, Dešimtojo pėstininkų pulko bare buvo gana ramu, veikė tik abiejų pusių žvalgai.

II pėstininkų divizijos štabas fronte su lenkais (VDKM)

129 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 307.

130 Slaptas, operatyvinis II divizijai įsakymas Nr. 4. 1920-09-27. *LCVA*, f. 1322 ap. 1, b. 19, l. 45.

131 Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 36 a. p.–37.

1920 m. spalio 7 d. buvo pasirašyta Suvalkų sutartis, pagal kurią tarp Lenkijos ir Lietuvos buvo nustatyta nauja demarkacijos linija. Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės spalio 9 d. iki 12 val. turėjo nuo naujos demarkacijos linijos atsitraukti po 6 km. Dešimtojo pėstininkų pulko vadas, vykdydamas II pėstininkų divizijos vado operatyvinį įsakymą, spalio 9 d. 7 val. išleido operatyvinį įsakymą pulko padaliniams atsitraukti nuo nustatytos demarkacijos linijos 6 km¹³². Tačiau šio įsakymo vykdyti neteko, nes jau spalio 8 d. ryte kariuomenės vadovybė turėjo patikimų žinių, kad lenkai, sulaužę ką tik pasirašytą sutartį, vadovaujami „sukilusio“, kaip skelbė Lenkijos karinė vadovybė, gen. mjr. Liucjano Želigovskio, keliomis voromis žygiuoja Vilniaus link. Tuo metu Dešimtas pėstininkų pulkas saugojo barą nuo Rytprūsių sienos ir plentą iš Kalvarijos į Suvalkus. Štabas buvo Kalvarijoje¹³³.

Susiklosčius tokiai įtemptai padėčiai ir lenkams veržiantis į Lietuvos teritoriją, buvo skubiai nuspręsta formuoti IV pėstininkų diviziją ir į jos sudėtį įtraukti ir Dešimtąjį pėstininkų pulką, todėl II pėstininkų divizijos vadas spalio 11 d. likusiems pėstininkų pulkams – Antrajam ir Penktajam – įsakė užimti visą divizijos barą, o Dešimtajam pėstininkų pulkui – ne vėliau kaip spalio 13 d. susitelkti Marijampolėje ir per Vilkaviškį vykti į Kauną. Pulkas buvo perduotas Kaune naujai formuojamos IV pėstininkų divizijos vado žinion¹³⁴.

1920 m. spalio 14 d. **pulkas buvo pavadintas Dešimtuoju pėstininkų Marijampolės pulku**¹³⁵ ir tą pačią dieną oficialiai įtrauktas į naujos formuojamos IV pėstininkų divizijos sudėtį¹³⁶. IV pėstininkų divizijos vadu paskirtas plk. lt. K. Ladyga, štabo viršininku – kpt. Juozas Mikuckis. Tiesa, pulkas į naujos divizijos sudėtį įtrauktas išbuvo tik 2 dienas, nes jau spalio 16 d. buvo perkeltas į Vievio rajoną ir perduotas III pėstininkų divizijos vado mjr. I. Musteikio žinion¹³⁷ – IV pėstininkų divizija dar negalėjo vykdyti kovos veiksmų, nes Vienuoliktasis ir Dvyliktasis pėstininkų pulkai buvo tik pradėti formuoti ir divizijos vadovybė daugiausia dėmesio skyrė jų formavimo problemoms spręsti.

Tuo metu, Dešimtajam pėstininkų pulkui augant, išryškėjo karininkų trūkumas, todėl spalio 17 d. įsakymu kariuomenei tarnauti į pulką buvo paskirti ką tik Karo mokyklą baigę leitenantai Jonas Brizgys, Petras Asmenavičius, Alfonsas Urbonas, Domininkas Černiauskas, Augustinas Orentas, Jonas Baranauskas ir Kazys Šimulynas¹³⁸.

132 Operatyvinis 10-ajam pėst. pulkui įsakymas Nr. 8. 1920-10-09. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 5, l. 33.

133 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1940 m., p. 349.

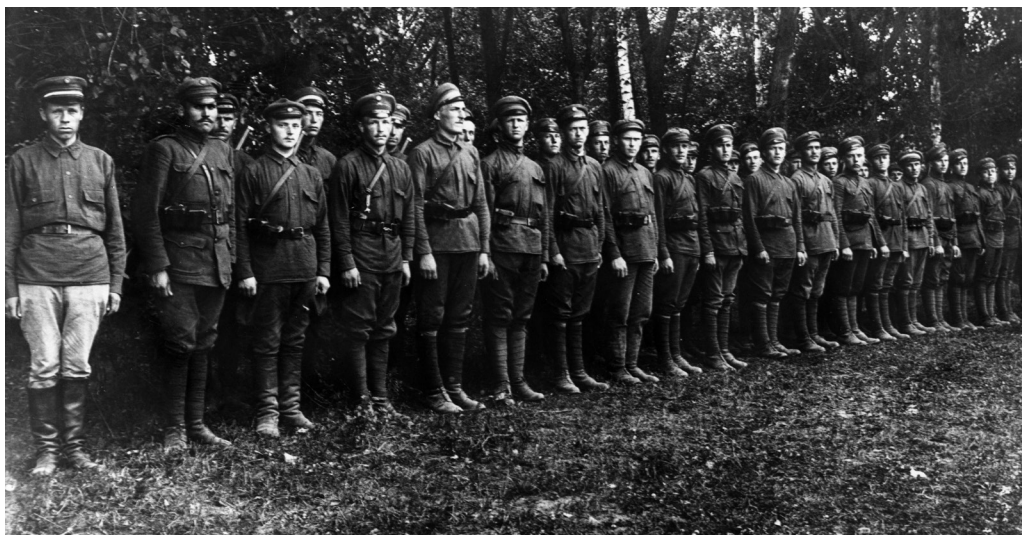
134 Operatyvinis II pėstininkų divizijai įsakymas Nr. 6. 1920-10-11. *LCVA*, f. 1322 ap. 1, b. 19, l. 42; Lietuvos armijos karo dienynas. Antroji divizija. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 179, l. 48.

135 Įsakymas kariuomenei Nr. 457. 1920 m. spalio 18 d.

136 Slaptas įsakymas II pėstininkų divizijai Nr. 3. 1920-10-23. *LCVA*, f. 1322 ap. 1, b. 19, l. 41.

137 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1940 m., p. 361.

138 Įsakymas kariuomenei Nr. 456. 1920 m. spalio 17.

1-oji kulkosvaidžių kuopa Vievio rajone. 1920 m. (LCVA)

Atvykęs į Vievio rajoną, spalio 18 d. pulkas bandė pulti lenkus ir užimti Trakus. 1-asis batalionas, priartėjęs prie Trakų, buvo sulaukytas ir, patyręs nuostolių, atstumtas. Kautynėse pasižymėjo j. psk. Antanas Janulionis. Jis mūšyje prie Mikniškių kaimo kulkosvaidžio ugnimi privertė lenkus iš jo atsitraukti¹³⁹. Kautynių metu žuvo 1-osios kulkosvaidžių kuopos eilinis Stasys Benzinskas ir 4-osios kuopos eiliniai Juozas Prancevičius, Dovydas Berkinas ir Jokūbas Garnelis. Sužeistas 3-iosios kuopos eilinis Jonas Simanavičius, lenkų nuvežtas į Vilniaus karo ligoninę, spalio 21 d. mirė. Į bataliono tvarstyklą buvo atvežta daugiau kaip 20 sužeistų kareivių, keletas – sunkiai. Eiliniai Jonas Višniauskas ir Jonas Šiurka į tvarstyklą buvo atvežti nuo sužeidimų jau mirę. Tvarstomajame punkte suteikus pirmąją medicinos pagalbą, sužeistieji pastotėmis buvo nuvežti į evakuacijos punktą Vievio geležinkelio stotyje. Šių kautynių metu bataliono kariai į nelaisvę paėmė apie 20 lenkų. Tai patvirtino tvarstomojo punkto gydytojas ltn. L. Kenstavičius, kuris juos užregistravo. Ltn. L. Kenstavičiui taip pat teko pasirūpinti J. Šiurkos ir J. Višniausko laidotuviemis. Jie buvo palaidoti Daugirdiškėse¹⁴⁰.

Spalio 21 d. 1-asis batalionas buvo atitrauktas iš priešakinių pozicijų¹⁴¹, ir pulkas iki karinių operacijų prieš lenkus pabaigos išbuvo Vievio rajone divizijos rezerve¹⁴².

139 Vyr. leit. Tarasovas, [V]. Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 41, p. 389.

140 Plk. ltn. gyd. Kenstavičius, L. Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais. *Karo archyvas*, t. 6, p. 134–135.

141 Ten pat, p. 135.

142 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 307.

Kadangi pulkas buvo rezerve, lapkričio 11 d. pulko vado nurodymu mjr. Makso Chidikelio vadovaujama komisija patikrino jo sanitarinę būklę. Ji buvo vidutinė, tik Atsargos kuopoje labai netvarkinga ir nešvaru, daugelyje pulko padalinių konstatuota, kad kareiviai nelabai švariai išplauna katiliukus arba jų net neplauna, kaip Ūkio kuopoje ir Muzikantų komandoje. Nereguliariai veikė pirtis¹⁴³. Tačiau fronto sąlygomis vargu ar galėjo būti geresnė padėtis.

Lapkričio 29 d. pulką pasiekė pranešimas, kad su lenkais sudarytas susitarimas dėl kovos veiksmų sustabdymo. Tą dieną Kaune, dalyvaujant keturiems Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisijos nariams, Lietuvos ir Lenkijos atstovai pasirašė paliaubų sutartį dėl karo veiksmų nutraukimo ir 6 km neutraliosios zonos tarp abiejų valstybių kariuomenių nustatymo.

Abi pusės įsipareigojo perduoti karo belaisvius Tautų Sąjungos kontrolės komisijos žinion ir nustatyti neutraliąją zoną tarp abiem šalims nustatytų linijų:

1. Lietuvių linijos – Jakėnai (Varėnos r.)–Strielčiškės–Kalėnai–Spengleninkai–Panošiškės–Žuklijai–Saloviškės–Sprindžius–Strėva–Stareinė–Daugirdiškės–Chovščizna–Naujalaukis–Katiliškės–Seibutonys–Malūnėlis–geležinkelio tiltas per Bražuolę Vievio r.–Amerynis–Paaliosė–kairysis Neries krantas iki Valiukiškių–Vičiūnai–Daubariškiai–Užušiliai–Pasiekiai–Rymučiai–Šniponys–Akmeniai–Kiemeliai–Uličėlė–Pajuodžiai–Juodiškių dvaras–Kimento ežero vakarinis ir šiaurinis krantai–Alka–Baluošo ežero šiaurinis krantas–Labaišiškiai–Joniškis;

2. Lenkų linijos – Degsnės–Tiltai–Rūdiškių stotis–Obeliai–Julijanava–Senas Malūnas–Seimėnai–Alsakiai–Kunigaikštinė–Donitai–Miciūnai–Lazdėnai–Joteliūnai–Bražuolė–Šiurmonys–dešinysis Neries krantas iki Padvarių–Pakalniai–Sibirauka–Plekiškės–Jauniūnai–Birkiai–Kvakšai–Miegučiai–Nugariai–Narūniškės–Burkila–Jokūbonys–Skindariškės–Keidonėliai–Papirniukai–Merionys–Padubingė–Maciejava–Arnionys.

Tarp šių linijų buvo palikta neutralioji zona¹⁴⁴.

Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės baigėsi. Lietuva, nors ir netekusi sostinės Vilniaus ir žymios dalies teritorijos, apgynė savo nepriklausomybę. Svarų indėlį į šią kovą įnešė ir Dešimtasias pėstininkų Marijampolės pulkas.

Už pasižymėjimą Nepriklausomybės kovose Vyčio Kryžiaus ordinu buvo apdovanoti 3 pulko karininkai, Vyčio Kryžiumi – 33 kareiviai¹⁴⁵. (Žr. 2 priedą.)

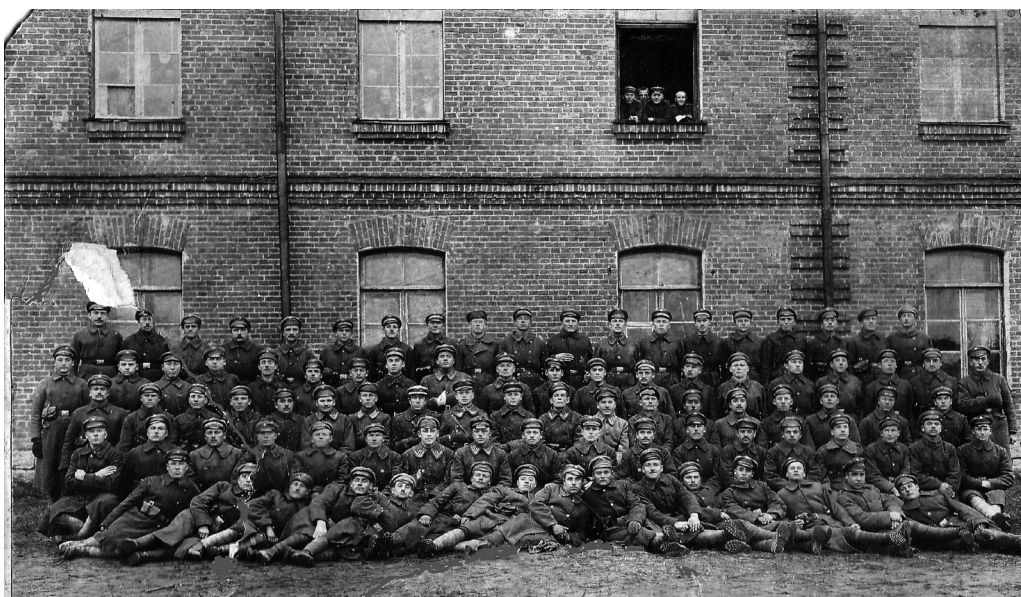
1920 m. gruodžio 1 d. pasikeitė pulko karo kapelionai: karo kapelioną kunigą Vincą Dragūnevičių pakeitė kunigas Adomas Žemaitis¹⁴⁶. Pastarasis pulke tarnavo

143 Aktas. Marijampolė, 1920 m. lapkričio 12 d. *LCVA*, f. 4, ap. 1, b. 11, l. 19.

144 Svarbesni kariuomenės įvykiai prieš 15 metų. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 888, l. 142.

145 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 307.

146 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 87. 1920-12-07. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 16, t. 2, l. 659.

Pulko kariai (1920–1922 m.) (E. Peikštenio kolekcija)

iki 1922 m. kovo 25 dienos¹⁴⁷.

Pasibaigus kovoms su lenkais, pulkas vėl buvo įtrauktas į IV pėstininkų divizijos sudėtį ir gruodžio 4 d. perkeltas į Marijampolę¹⁴⁸. Tą dieną su pulku susipažinti buvo trumpam atvykę divizijos vadas plk. lt. K. Ladyga ir štabo viršininkas kpt. J. Mikuckis. Nors pulkas buvo ką tik perdislokuotas, divizijos vadas pastebėjo, kad kareivinės tvarkingos, o karių mokymas vyksta pagal numatytus tvarkaraščius. Tiesa, jis konstatavo, kad yra kareivių, kurių žinios prastos, ne visi budėtojai žino, kokios jų pareigos, po komandos „ramiai“ daug kas sukinėjasi, keletas karininkų vedė mokymus neužsisagstę milinių ir nesusijusę diržų¹⁴⁹.

Tačiau visas pulkas Marijampolėje išbuvo neilgai. Gavęs divizijos vado įsakymą, vienas jo batalionas, vadovaujamas kpt. Henriko Songino, išvyko iš Marijampolės ir perėmė Pirmojo parubežinio pulko saugomą neutraliosios zonos barą nuo Vištyčio ežero iki Merkinės. Barą saugoti batalionas perėmė iki gruodžio 20 d. Jo kariams buvo įsakyta per saugomą barą be leidimo nepraleisti gyventojų nei iš Lenkijos, nei iš Lietuvos pusės, pasitelkiant vietos gyventojus, slapta sekti lenkus ir stebėti visas jų pusėje vykstančias permainas¹⁵⁰.

Paskutinę 1920 m. dieną pulke tarnavo 47 karininkai, 7 karo valdininkai, 4 gydytojai, 1 karo kapelionas ir 2 603 kareiviai. Jis turėjo 37 kulkosvaidžius,

147 Įsakymas kariuomenei Nr. 98. 1922 m. balandžio 24 d.

148 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 307.

149 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 3, 1920-12-07. LCV4, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 2.

150 Slaptas operatyvinis 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 10. *Ten pat*, b. 28, l. 14.

2 562 šautuvus, 134 karabinus, 88 revolverius, 2 622 granatas, 11 kardų, apie 416 000 šovinių, 297 arklius, 66 balnus, 85 vežimus, 110 porų pakinktų, 40 telefono aparatų, 16 lauko virtuvių, 35 žiūronus ir kito kariško turto¹⁵¹.

95 proc. pulko personalo sudarė lietuviai, 3 proc. – žydai, 0,5 proc. – latviai, 0,33 proc. – vokiečiai ir 0,15 proc. – lenkai¹⁵².

151 X pėst. Marijampolės pulko sudėtis. 1920 m. gruodžio 31 d. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 14, l. 17.

152 Slaptas IV pėstininkų divizijos raštas Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus viršininkui. *Ten pat*, b. 10, l. 13.

II

Lietuvos sienų apsaugoje

1921 m. pradžioje neutraliosios zonos su Lenkija demarkacijos liniją saugojo I, III ir IV pėstininkų divizijos daliniai. IV pėstininkų divizija, vadovaujama plk. ltn. K. Ladygos, kurią sudarė Dešimtas, Vienuoliktasis ir Dvyliktasis pėstininkų pulkai, Pirmojo raitelių pulko du eskadronai, saugojo barą nuo Vokietijos sienos ties Vištyčio ežeru iki Jakėnų kaimo. Divizijos štabas buvo Alytuje¹⁵³. Dešimtas pėstininkų pulkas saugojo barą nuo Vištyčio ežero iki Galinių kaimo.

Pirmosiomis sausio dienomis pulko kariams teko dalyvauti nemalonioje operacijoje. 1920 m. pabaigoje kariuomenės arkliams ėmė trūkti pašaro. Intendant-

Pulko karys. Autorius Z. Tezba.
(E. Peikštenio kolekcija)

tai 1920 m. nesugebėjo paruošti reikiamo kiekio pašarų, todėl 1921 m. pradžioje teko griebtis pašarų rekvizicijos iš gyventojų. Tam apskričių intendantams buvo priskirti kareivių būriai. Talkinti rekvizuojant pašarus teko ir Dešimtajam pėstininkų pulkui. Du karininkai ir 10 kareivių buvo pasiųsti talkinti Marijampolės apskrities komendantui¹⁵⁴.

Neutraliosios zonos apsauga, nevykstant kovos veiksmams, pulko kariams buvo nauja užduotis, reikėjo daug ko išmokti, įgyti administracinių įgūdžių, taigi, be savo tiesioginių funkcijų, 1921 m. pradžioje pulkas vykdė ir tam tikras specifines funkcijas. Pirmiausia kariams teko priimti nemažai iš Lenkijos grąžintų lietuvių belaisvių: juos pamaitinti, apnakvindinti ir išsiųsti į tarnybos dalis. 1921 m. sausio 11 d. pulkui buvo perduoti 103 buvę lenkų belaisviai, iš jų 65 – Antrojo pėstininkų pulko, 32 – kitų dalinių kareiviai¹⁵⁵.

153 Lesčius, V. Lenkų provokacijos neutralioje zonoje 1921–1923 m. *Karo archyvas*, t. 22, 2007, p. 160.

154 Įsakymas kariuomenei Nr. 4. 1921 m. sausio 5 d.

155 Dešimtojo pėst. pulko vado 1921-01-13 telefonograma Nr. 13 IV pėst. divizijos vadui. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 35, l. 6.

Pasibaigus kovoms, į lietuvių pusę pradėjo bėgti lenkų karininkai ir kareiviai. 1921 m. sausio 23 d. į pulką perbėgo 1 lenkų karininkas ir 3 Antrojo lenkų legionų pulko puskarininkiai¹⁵⁶. Tokių perbėgėlių buvo ir daugiau. Pulke jie buvo apklaujami žinių (žvalgybos) karininko ir su apsauga siunčiami karinės vadovybės žinion. Daugelis perbėgėlių buvo kilę iš Lietuvos, todėl bėgo namo. Tai buvo nauja patirtis, prie kurios reikėjo priprasti.

1921 m. sausio 26 d. į pulką trumpam atvyko divizijos vadas¹⁵⁷. Be abejo, ir per šį vizitą buvo sulaukta daugybės jo pastabų¹⁵⁸. Atvykęs ir kitą dieną, sausio 27-ąją, jis klausė kareivių skundų, kurių, deja, buvo nemažai. Dėl to, kad neteisingai buvo mobilizuoti į kariuomenę pasiskundė 7 kareiviai, dėl sveikatos problemų – 5, kad laiku negauna atlyginimo – 6, dėl blogo maisto – net 21 kareivis, kad laiku neišleidžia atostogų – 11 ir kitais, daugiausia dėl prasto aprūpinimo, kausimais. Iš viso divizijos vadui pasiskundė net 72 kareiviai. Divizijos vadas įpareigojo pulko vadą skubiai trūkumus pašalinti, o dėl neteisingos mobilizacijos kreipėsi į Vietinės kariuomenės brigados vadą. Divizijos intendantui pavedė pulką aprūpinti – skirti nustatytą kiekį batų, antklodžių, baltinių, diržų, uniformų ir kito kareivių būčiai reikalingo turto¹⁵⁹. Pabrėžtina, kad divizijos vadas ir vėliau įvairiais reikalais ganėtinai dažnai užsukdavo į pulką.

Vasario 4 d. pulką tikrino divizijos vyr. gydytojas. Iš jo raporto sužinome, kad nors kareivinėse buvo švaru, tačiau, kadangi jų langai nebuvo dvigubi, šalta. Virtuvėje buvo nešvaru, bet sandėliuose – pavyzdinė tvarka. Kareiviams trūko aprangos. Dėl milinių trūkumo dalies jų mokymai vyko kareivinėse¹⁶⁰.

Vasario 10 d. divizijos vadas su intendantu patikrino pulko apskaitos žurnalus ir knygas. Deja, pastebėjo daug trūkumų: kad neatitinka išdininko žurnale ir pulko pinigų knygoje pateikti duomenys, kad yra daug pasenusių ir nesunaikintų apskaitos dokumentų, o įvairaus turto knygoje – daug išbrauktų vietų, ginklų knyga pildoma visiškai nesilaikant nurodymų, net nenurodyti ginklų numeriai ir kt. Be abejo, pulko vadui buvo įsakyta trūkumus pašalinti¹⁶¹.

1921 m. pradžioje pulke dėl karininkų trūkumo susidarė kritinė padėtis. Kaip matyti iš pulko vado mjr. A. Jakaičio vasario 23 d. pareiškimo IV pėstininkų divizijos vadui, pulke tarnavo 44 karininkai, tačiau kpt. Stasys Ridzevičius greitai turėjo išvykti, nes buvo paskirtas į pareigas Armijos teisme, mjr. Biveinis ir kpt. Jonas Bartaševičius perkelti į Vietinės kariuomenės brigadą, vyr. ltn. Balys Meizys ir

156 Dešimtojo pėst. pulko vado 1921-01-33 telefonograma Nr. 31 IV pėst. divizijos vadui. *Ten pat*, l. 12.

157 4-osios pėst. divizijos štabo Karo dienynas. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 33, l. 5, 7.

158 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 5, 1920-12-07. *Ten pat*, b. 1, l. 4.

159 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 6, 1920-12-07. *Ten pat*, l. 5.

160 IV PD gydytojo 1921-02-07 pareiškimas divizijos vadui. *Ten pat*, b. 29, l. 17.

161 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 10 1920-12-07. *Ten pat*, b. 1, l. 9.

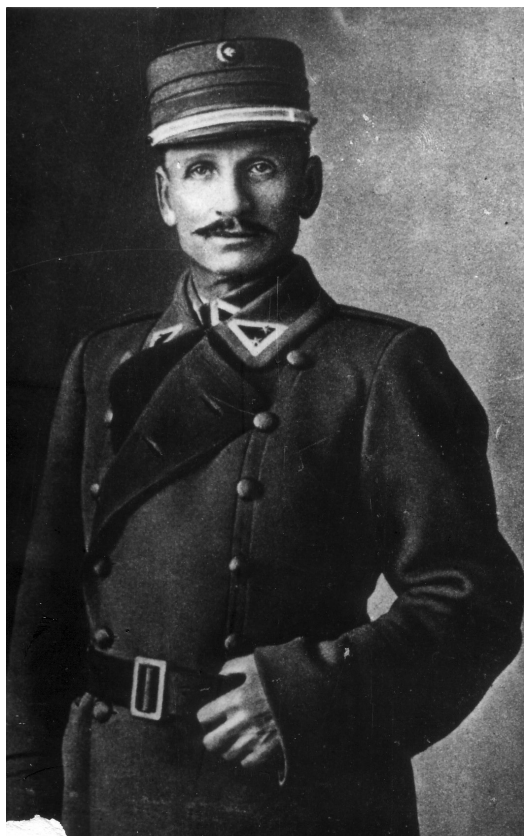
lt. Lasauskas atleisti kaip netinkami karo tarnybai, krn. Vladas Medeckis atleistas dėl prastos sveikatos. Be to, kpt. Jonas Pranculis, vyr. lt. M. Krikščiūnas ir lt. Antanas Augustaitis sunkiai sirgo ir nebuvo aišku, kada grįš į tarnybą. Taigi pulke liko tik 35 karininkai, o visos sudėties pulkui tiek karininkų neužteko, todėl pulko vadas paprašė divizijos vado tarpininkauti, kad į pulką būtų atsiųsti 5–8 nauji karininkai¹⁶². Tačiau karininkų trūko ir kitoms kariuomenės dalims.

Kita problema, su kuria susidūrė pulkas, buvo pernelyg didelis pulkui perduotas saugoti neutraliosios zonos baras. Jo vienas batalionas ir raitieji žvalgai saugojo 140 varstų ruožą nuo Vištyčio ežero iki Merkinės imtinai¹⁶³. Vienai kuopai buvo pavesta saugoti beveik 50 varstų barą. Pulko vadas mjr. A. Jakaitis 1921 m. vasario 23 d. dėl to kreipėsi į divizijos vadą – informavo, kad, esant tokiems dideliems barams, faktiškai neįmanoma patikėto baro nei deramai apsaugoti nuo įvairių

spekulantų ir kontrabandininkų, nei apginti užpuolimo atveju. Pulko vadas nematė ir galimybės baro saugoti pritraukti antrąjį batalioną, nes tada labai nukentėtų karių rengimas ir aprūpinimas, nes pulko arkliai buvo per silpni tokiai uždučiai vykdyti, todėl paprašė sumažinti pulkui skirtą baro ruožą ir jo dalį nuo Merkinės iki Klepočių perduoti Vienuoliktajam pėstininkų Vilniaus pulkui.

Divizijos vadas plk. lt. K. Ladyga jo rašte užrašė rezoliuciją – prašyti armijos vado sutrumpinti pulko apsaugos barą¹⁶⁴. Tačiau šie klausimai taip greitai nebuvo išspręsti, ir pulkui dar kurį laiką teko saugoti tą patį barą, bet kiek vėliau į jo vado siūlymą buvo atsižvelgta.

1921 m. balandžio 17 d. pulko patikrinti atvyko krašto apsaugos ministras Jonas Šimkus. Jo pulko patikrinimo išvados buvo ga-

Gen. Silvestras Žukauskas

162 Slaptas Dešimtojo pėst. pulko vado mjr. A. Jakaičio 1921-02-25 pareiškimas IV pėst. divizijos vadui. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 35, l. 226.

163 **Varstas** – ilgio matas, lygus 1,067 km.

164 Slaptas 11 PP vado 1921-02-23 pareiškimas IV PD vadui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 10, l. 31.

nėtinai glaustos, tačiau atspindinčios realią padėtį, todėl pateiksime jas nesutrum-pintas:

„Kareivių išvaizda gera.

Trūksta milinių, kelių, pusbačių, antklodžių ir šarvuotės. Armijos Intendantui įsakau tuojau kiek galima aprūpinti pulką reikalingais daiktais ir ateityje išdavinėti pulkams reikmenis atsižvelgiant į pulko sudėtį ir būtiną reikalą, o ne visiems pulkams lygiai. Kai kurių kareivių milinės ir frenčiai suplyšę. Tuojau sutaisyti ir ateityje daboti, kad rūbai savo laiku būtų sulopomi, sutaisomi, nes tuo būdu bus galima ilgiau juos nešioti.

1-mo ir 3-čio bataliono virtuvėje daugiau žiūrėti švaros. Valgis geras.

Mokomosios kuopos kareivių išvaizda labai gera. Kuopoje švaru. Kuopos vadui tarnybos vardu reiškiu padėkos.

Pulko ligoninė tvarkoma pavyzdingai. Ligoninės vyresniajam gydytojui tarnybos vardu reiškiu padėkos.

Daboklėje nešvaru. Nubaustieji kareiviai guli ant grindų be narių ir be šienikų. Kreipiu į tai pulko vado dėmesį.

Duonos kepykloje švaru; duona gera.

Arklidėse švaru; arkliai laikomi gerai.

Pulko dirbtuvės rengiamos ir įrengimo darbas varomas pavyzdingai.

*Kareivių klubas ir krautuvėlė gerame stovyje.*¹⁶⁵

Taigi, iš esmės ministras pulką įvertino gerai.

Įtampai prie neutraliosios zonos neslūgstant, lenkų kariams ir šioje zonoje kuriamiems partizanų būriams dažniau pažeidinėjant neutraliosios zonos taisykles ir puldinėjant pasienyje esančias lietuvių sargybas, plėšiant šios vietos gyventojus, pulko vadas balandžio pabaigoje buvo supažindintas su armijos vado gen. S. Žukausko 1921 m. balandžio 27 d. išleista labai slapta, divizijų vadams asmeniškai į rankas įteikta direktyva kariuomenei Nr. 2, kurioje jis įsakė visoms dalims pasilikti nurodytose vietose, energingai rengtis kovai, tačiau jokių būdų nepasiduoti lenkų provokaciniams išsišokimams. Armijos vadas konkrečiai kiekvienai divizijai nurodė, prasidėjus galimam Lenkijos kariuomenės puolimui ir puolant pranašėnėms pajėgoms, nuo neutraliosios zonos trauktis, taip pat konkrečias lietuvių karių dalinių susitelkimo vietas ir teritorijas, kurias jie privalo ginti.

IV pėstininkų divizijai, kurios sudėtyje buvo Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas, įsakyta, palikus ne daugiau kaip tris batalionus pavestai demarkacijos linijai stebėti, su visa artilerija ir vienu kavalerijos eskadronu susitelkti Mauručių–Gudelių–Prienų rajone. Divizijos vadovybei nurodyta imtis visų priemonių, siekiant išlaikyti savo rankose tiltą ties Prienais. Antrojo eskadrono raitelių užtvartos turėjo stebėti Vilkaviškio, Marijampolės ir Balbieriškio prieigas.

165 Įsakymas kariuomenei Nr. 87. 1921 m. balandžio 20 d.

Divizijų vadai turėjo nedelsdami parengti savo veiksmų planus, palaikyti gerus ryšius, atidžiai stebėti tarp divizijų esančius tarpus. Išsiaiškinus priešų svarbiausio puolimo kryptį, iš karto pereiti į kontrapuolimą, dar labiau sutelkiant divizijas nurodytuose rajonuose¹⁶⁶. Tačiau tuo metu rimtesnių susidūrimų neįvyko. Lenkai apsiribojo teroristine sukurtų neutraliosios zonos partizanų būrių veikla.

1921 m. gegužės 3 d. buvo gautas IV pėstininkų divizijos vado skubus operatyvinis visiškai slaptas įsakymas, kuriame jis konstatavo, kad divizijos saugomame fronte pastebėtas Lenkijos karinių dalių telkimas. Pastebėtos II ir I legionų divizijos, XVIII pėstininkų, II ir I lietuvių–baltarusių divizijos, III legionų divizijos dalys. Be to, Lydoje buvo sutelkta VII ir IX pėstininkų divizijos. Taip pat pastebėti 2-osios, 5-osios ir Vidurio Lietuvos kavalerijos brigadų padaliniai. Buvo spėjama, kad sutelkta apie 24 000 pėstininkų ir apie 3 000 kavaleristų. Divizijos vadas įsakė, iki paaiškės lenkų ketinimai, pulkams nustatytus barus saugoti ir stebėti vieno bataliono jėgomis, kitas pulkų dalis atitraukus nuo demarkacijos linijos organizuoti karių mokymą. Jeigu lenkai pradėtų puolimą pranašesnėmis pajėgomis, Dešimtajam pėstininkų pulkui įsakyta, palikus vieną batalioną Vištyčio–Klepočių baro saugoti, atsitraukti į Skriaudžių rajoną. Demarkacijos barą saugančiam batalionui divizijos vadas įsakė, puolant stipresnėms lenkų pajėgoms, stabdant puolimą ir vykdant žvalgybą plačiu frontu trauktis į Skriaudžių rajoną¹⁶⁷. Tačiau šio įsakymo vykdyti neteko, nes lenkai nepuolė.

Gegužės pradžioje pulko sanitarinę būklę tikrino divizijos vyr. gydytojas mjr. Vytautas Bendoravičius. Kareivių gyvenamosios patalpos buvo tvarkingos, jie kartą per savaitę vedami į pirtį nusimaudyti. Nešvarios ir netvarkingos buvo tik raštininkams skirtos patalpos ir pulko ligoninė, kur buvo prispjaudyta, primėtyta popirosų nuorūkų, šiukšlių, ant aslos voliojosi netgi medicininiai švirkštai¹⁶⁸. Aišku, už tokį aplaidumą pulko gydytojai buvo griežtai įspėti.

Gegužės 10 d. IV pėstininkų divizijos veterinarijos gydytoju buvo paskirtas Sergijus Brazys. Jis jau gegužės 13 d. atvyko susipažinti, kokia yra pulko arklių būklė¹⁶⁹, o gegužės 15 d. sanitarines sąlygas tikrino iš esmės. 50 arklių buvo gera būklė, 17 – vidutinė, 7 – bloga. Tačiau dauguma arklių buvo prastai pakaustyti, pasitaikė iš viso be pasagų, iš kai kurių kanopų kyšojo vinys, kurios, arkliams pametus pasagas, nebuvo ištrauktos. Dėl to divizijos vadas įsakė pulko vadui iš pulko kalvių išskirti 3–5 kalvius, paskirti vyresnįjį ir pavesti jiems vien tik kaustyti arklius¹⁷⁰.

166 Slapta. Direktyva kariuomenei Nr. 2. 1921-04-27. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 277, l. 8–9.

167 Visiškai slaptas, skubus operatyvinis 4-ajai pėstininkų divizijai įsakymas Nr. 2. 1921-05-03. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 19, l. 84.

168 Gyd. mjr. V. Bendoravičiaus 1921-05-09 pranešimas divizijos vadui. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 29, l. 7.

169 4-osios pėst. divizijos štabo Karo dienynas. *Ten pat*, b. 33, l. 10 a.p.

170 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 14. 1921-05-27. *Ten pat*, b. 1, l. 15.

Kaustomas arklys (LCVA)

Arklių kaustytojams rengti divizijos vado sprendimu prie Dešimtojo pėstininkų pulko buvo organizuoti kalvių mokinių arklių kaustytojų kursai. Juos 1922 m. kovo mėn. baigė devyni mokiniai, iš jų 4 – Dešimtojo pėstininkų pulko arklių kaustytojai¹⁷¹.

Gegužės 14 d. divizijos vadas plk. lt. K. Ladyga, lankydamasis Marijampolėje, buvo nemaloniai nustebęs, pamatęs, kad mieste vaikšto daug netvarkingai apsirengusių karių, sutiko net kelis karininkus, kurie neturėjo diržų, ne visi atidavė pagarbą vadui, todėl K. Ladyga atkreipė į tai pulko vado dėmesį¹⁷².

Gegužės 16 d. divizijos vadas uždraudė kareivinėse lankytis civiliams asmenims, įsakęs atvykusiems pasimatyti su kareiviais giminaičiams įrengti atskiras patalpas, kurias prižiūrėtų budintis karininkas ir kuriose budėtų lankytojų registratoriai¹⁷³.

Gegužės 19 d. pulko koviniai padaliniai, vykdydami divizijos vado įsakymą, paliko kareivines Marijampolėje ir persikėlė į Prienų rajoną, kad pakeistų prie neutraliosios zonos dislokuotą Dvyliktąjį pėstininkų pulką ir perimtų saugoti barą nuo Vištyčio iki Klepočių. Kartu su pulku išvyko ir jam priskirta 10-oji artilerijos baterija. Numatyto neutraliosios zonos baro apsaugą perėmė 2-asis batalionas, vadovaujamas mjr. J. Tumo. Kiti batalionai išsidėstė numatytuose kaimuose. Pulko štabas apsistojo Klebiškio dvare. Priešais barą buvo dislokuoti lenkų Dvidešimt ketvirtasis

171 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 6. 1922-03-08. *Ten pat*, l. 41.

172 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 12. 1921-05-16. *Ten pat*, l. 11.

173 *Ten pat*.

Jonas Šimkus

ir Ketvirtasis pėstininkų pulkai, Suvalkuose dislokuotas II legionų divizijos štabas ir dalis Antrojo ulonų pulko¹⁷⁴.

Gegužės 22 d. krašto apsaugos ministras J. Šimkus vėl apsilankė ištuštėjusiose pulko kareivinėse Marijampolėje, tik šį kartą jo paliktuose padaliniuose. Tą dieną kareivinėse buvo likusi pulko komendanto komanda ir komanda, laikinai sukomplektuota iš kitų kuopų ir komandų kareivių dirbti daržuose. Komendanto ir daržų komandos viršininko ministras nerado, nebuvo ir budėtojų, taip pat Komendanto komandos kareivinių budėtojo.

Gali kilti klausimas – kokie dar daržai kariuomenėje? Kariuomenės intendantūrai buvo sunku

aprūpinti karius maistu, šie dažnai skųsdavosi, kad maistas blogas ar itin vienodas, todėl 1921 m. kovo 1 d. karinė vadovybė visoms kariuomenės dalims įsakė užveisti daržus, kad apsirūpintų daržovėmis ir pašarais arkliams. Taip pat leista nuomotis pievų, kad būtų galima pasiruošti šieno arkliams. Daržams buvo paskiriama valstybės žemė, kur tokios nebuvo, nuomotasi. Kariai privalėjo užsiauginti bulvių, valgomųjų burokų, svogūnų, kopūstų ir kt. Kariuomenės dalys, kurios turėjo pinigų, galėjo samdytis žmogų daržams prižiūrėti. Jam buvo numatytas atlygis – 800 auksinų per mėnesį¹⁷⁵, bet pasėti ir nuimti derlių tekdavo kareiviams.

Daržuose dirbti sudarytos komandos kareivinėse buvo labai nešvaru, daug dulkių. Lovos nepaklotos, suverstos, dauguma be antklodžių ir paklodžių, o kitų paklodės nešvarios. Ant palangių mėtėsi valgio likučiai.

Kitos kareivinės taip pat buvo nešvarios, nešluotos. Išėję iš kareivinių pulko padaliniai jas buvo palikę labai netvarkingas: visur mėtėsi daugybė šiukšlių, stiklo šukių, viskas suversta ir t. t. Kareivinės buvo pavesta saugoti civiliams asmenims. Kareivinėse ir jų rajone ministras pastebėjo vaikstant daug pašalinių asmenų. Jis šį kartą didesnių nuobaudų, išskyrus už netvarką, apie kurią paskelbė įsakyme kariuo-

174 Generalinio štabo viršininko labai slaptas 1921-05-10 raštas IV PD vadui. LCV4, f. 1359, ap. 1, b. 11, l. 17; Slaptas, operatyvinis 10-ajam pėst. Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 2. 1921-05-18. LCV4, f. 1322, ap. 1, b. 5, l. 30.

175 Įsakymas kariuomenei Nr. 48. 1921 m. kovo 1 d.

menei, neskyrė, tik atkreipė į tai pulko vado dėmesį. Padalinių vadams įsakė ateityje išvykstant iš kareivinių užtikrinti, kad jos būtų paliktos tvarkingos bei švarios ir gerai saugomos dalies, kuri išeina, iki bus perduotos kitai daliai¹⁷⁶. Aišku, minimu atveju viskas bylojo, kad pulko vadovybė, deja, išvykdama tuo nepasirūpino, nors anksčiau, remiantis gegužės 1 d. IV pėstininkų divizijos gydytojo tikrinimo išvada, tvarkai ir švarai kareivinėse buvo skiriama pakankamai dėmesio¹⁷⁷.

Kaip pulko kariai įsikūrė prie demarkacijos linijos, gegužės 23 d. atvyko patikrinti divizijos vadas. Plk. lt. K. Ladyga patikrinimą pradėjo nuo 1-osios kuopos, kurios kariai tuo metu mokėsi. Paklausus, per kiek laiko ji gali išsirikiuoti paskelbus pavojų, kuopos vadas atsakė, kad per 20 min. Tada divizijos vadas paskelbė pavojų, ir kuopa išsirikiavo, nors ne visi kareiviai buvo pasiėmę privalomus turėti daiktus, per 45 minutes. K. Ladyga padarė išvadą, kad jie niekada net nesitreniravo, kad laiku atliktų šiuos veiksmus.

Pulko karys (E. Peikštenio kolekcija)

Kuopos kareiviai buvo apgyvendinti klojimuose, bet juose, divizijos vado nuostabai, buvo visai nebloga tvarka. Ir nors kareivių bendrasis išsilavinimas nebuvo pavyzdinis, pavyzdžiui, kai kurie nežinojo, kas valdo valstybę, koks didžiausias Lietuvos miestas ir pan., bet išpūdį divizijos vadui paliko neblogą.

Kulkosvaidininkų kuopą divizijos vadas tikrino ką tik grįžusią po šautuvų ir kulkosvaidžių valymo, todėl paklausė, iš kokio atstumo galima pataikyti šaudant iš šių ginklų. Deja, į šiuos klausimus kareiviai neatsakė. Pravažiuojant pro Ūkio kuopą nė vienas iš jos kareivių su divizijos vadu nepasisveikino¹⁷⁸.

O padėtis šalia neutraliosios zonos ir toliau buvo įtempta. Remdamasi naujausia informacija apie lenkų rengiamą agresyviems veiksams prieš Lietuvą, Lietuvos karių vadovybė 1921 m. gegužės 26 d.

176 Įsakymas kariuomenei Nr. 122. 1921 m. gegužės 25 d.

177 4-ai pėst. divizijai įsakymas Nr. 12. 1921-05-16. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 11.

178 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 13. 1921-05-24. *Ten pat*, l. 12–13.

paskelbė naują, visiškai slaptą direktyvą kariuomenei Nr. 4, kurioje pakartotinai paragino visų keturių pėstininkų ir I raitelių divizijų vadus patikrinti pasirengimą galimoms kovoms – įsakė griežtai laikyti neutraliosios zonos liniją ir neišitraukti į aktyvius veiksmus, kuriuos lenkai galėtų vertinti kaip Lietuvos kariuomenės iššūkį. Jiems buvo įsakyta perimti savo žinion visas jų rajonuose esančias šaulių organizacijas ir užkirsti kelią visokiems savavališkiems jų išsišokimams, ginkluotų šaulių ir lietuvių partizanų veiksmams 10 km atstumu nuo neutraliosios linijos. Už šio įsakymo nevykdymą ir provokacinius veiksmus šauliams buvo pagrasinta karo lauko teismu. Tokia pat bausmė įsakyta teisti visus civilius asmenis, veikiančius priešą naudai ir sugautus apsiginklavusius, bei lenkų kareivius, persirengusius civiliniais drabužiais¹⁷⁹.

1921 m. gegužės 29 d. **mjr. Aleksas Jakaitis buvo atleistas iš Dešimtojo pėstininkų pulko vado pareigų** ir paskirtas Trečiojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulko

vadu, o naujuoju **Dešimtojo pėstininkų pulko vadu – mjr. Vladas Skorupskis**, prieš tai ėjęs Pirmojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko vado pareigas¹⁸⁰.

Tačiau mjr. V. Skorupskis naująsias pareigas ėjo labai trumpai. Pagal esamus dokumentus, jis net neperėmė pulko, o mjr. A. Jakaitis, vykdydamas Generalinio štabo viršininko nurodymą, jį perdavė laikinai pulko vado pareigas eiti paskirtam mjr. Brunonui Štenceliui. Mjr. A. Jakaitis pulką, išskyrus Ūkio dalį, mjr. B. Štenceliui perdavė birželio 15 d.¹⁸¹

Laikinais perėmęs pulką mjr. B. Štencelis susidūrė su karių gyvenimo realybe, karininkų trūkumu. Ką tik pulko karių sveikatos būklę tikrinusi komisija nustatė, kad nemažai pulko karininkų turi rimtų sveikatos

Vladas Skorupskis (VDKM)

179 Visai slapta. Kariuomenei direktyva Nr. 4. 192-05-26. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 277, l. 53.

180 Įsakymas kariuomenei Nr. 127. 1921 m. gegužės 30 d.

181 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 20. 1921-06-30. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 21 a. p.

problemų, todėl nurodė nedelsiant kai kuriems jų vykti į gydymo ir profilaktikos įstaigas. Komisijos sprendimu pulką laikinai turėjo palikti ir vykti į kurortus pulko adjutantas lt. P. Valaitis, 3-iosios kuopos vadas kpt. J. Pranculis, Ūkio kuopos vadas kpt. J. Radzevičius, 1-osios kulkosvaidžių kuopos vadas lt. P. Budrevičius. 1-osios kuopos vadas vyr. lt. Vilius Koškulis komisijos buvo išleistas mėnesiui atostogų sveikatai sustiprinti, 9-osios kuopos vadas krn. Liudas Mikalauskas komisijos sprendimu paguldytas į karo ligoninę Kaune, į Antrąją atskirąją lazaretą gydyti buvo paguldytas 2-osios kuopos vadas vyr. lt. M. Kriščiūnas. Taigi, pulke tuo metu trūko net 32 karininkų, todėl laikinai einantis pulko vado pareigas mjr. B. Štencelis, motyvuodamas tuo, kad dėl to bus neįmanoma pulko nei tinkamai valdyti, nei tvarkyti, paprašė kuriam laikui skirti keletą kitų kariuomenės dalių karininkų¹⁸². Tačiau duomenų, kad laikinai tarnauti į pulką būtų atsiųsta karininkų, rasti nepavyko, matyt, jų nebuvo skirta.

Pulko karys (E. Peikštenio kolekcija)

Vienintelis vertas dėmesio įvykis, užfiksuotas B. Štenceliui einant pulko vado pareigas, buvo birželio 7 d. divizijos vado plk. lt. K. Ladygos pulkui ir jam priskirtai 10-ajai artilerijos baterijai paskelbtas pavojaus signalas, nurodžius pulko susitelkimo vietą. 1-asis pulko batalionas, nužygiavęs 4 km, į susitelkimo vietą atvyko per dvi su puse valandos, 3-iasis batalionas, nužygiavęs 2 km, – per 1 val. 15 min., Artilerijos baterija, nužygiavusi 14 km, – per 3 val. 15 min. Rezultatas buvo geras, tačiau ne visos kuopos buvo pasiėmusios reikiamą kiekį šovinių, ne visi kuopų vadai žinojo tiksliai savo kuopų sudėtį. Išsirikiavęs pulkas divizijos vadui paliko gerą įspūdį. Sklandžiai pavyko pulko padaliniais ir išvykti į savo dislokacijos vietas¹⁸³.

182 Skubus l. e. 10 PP vado pareigas mjr. B. Štencelio pareiškimas IV PD vadui. *Ten pat*, b. 36, l. 1.

183 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 17. 1921-06-08. *Ten pat*, l. 18

1921 m. birželio 11 d. **mjr. Vladas Skorupskis buvo atleistas iš Dešimtojo pėstininkų pulko vado pareigų** ir paskirtas eiti Pirmojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulko vado pareigas¹⁸⁴. Birželio 17 d. jis oficialiai pulką perdavė mjr. B. Štenceliui ir išvyko į naująją paskyrimo vietą¹⁸⁵. **Einančiu pulko vado pareigas tą pačią dieną buvo paskirtas** Pirmojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulko vadas **mjr. Ignas Musteikis**¹⁸⁶. Kokios buvo šių pakeitimų priežastys, duomenų rasti nepavyko. Todėl kyla klausimas: kodėl pulkas mjr. I. Musteikiui buvo perduotas ne iš karto, o pirma Aukštųjų karininkų kursų mokymo reikalų vedėjui mjr. B. Štenceliui, paskirtam laikinai eiti pulko vado parei-

Mjr. Ignas Musteikis (VDKM)

gas? Atsakymą pavyko rasti Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus viršininko gen. lt. J. Kubiliaus 1921 m. birželio 11 d. rašte IV pėstininkų divizijos vadui. Jis pasirodė labai paprastas: mjr. I. Musteikiui, atleistam iš Pirmojo pėstininkų pulko vado pareigų, buvo suteiktos trumpos atostogos¹⁸⁷.

Prieš perduodamas pulką naujam vadui divizijos vadas sudarė Dešimtojo pėstininkų pulko perdavimo ir priėmimo komisiją. Jos pirmininku buvo paskirtas kpt. Z. Gerulaitis, nariais – Dešimtojo pėstininkų pulko vyr. lt. P. Grinkevičius, Vienuoliktojo pėstininkų pulko vyr. lt. Jonas Mauragas ir Dvyliktojo pėstininkų pulko vyr. lt. Sergiejus Sysojevas¹⁸⁸.

Mjr. B. Štencelis pulką mjr. I. Musteikiui galutinai perdavė 1921 m. rugpjūčio 8 d.¹⁸⁹ Tačiau jo perdavimo ir priėmimo komisija

184 Įsakymas kariuomenei Nr. 132. 1921 m. birželio 11 d.

185 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 162. 1921-06-16. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 28, l. 77.

186 Įsakymas kariuomenei Nr. 132. 1921 m. birželio 11 d.

187 Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus viršininko 1921-06-11 raštas IV PD vadui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 12, l. 48.

188 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 20. 1921-06-30. *Ten pat*, b. 1, l. 21 a. p.–22.

189 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 21. 1921-08-20. *Ten pat*, b. 1, l. 24 a. p.

darbą atliko netinkamai – nenurodė, kiek pulke turi būti turto, ir turto perdavimo akto nepatvirtino parašais, todėl divizijos vadas jai įsakė nedelsiant patikrinti, kiek turto perduodama mjr. I. Musteikiui ir kiek jo turėjo būti iki perdavimo dienos¹⁹⁰.

Perimdamas pulką mjr. I. Musteikis pastebėjo, kad rikiuotėje stovi daug kareivių apiplyšusiomis uniformomis, suplyšusiais batais ir net basų. Ne vienas kareivis jam pasiskundė, kad laiku neišmokėtas atlyginimas, net 26 8-osios kuopos kareiviai pranešė, kad neturi batų, keli – kad neturi apatinių baltinių ir kt.¹⁹¹ Taigi naujam pulko vadui teko spręsti susikaupusias ūkines problemas.

Net dviem pulko vadams pasikeitus, liepos 1 d. divizijos vadas atliko jo nuodugną patikrinimą. Patikrinus padalinius, konstatuota, kad 8-ojoje kuopoje beveik viskas gerai, išskyrus tai, kad jos kariai nemokėjo su divizijos vadu tinkamai pasisveikinti.

7-ojoje kuopoje padėtis buvo blogesnė. Vykdydami divizijos vado užduotis kareiviai buvo neatidūs, 2-asis ir 3-iasis skyriai negalėjo įvykdyti net keleto užduočių. Prastai skirtas užduotis atliko 2-osios kuopos 3-iojo būrio kareiviai.

Mokomoji kuopa buvo pasitempusi ir visas užduotis atliko gerai. Tačiau divizijos vadas pastebėjo kai kurių trūkumų pulko apskaitos knygoje¹⁹².

Po apžiūros divizijos vadas pulkui, jam priskirtai 10-ajai artilerijos baterijai ir 2 kavalerijos eskadronams davė užduotį – užimti gynybos pozicijas 8 km ruože, 1-ajam kavalerijos eskadronui – žvalgyti priešą. Liepos 2 d. plk. lt. K. Ladyga, apžiūrėjęs pulko užimtą gynybos barą, deja, rado gana daug trūkumų. Artilerijos baterija buvo sutelkta baro viduryje, o artilerijos stebėjimo punktas – už pusės varsto, iš jo visiškai nebuvo matyti apšaudyti numatytų taikinių. 2-oji pulko kuopa užėmė 2 km platesnį barą, nei buvo skirta, apkasai iškasti tiesia linija. 3-iojoje kuopoje padėtis buvo geresnė, bet apkasai visiškai nepritaikyti prie vietovės reljefo. 7-oji kuopa savo pozicijas įrengė netinkamoje gynybai vietoje, 8-oji kuopa pasirodė gerai, 9-ojoje kuopoje divizijos vadas pastebėjo nežymių trūkumų, tačiau telefono ryšys buvo sutvarkytas pavyzdinai. Gerai atliko žvalgybą kavalerijos eskadronas¹⁹³. Ši užduotis, be abejo, buvo puiki treniruotė pulko kariams.

1921 m. liepos 17 d. divizijos gydytojas susipažino su pulko sanitarine būkle. Deja, ji buvo prasta. Kaip matyti iš divizijos gydytojo pranešimo armijos gydytojui, pulkas buvo apgyvendintas kaimų klojimuose ir trobose, kareiviai gulėjo ant šiaudų prikimštų čiužinių arba tiesiog ant šiaudų ar šieno, pirties nebuvo. Daugumos kluonų, kuriuose apsigyveno kareiviai, stogai buvo kiauri ir pro juos bėgo vanduo, perpučiami vėjo, todėl naktimis buvo šalta. Kareiviai skundėsi blogu maistu, kad sriuba verdama

190 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 23. 1921-09-15. *Ten pat*, l. 27.

191 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 225. 1921-08-15. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 28, l. 196–197.

192 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 21. 1921-07-05. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 23.

193 4-ajai pėst. divizijai slaptas įsakymas Nr. 4. 1921-07-05. *Ten pat*, b. 21, l. 6.

iš sukirmijusių žirnių, nors, kaip konstatavo gydytojas, maistas buvo patenkinamas. Pastebėta, kad kai kurie kareiviai neturi viršutinių kelių, jų pusbačiai suplyšę, daugelyje padalinių nėra virinto geriamojo vandens¹⁹⁴. Iš esmės šios pastabos buvo sisteminės – kartojosi tiek ankstesniuose, tiek vėlesniuose raportuose ir daugiausia buvo susijusios su aprūpinimo problemomis, būdingomis visai kariuomenei.

Reikia pasakyti, kad pulko vadovybė puikiai visa tai žinojo, nes pulko vyriausiojo gydytojo vadovaujama komisija iki tol net du kartus tikrino pulko sanitarinę būklę, tačiau esamomis sąlygomis jos pagerinti buvo beveik neįmanoma. Nežinota, ką galima padaryti, kaip padėti kluonuose arba pas gyventojus, kurie patys gyveno antisanitarinėmis sąlygomis, gyvenantiems kareiviams¹⁹⁵.

1921 m. liepos 6 d. divizijos vadovybė gavo nurodymą divizijoje ir visuose jos pulkuose paskirti žinių karininkus, kurie rinktų informaciją apie priešininką, jo karinių dalių sudėtį, galimus tikslus ir uždavinius. Šiuos karininkus įsakyta 10 dienų pasiūsti į Kauną gauti reikiamų instrukcijų. Pulko žinių karininkui buvo suteiktos komandos viršininko teisės¹⁹⁶. Dešimtojo pulko žinių karininku buvo paskirtas lttn. Kazys Šimulynas¹⁹⁷.

Žinių karininkas turėjo: apklausti priešų dezertyrus, perbėgusius priešų kareivius, asmenis, grįžtančius į Lietuvą, ir visus kitus, legaliai ir nelegaliai patekusius į Lietuvos pusę iš priešų teritorijos; užmegzti glaudų ryšį su vietos šauliais ir juos panaudoti rinkdamas žinias apie priešą; užmegzti ryšį su neutraliosios zonos ir pafrontės gyventojais ir juos panaudoti informacijai gauti; reikalauti iš kuopų, dislokuotų prie neutraliosios zonos, vadų, kad jie surinktų kuo smulkesnę informaciją apie prieš jų saugomą barą išsidėsčiusias priešų dalis; surinktas žinias nuolat teikti pulko vadovybei ir aukštesnės dalies žinių karininkui (teikiamos žinios turėjo būti patvirtintos); palaikyti ryšius su žvalgybos skyriais ir punktais; žvalgybos veiklai verbuoti sumanius pulko kareivius, kurie pagal žvalgybos karininko instrukcijas rinktų atitinkamas žinias¹⁹⁸.

Reikėtų iš karto pasakyti, kad žinių karininkams buvo iškelti nerealiūs uždaviniai, kurių įvykdyti tiesiog buvo neįmanoma. Kaip matyti iš 1922 m. kovo 23 d. divizijos žinių karininko pareiškimo divizijos štabo viršininkui, Dešimtojo pėstininkų pulko žinių karininkas dirbo blogai. Jis nuolat teikė prieštaringas žinias apie lenkų dalinių išsidėstymą prieš pulko saugomą barą, tikrovės neatitinkančią informaciją apie lenkų partizanų veiklą ir pan. Divizijos žinių karininkas paprašė divizijos štabo

194 IV pėstininkų divizijos gydytojo 1921-07-17 pareiškimas vyriausiajam Armijos gydytojui. *Ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 12, l. 144.

195 Aktas Nr. 1903. *Ten pat*, l. 147.

196 Skubus Generalinio štabo viršininko 1921-07-06 raštas 1-osios, 2-osios, 3-osios, 4-osios ir 1-osios kavalerijos divizijų vadams. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 10, l. 42.

197 4-osios pėst. divizijos žinių karininkų sąrašas. *Ten pat*, l. 44

198 Visiškai slapta žinių karininkų veikimo programa. *Ten pat*, b. 39, l. 25.

viršininko paveikti pulko žinių karininką, kad pastarasis teiktų ne atsitiktinai gautą, bet išsamiai patikrintą, apgalvotą ir kritiškai įvertintą informaciją¹⁹⁹. Tačiau padėtis beveik nepasikeitė.

Nuo liepos 20 iki rugpjūčio 20 d., vykdant Generalinio štabo viršininko 1921 m. liepos 21 d. nurodymą, apie 10 proc. pulko kareivių buvo išleisti atostogų, nes žemės ūkyje labai trūko darbininkų, todėl, kad padėtų sudoroti derlių, dalis jų išvyko pagelbėti tėvams ūkiuose²⁰⁰.

Kadangi divizijos vadas per patikrinimą atkreipė dėmesį į netinkamai tvarkomas pulko apskaitos knygas, naujasis pulko vadas mjr. I. Musteikis nutarė jas atidžiau patikrinti ir pamatė, kad, nors dauguma jų iš esmės vedamos tvarkingai, visose yra nemažai pataisymų, bet be šių knygų įrašus taisiusiųjų parašų. Kai kurių apskaitos knygų kai kuriose kuopose apskritai nerasta, pavyzdžiui, 1-ojoje kuopoje nebuvo arklių vardų knygos. Ligoninės ambulatorinių ligonių registracijos knygoje trūko gydytojo parašų. Faktiškai dėl kiekviename pulko padalinyje esančių apskai-

tos knygų tvarkymo pulko vadas pareiškė pastabų. Padalinių vadams buvo įsakyta nurodytus trūkumus ištaisyti²⁰¹.

Mjr. I. Musteikis atkreipė dėmesį ne tik į netinkamai vedamas pulko apskaitos knygas. Raitųjų žvalgų komandos kareivių patalynė buvo nešvari, po guoliais primėtyta visokių skudurų ir prisikaupę nešvarumų. Tą patį pulko vadas pastebėjo ir kitose kuopose bei komandose. Pulko ligoninėje ambulatorijos kambarys, dubenys ir ligonių patalynė buvo nešvarūs. Nemažai pulko vado pastabų sulaukta dėl tvarkos arklidėse, nes arkliai buvo blogai prižiūrimi, nevalyti.

Pastabų sulaukė ir pulko sargybiniai. Sargybos buvo keičiamos ne nustatyta tvarka, ne visi sargybiniai žinojo savo pareigas.

Gen. ltn. Juozas Kraucevičius

199 IV PD žinių karininko pareiškimas divizijos štabo viršininkui. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 45, l. 2.

200 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 200. 1921-07-24. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 28, l. 190.

201 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 239. 1921-08-28. *Ten pat*, l. 236–237.

Pastebėtus šiuos ir nepaminėtus trūkumus pulko vadas padalinių vadams nurodė pašalinti²⁰². Tačiau, deja, esamomis lauko sąlygomis daug ko tiesiog nebuvo įmanoma padaryti.

1921 m. rugpjūčio 1 d. kariuomenės vadas gen. lttn. Juozas Kraucevičius visus Ketvirtosios divizijos pulkus įsakė sumažinti iki 2 batalionų. Dešimtajame pėstininkų Marijampolės pulke susidarė 750 karių perteklius. Kariuomenės vadas 300 karių įsakė perduoti Raitelių divizijos vado žinion, pirmenybę teikiant tiems, kurie norės tarnauti kavalerijoje. Dailides, stalius arba bent kiek išmanančius šiuos darbus 50 karių perduoti Inžinerijos pulko vado, likusius 400 karių – Pirmosios pėstininkų divizijos vado žinion, 20 arklių – Vienuoliktajam pėstininkų pulkui, likusius perteklinius 40 arklių – Dvyliktajam pėstininkų pulkui²⁰³. Tiesa, rugpjūčio 10 d. buvo patikslinta, kad turi būti perduoti ne 750, o 635 Dešimtojo pėstininkų pulko kareiviai²⁰⁴. Reorganizacijos metu pulko ginkluotė buvo sustiprinta. Vietoje 7 lengvųjų kulkosvaidžių pulkui buvo išduoti 6 sunkieji kulkosvaidžiai²⁰⁵. Galutinai kulkosvaidžių skaičius IV divizijos pulkuose buvo nustatytas 1921 m. gruodžio mėn. Pulkuose buvo palikta po 13 sunkiųjų ir 19 lengvųjų kulkosvaidžių, o kiti kulkosvaidžiai grąžinti Artilerijos tiekimo skyriui²⁰⁶.

1921 m. nuo rugpjūčio 1 d. pulke, kaip ir kituose Lietuvos kariuomenės pulkuose, įsakymu kariuomenei buvo reglamentuota švietimo komisijų veikla. Patvirtinti nuostatai skelbė, kad pulko švietimo komisija sudaroma vado įsakymu iš penkių žmonių. Komisijos pirmininku turi būti skiriamas karys, baigęs ne mažiau kaip šešias aukštesnės mokyklos klases arba tokią mokyklą atitinkančius kursus.

Komisijos pirmininkas turėjo būti atleistas nuo kitų tarnybinių pareigų: jei ėjo kuopos vado, komandos viršininko ar aukštesnes pareigas – nuo budėjimo, dalyvavimo kitose komisijose, komandiruočių ne švietimo reikalais. Buvo ir išlyga: komisijų pirmininkai be svarbių priežasčių negalėjo būti keičiami dažniau kaip kartą per metus. Dalių vadai apie asmenis, paskirtus švietimo komisijų pirmininkais, arba apie priežastis, kodėl jais skiriami kiti, turėjo pranešti Karo mokslo skyriui. Kitus komisijos narius tvirtino vadas, pasirinkęs iš batalionų vadų pasiūlytų kandidatų. Buvo siekiama į komisiją įtraukti karius iš visų batalionų. Komisija iš savo tarpo turėjo išsirinkti sekretorių, knygininką, pulko vadui siūlė kandidatus į kitų švietimo įstaigų vedėjus.

202 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 239. 1921-08-28. *Ten pat*, l. 237 a.p.–239.

203 Slaptas kariuomenės vado 1921-08-01 raštas Ketvirtosios pėstininkų divizijos vadui. *Ten pat*, b. 33, (bylos lapai nenumeruoti).

204 Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus viršininko 1921-08-10 raštas 4 PD vadui. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 36, l. 11.

205 KAM Artilerijos tiekimo skyriaus 1921-08-05 slaptas, skubus raštas 4-osios pėst. divizijos vadui. *Ten pat*, b. 10, l. 52.

206 Generalinio štabo 1921-12-13 slaptas raštas IV PD vadui. *Ten pat*, l. 106.

Pulko kariai (E. Peikštenio kolekcija)

Švietimo komisija buvo tiesiogiai pavaldi pulko vadui. Ji buvo įpareigota vykdyti Generalinio štabo Karo mokslo skyriaus nurodymus švietimo srityje, derinti su juo savo veiklą. Komisija kiekvieno mėnesio pirmąją dieną privalėjo pateikti veiklos ataskaitą pulko vadui ir Karo mokslo skyriui nustatyta tvarka.

Komisijoms buvo numatytos šios pareigos:

1. Svarbiausia švietimo komisijų pareiga – organizuoti ir prižiūrėti kariuomenės švietimo darbą, už kurį tiesiogiai atsakingi pulkų vadai.

2. Šiai pareigai atlikti dalyse komisijos turėjo įsteigti trijų rūšių bendrojo lavinimo mokyklas: beraščiams, mokantiems skaityti ir rašyti ir baigusiems pradinę mokyklą.

3. Organizuoti kalbos ir kitos rūšies kursus karininkams ir karo valdininkams.
4. Organizuoti karių lavinimą ne mokyklose: steigti knygynus, skaityklas, klubus, choras, rengti paskaitas, ekskursijas, spektaklius ir t. t.
5. Organizuoti ir tarp karių plėtoti įvairių rūšių sportą.
6. Organizuoti įvairių rūšių mokamas ir nemokamas pramogas ir pasilinksminimus.
7. Ieškoti švietimo darbui reikalingų lėšų.
8. Sudaryti kiekvieno pusmečio darbų planą ir pateikti jį pulko vadui ir Karo mokslo skyriui.

Nuostatuose buvo numatyti lėšų komisijų keliamoms užduotims vykdyti šaltiniai:

Krašto apsaugos ministerijos asignavimai;

karių parduotuvių, vakarų, spektaklių pelnas, aukos ir t. t.

Komisijos turėjo vadovautis Karo mokslo skyriaus nustatytomis Karių mokymo taisyklėmis²⁰⁷.

Pulko vadovybė, kiek leido sąlygos, bandė vykdyti šiuos nurodymus, tačiau plačiame bare išskaidytame pulke ne viską buvo įmanoma įgyvendinti.

Tiesa, pirmoji pulko kultūros ir švietimo komisija buvo sudaryta dar 1921 m. sausio 27 d. Komisijos pirmininku išrinktas lttn. Jonas Matulionis, nariais – kape-lionas Adomas Žemaitis, vyr. lttn. Vilius Koškulis, lttn. Antanas Iškauskas ir gran-dinis Kuprusevičius. Nors per pirmąją pusmetį ji nieko ypatingo nenuveikė, tik pradėjo mokyti pulko beraščius kareivius, kurių buvo net 314²⁰⁸.

Padėčiai prie demarkacijos linijos tebesant įtemptai, 1921 m. rugpjūčio 12 d. pulko vadas pasirašė pulko štabo parengtą operatyvinį įsakymą, kaip elgtis pa-daliniais puolant lenkų kariuomenei. 3-iajam batalionui, vadovaujamam kpt. H. Songino, kuris tuo metu saugojo neutraliosios zonos barą, buvo nurodyta, jei priešas pultų gerokai pranašesnėmis pajėgomis, į mūšį nestoti, o kiek įmanoma stabdant jo veržimąsi, trauktis: kairiajai kuopai – plentu Lazdijai–Krosna, bataliono štabui su likusiomis 2 kuopomis – plentu Kalvarija–Marijampolė ir vieškeliu Mari-jampolė–Mačiūnai. Atsitraukimo metu palaikyti ryšį su pulko štabu ir tarpusavyje. Ryšio priemonės pasiimti, kurių neįmanoma pasiimti – sunaikinti. Maisto, kiek įmanoma, pasiimti su savimi, likusį – sunaikinti.

Kitiems pulko padaliniais įsakyta pasirengti gynybai, pulko Ūkio dalies vir-šininkui – turėti sukaupus maisto atsargų 6 dienoms²⁰⁹.

1921 m. rugsėjo 16 d. pulko vadas gavo IV pėstininkų divizijos vado telefo-nogramą, kurioje buvo įsakyta Dešimtajam pėstininkų pulkui grįžti į Marijampolę.

207 Įsakymas kariuomenei Nr. 174. 1921 m. liepos 30 d.

208 10 pėstininkų pulkas. *Karys*, 1921, Nr. 8, p. 89.

209 Slaptas operatyvinis 10-ajam pėst. Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 3. 1921-08-12. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 5. l. 27–28.

Vykdydamas nurodymą, jis savo ruožtu rugsėjo 17 d. išleido įsakymą pulko padaliniam rugsėjo 18, 19 ir 20 d. žygiuoti į Marijampolę²¹⁰.

Persikėlusiam į Marijampolę pulkui buvo pavesta saugoti Klepočių–Galinių (dokumente – *Galince*)–Vištyčio barą. Tačiau šis baras greitai buvo pakeistas. Spalio 2 d. pulkui buvo nurodyta saugoti Galinių–Vištyčio barą, o iki tol saugotą Klepočių–Galinių barą perduoti Vienuoliktajam pėstininkų pulkui. Naują barą užimti įsakymu kpt. K. Skučo vadovaujamam batalionui. Kiti pulko padaliniai liko Marijampolėje²¹¹.

Siekiant užbaigti lietuvių ir lenkų konfliktą, Tautų Sąjungos nutarimu 1921 m. rugsėjo 3 d. vėl buvo atnaujintos Lietuvos ir Lenkijos derybos Ženevoje. Vėl prasidėjo didžiųjų valstybių spaudimas tiek Lietuvai, tiek Lenkijai. Buvo pateiktas antrasis Polio Himanso pasiūlytas variantas²¹². Jame kantonų atsisakyta, o Vilniaus kraštui pasiūlyta autonomija, taip pat atskiri generaliniai štabai, bet reikalauta derinti jų veiklą, karo metu Lenkijai numatyta teisė naudotis Lietuvos teritorija. Nusileisdama Tautų Sąjungos Tarybos spaudimui, Lietuvos vyriausybė sutiko tęsti derybas, tačiau prieš šį projektą šalyje prasidėjo protestai. Jie apėmė ne tik visuomenę, bet ir kariuomenę bei Seimą, kadangi išliko akivaizdus Lietuvos pajungimo Lenkijai pavojus. Į tai atsižvelgdama, Lietuvos vyriausybė 1921 m. gruodžio 4 d. notoje Tautų Sąjungai pranešė negalinti priimti siūlomos sutarties²¹³. Taip baigėsi dar vienas Tautų Sąjungos mėginimas panaikinti Lietuvos ir Lenkijos nesantaiką.

Tuo metu lenkų karinė vadovybė Vilniaus krašte buvo sutelkusi dideles karines pajėgas. Lietuvos kariuomenės vadovybei sunku buvo nuspėti tikruosius priešų sumanymus, bet nebuvo abejonių, jog iš jo nieko gero nesulauks. Manyta, kad aktyvūs priešų veiksmai galimi jau žiemą, o dar didesnė tikimybė – 1922 m. pavasarį. Reikėjo turėti omenyje, kad tuo metu tektų kovoti ne vien su gen. L. Želigovskio pajėgomis, bet ir su visa Lenkijos kariuomene. Tikėtasi, kad karo veiksmai galėtų prasidėti Suvalkijoje, kur lenkai iš pradžių užimtų geležinkelio liniją Alytus–Šeštokai, o po to nutrauktų lietuvių susisiekimą geležinkeliu Kaunas–Virbalis.

210 Slaptas operatyvinis 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 4. *Ten pat*, l. 83.

211 Slaptas operatyvinis 1921-10-02 įsakymas 10-ajam pėstininkų pulkui Nr. 5. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 28, l. 38.

212 1921 m. gegužės 20 d. Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkas, Belgijos užsienio reikalų ministras Polis Himansas, siekdamas išspręsti Lietuvos ir Lenkijos konfliktą, savo vardu pateikė Lietuvos ir Lenkijos susitarimo projektą. Projektą sudarė du variantai. Pirmajame numatyta Lietuvą paversti dviejų kantonų (Kauno ir Vilniaus) federacine valstybe, antrajame – Vilniaus kraštui suteikti plačią autonomiją, tačiau reikalaujant glaudžios Lietuvos ir Lenkijos sąjungos. Tačiau šis projektas buvo nepriimtinas ne tik Lietuvai, bet ir Lenkijai. Jį įgyvendinus Lietuvai grėsė federacija ir pajungimas, o Lenkijai – ryšio su Lietuva susilpnėjimas ir jos pajungimo galimybių sumažėjimas. Birželio 3 d. Briuselyje derybos laikinai nutrūko.

213 Žepkaitė, R. Hymanso projektas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 7, p. 563.

Tai numatęs laikinai einantis kariuomenės vado pareigas gen. lttn. Juozas Kraucevičius 1921 m. gruodžio 8 d. kariuomenei paskelbtoje visiškai slaptose direktyvoje Nr. 9 įsakė jam pavaldžiai Lietuvos kariuomenei visapusiškai ir energingai rengtis kovai, kartu išlikti ramiems ir jokių būdu nepasiduoti galimoms lenkų provokacijoms. Kariuomenės dalims buvo suformuluoti konkretūs uždaviniai. IV divizijai įsakyta, jei priešas pultų pranašesnėmis pajėgomis, palikus 2 batalionus prie demarkacijos linijos, susitelkus ginti Kauno prieigas linijoje Mironiškis–Janučiai–Raziškiai–Pakalniškiai²¹⁴. Tačiau ir šį kartą lenkai kovų nepradėjo. Apskritai susidaro įspūdis, jog Lietuvos karinė vadovybė, siekdama, kad kariniai daliniai išliktų būdrūs, kartais sutirštindavo spalvas, kalbėdama apie galimą lenkų agresiją, tačiau to, matyt, reikėjo dėl esamos situacijos.

1921 m. spalio 27 d. įvyko labai nemalonus įvykis. Apie jį buvo informuota visa Lietuvos kariuomenė, kai, kaip buvo paskelbta, per pulko saugomą barą plentų Suvalkai–Kalvarija niekieno nepastebėtas automobiliu pervaziavo italų pulkininkas Toninis. Jis atvažiavo į Kauną ir kitą dieną atvyko su vizitu pas Generalinio štabo viršininką gen. lttn. M. Katchę²¹⁵.

Dėl šio įvykio atlikto nuodugnaus tyrimo metu paaiškėjo, kad per Dešimtojo pėstininkų pulko saugomą barą joks automobilis nepervaziavo ir negalėjo pervaziuoti, o pulko karių apsauga savo funkcijas vykdė tinkamai²¹⁶, bet kur ir kada plk. Toninis kirto demarkacijos liniją, taip ir nebuvo išsiaiškinta.

1921 m. lapkričio mėn. buvo tikrinama, kaip pulke prižiūrimi šautuvai. Deja, buvo rasta nemažai trūkumų. Kadangi pulkas neturėjo tinkamų sandėlių, nebuvo įrengęs piramidžių šautuvams sustatyti, daugumoje padalinių ginklai buvo laikomi sustatyti prie sienų, kas, be abejo, buvo pažeidimas. Daugelis kareivių net nežinojo, kaip reikia šautuvus valyti, todėl, kad jų vamzdžiai, ypač po šaudymo, greičiau išsivalytų, naudojo pelenus arba net žemę, kas labai jiems kenkė. Nemažai buvo rasta ir iš viso nevalytų šautuvų. Buvo sugadintų, neperduotų į dirbtuves pataisyti. Kareiviai nežinojo, kokie jiems priskirtų šautuvų numeriai, netgi kai kurie kuopų ginklininkai mažai ką išmanė apie šautuvų užtaisymą, šaudymą.

Atsižvelgdamas į tai, pulko vadas įsakė visus ginklininkus išsiųsti į kursus pas pulko ginklininką, kad jie būtų supažindinti su ginklais, jų naudojimu, veikimu, ardymu, taisyklingu užtaisymu. Pulko padalinių vadai buvo įpareigoti prižiūrėti, kad kareiviai ginklus valytų tinkamai ir laiku, sugedusius tuojau išsiųstų į pulko ginklų dirbtuves, iki kiekvieno mėnesio 10 dienos atsiimtų iš sandėlio priemonės, reikalin-

214 Visiškai slaptai. Asmeniškai. Direktyva Nr. 9. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 11, l. 32–35; Lesčius V. Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m. *Karo archyvas*, t. 28, p. 158–159.

215 Generalinio štabo viršininko slaptas 1921-11-05 raštas IV PD vadui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 10, l. 96.

216 Dešimtojo pėst. pulko vado 1921-12-03 pareiškimas IV PD vadui. *Ten pat*, l. 102.

gas ginklams valyti, po kiekvienų šaudymo pratybų ar grįžus iš sargybos šautuvus ir kulkosvaidžius išvalytų²¹⁷.

Tą patį mėnesį buvo tikrinama ir karių sveikata. Šiuo tikslu buvo sudaryta komisija: jos pirmininku paskirtas divizijos vyr. gydytojas mjr. V. Bendoravičius, nariais – Dešimtojo pėstininkų pulko vyr. gydytojas mjr. M. Chidikelis, jaunesnysis gydytojas Vladas Kairiūkštis ir vyr. ltn. Martynas Pundzius²¹⁸. Deja, neišliko atitinkamos pažymos, todėl neįmanoma pateikti žinių, kokia buvo pulko karių sveikatos būklė, tačiau greičiausia panaši, kaip ir kituose pulkuose, kuriuose rasta nemažai ligotų kareivių.

1921 m. gruodžio 8 d. iš pulko mokytis į Belgiją, Briuselio karo akademiją, išvyko mjr. Z. Gerulaitis²¹⁹. Tai, trūkstant karininkų, pulkui buvo nemažas nuostolis. 1922 m. sausio 6 d. pulko vadas mjr. I. Musteikis nuo 1921 m. gruodžio 15 d. buvo pakeltas į pulkininkus leitenantus²²⁰.

1921 m. gruodžio 20 d. tarnauti į pulką buvo paskirti ką tik Karo mokyklos ketvirtąją laidą baigę leitenantai Justinas Mašiotas, Pranas Bilevičius, Viktoras Kundrotas, Pranas Steponauskas, Antanas Račka ir Ignas Mikučionis²²¹.

1922 m. sausio 1 d. pulke pagal etatus turėjo tarnauti 2 053 kariai, tačiau tarnavo tik 1 631. Turėjo būti 41 karininkas, o buvo – 30, planuota turėti 1 486 rikiuotės kareivius, bet surinkti – 1 398, nerikiuotės kareivių – 161, kai numatyta sukomplektuoti 219. Atitinkamai mažiau buvo ir liktinių, ir tikrosios karo tarnybos puskarininkų²²².

1922 m. sausio pradžioje prie Dešimtojo pėstininkų pulko buvo įsteigta Įgulos veterinarijos ligoninė. Ligoninės vyriausioju veterinarijos felčerių buvo paskirtas Dešimtojo pėstininkų pulko veterinarijos felčers Stankevičius, jam padėti – 2-osios haubicų ir 2-osios sunkiosios artilerijos baterijų felčeriai. Buvo įsteigta veterinarijos ambulatorija nesunkiai sergantiems ir ligoninės stacionaras sunkiomis ligomis susirgusiems arkliams gydyti²²³.

Sausio mėn. pulke įvyko nedidelis, tačiau paviešintas įsakymu divizijai nesusipratimas, kai pulko kareivis Antanas Keblius buvo išleistas atostogų, kuopos vadui išdavus leidimą jų metu nešiotis nuosavą revolverį, nors tokios teisės neturėjo. Divi-

217 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 342. 1921-11-28. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 28, l. 445 a. p. – 447.

218 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 31. 1921-11-14. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 32.

219 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 62. 1922-03-24. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 403.

220 Įsakymas kariuomenei Nr. 17. 1922 m. sausio 20 d.

221 Įsakymas kariuomenei Nr. 292. 1921 m. gruodžio 20 d.

222 Apie sudėtį 10-ojo pėst. Marijampolės pulko žinios nuo 1922 m. sausio 1 d. iki sausio 8 d. Visiškai slaptas vidaus reikalų ministro 1923-07-09 raštas Pasienio divizijos vadui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 62, l. 2.

223 Marijampolės įgulai įsakymas Nr. 1. 1922-01-13. *Ten pat*, b. 90, l. 44.

zijos vadas šiuo atveju pasinaudojo ir įspėjo visus karininkus ateityje to nedaryti²²⁴.

Nuo 1922 m. nuo sausio 15 d. iki vasario 3 d. pulko kapelmeisteris K. Charitonovas buvo komandiruotas į Vokietiją pulko orkestrui trūkstamų muzikos instrumentų pirkti²²⁵, tačiau grįžęs iš ten balandžio 1 d. iš tarnybos buvo atleistas²²⁶. Pulko orkestrui ėmė vadovauti kapelmeisteris Račkauskas. Tai matyti iš įsakymo pulkui, kuriame nurodyta, kurie karininkai dalyvavo rugsėjo mėn. manevruose, tarp jų – ir pulko kapelmeisteris Račkauskas²²⁷. Kada jis buvo priimtas, tikslių duomenų rasti nepavyko.

1922 m. vasario 11 d. Generalinio štabo Operacijų skyriaus viršininkas plk. lttn. K. Žukas neutraliąją zoną saugančių dalinių vadams išsiuntė telefonogramą, kuria pranešė, kad Tautų Sąjungos Kontrolės komisija iš Lietuvos išvyko ir tarpininko nesusipratimams tarp lenkų ir lietuvių spręsti nebeliko. Divizijų vadams buvo įsakyta vengti negeistinių įvykių laikantis šių principų:

1. Visose dalyse, ypač esančiose fronte, padidinti budrumą.
2. Padalinių viršininkams itin kontroliuoti, kad esama kariuomenės išsidėstymo linija iš Lietuvos pusės nebūtų peržengta.
3. Padalinių viršininkams atsakingai eiti savo pareigas, turint omenyje, jog šiuo metu priešas gali imtis visokių priemonių, kad išprovokuotų ginkluotą susirėmimą.
4. Saugoti, kad be atitinkamo leidimo niekas negalėtų patekti į Lietuvos pusę.
5. Ginklą panaudoti tikrai puolančiam Lietuvos pusėn priešui sulaikyti, bet ir šiuo atveju neperžengti dabartinės saugomos linijos²²⁸.

Ši telefonograma sukėlė tam tikrą susirūpinimą neutraliosios zonos liniją saugančių batalionų karininkams, tačiau rimtesnių incidentų tuo metu neįvyko.

1922 m. vasario 21 d. laikinai einantis pulko vado pareigas kpt. Viktoras Giedrys divizijos vado nurodymu apibūdino pulko padėtį. Pagal jį, pulko karių moralė patenkinama. Kareiviams švenčių proga skaitomos pritaikyto turinio paskaitos, kareivių klube rengiami vakarėliai, karininkai su kareiviais rengia pokalbius įvairia tematika. Kareivių nepasitenkinimo, anot V. Giedrio, nepastebėta. Pabėgimo atvejų ir nusižengimų – labai mažai. Tačiau kartais randama agitacinio pobūdžio literatūros, tačiau komunistų, kaip ir kitų Lietuvos politinių partijų, įtaka pulko kariams menka.

Vis dėlto ir toliau jaučiami materialiniai nepritekliai. Pulko arkliams šer-

224 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 4. 1922-02-04. *Ten pat*, b. 1, l. 28.

225 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 62. 1922-02-27. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 299.

226 Įsakymas kariuomenei Nr. 111. 1922 m. gegužės 11 d.

227 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 323. 1922-10-27. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 46, l. 32.

228 Telefonograma Nr. 167. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 39.

ti trūksta šieno (be to, trūko apie 60 arklių), kariams – apie 500 aprangos komplektų, todėl nėra kuo aprenkti būsimų naujokų ir pakeisti susidėvėjusių rūbų. Kpt. V. Giedrio nuomone, dėl tokios padėties nebus galima išvesti į pratybas lauke apie 25 procentų kareivių.

O dėl aprūpinimo maistu ir ginklais skundų nebuvo²²⁹.

Tačiau dėl maisto divizijos gydytojo mjr. V. Bendoravičiaus nuomonė buvo kitokia. Kaip matyti iš divizijos vyriausiojo gydytojo 1922 m. vasario 28 d. atlikto patikrinimo išvadų, maistas buvo be galo neįvairus, sriuba – liesa, patiekiamuose patiekaluose daugiau kaulų nei mėsos²³⁰.

1922 m. pirmaisiais mėnesiais divizijos vadovybė ėmė gauti žinių, kad padaugėjo atvejų, kai divizijos kareiviai, išleisti iš kareivinių, netinkamai elgiasi visuomenėje, tuo žemindami kario vardą. Divizijos vadas įsakė iš kareivinių išleisti tik mokančius gerai elgtis, o nusizengusius griežtai bausti²³¹. Ar tokių kareivių buvo Dešimtajame pėstininkų pulke, duomenų rasti nepavyko.

1922 m. kovo 16 d. pulko vadas **plk. lt. I. Musteikis buvo atleistas iš einančio pulko vado pareigų**, paskyrus Trečiosios pėstininkų divizijos vadu, o **Dešimtojo pėstininkų pulko vado pareigas eiti paskirtas** buvęs Mokomojo bataliono vadas **mjr. Pranas Kaunas**²³². Pulką mjr. P. Kaunas iš plk. lt. I. Musteikio perėmė ir pradėjo eiti naujasias pareigas balandžio 12 d.²³³

Kaip tik pulko vadų pasikeitimo metu pulke divizijos vado nurodymu nuo kovo 15 iki 23 d. vyko naujokų pasirengimo patikrinimas. Patikrinimo komisijai vadovavo pulko vado pavaduotojas, į ją buvo įtrauktas ir Dvyliktojo pėstininkų pulko atstovas²³⁴. Matyt, naujokai buvo parengti tinkamai, nes aukštesnioji karinė vadovybė nepareiškė priekaištų, tačiau, susipažinęs su pulku, balandžio pabaigoje naujasis pulko vadas ėmė atidžiau stebėti, kaip vyksta karių mokymai, einamos sargybinių pareigos ir pan. Deja, 7-ojoje kuopoje pastebėjo daug taisytinių dalykų. Šios kuopos kariai lauko pratybose atliko veiksmus visiškai nesimaskuodami nuo priešo. Paaiškėjo, kad kai kurių kuopos užtvarų viršininkai tik pasiunčia sargybinius į postus ir nesivargina patys juos ten nuvesti ir įvertinti padėtį. Apjojęs pulko užtvaras vadas padarė išvadą, kad sargybiniai neišmano, kaip galima prisitaikyti prie vietovės, kad priešas jų nepastebėtų. Pulko vadas padarė išvadą, kad 7-oji kuopa prastai pasirengusi, ir dėl to pasakė pastabų kuopos ir bataliono vadams bei

229 Slaptas l. e. 10-ojo pėst. pulko vado pareigas mjr. V. Giedrio 1922-02-21 pareiškimas IV pėst. divizijos vadui. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 35, l. 204.

230 IV PD gydytojo mjr. V. Bendoravičiaus 1922-03-05 pareiškimas KAM Karo sanitarijos skyriaus viršininkui. *Ten pat*, f. 4, ap. 1, b. 95, l. 23.

231 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 6. 1922-03-08. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 40.

232 Įsakymas kariuomenei Nr. 64. 1922 m. kovo 16 d.

233 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 111. 1922-04-12. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 474.

234 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 6. 1922-03-08. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 41.

kuopos karininkams²³⁵.

Pulko vadas mjr. P. Kaunas pastebėjo, kad pulke nelabai paisoma karių mandagumo taisyklių: neatiduodama pagarba aukštesniojo laipsnio karininkams, į ją neatsakoma ir pan., todėl įsakė visiems pulko padalinių viršininkams išaiškinti pavaldiniams, ypač puskarininkiams, karinio mandagumo taisykles, o už jų nepaisymą pažadėjo griežtai bausti, puskarininkius – netgi pažeminti iki eilinių²³⁶.

Kadangi pulkas, kaip ir kiti to meto kariuomenės daliniai, turėjo pats apsirūpinti daržovėmis ir pašarais arkliams, kad dirbti į daržus nereikėtų siųsti kareivių kaip iki tol, nuo 1922 m. balandžio 1 d. laisvai samdomu daržininku buvo priimtas Povilas Balaišis²³⁷.

Pulko ryšininkas. Autorius Z. Tezba.
(E. Peikštenio kolekcija)

Balandžio 4 d. divizijų vadai vėl buvo įspėti, kad lenkai sustiprino demarkacijos linijos apsaugą padidindami sargybų skaičių. Neutraliojoje zonoje buvo pastebėta daug ginkluotų civilių. Generalinio štabo viršininkas informavo, kad net trys lenkų kariuomenės pulkai – Kauno, Vilniaus ir Švenčionių – perrengti civilių rūbais ir kareiviai paskirstyti šioje zonoje. Divizijų vadams buvo duotas įsakymas šias žinias patikrinti, kad būtų išsiaiškinta padėtis: lenkų dalių išsidėstymas, judėjimas, lenkų partizanų susitelkimo vietos, kokius jie gavo nurodymus ir kt.²³⁸

Esant tokiai įtemptai padėčiai, labai aktualus tapo ryšio tarp atskirų pulko padalinių ir divizijos vadovybės klausimas. Tačiau pulke katastrofiškai trūko ryšininkų, balandžio mėn. – net 37. Šiuo klausimu kreiptasi į divizijos vadą, o jis kreipėsi į

235 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 130. 1922-04-29. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 538–539.

236 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 161. 1922-05-28. *Ten pat*, l. 666.

237 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 189. 1922-06-23. *Ten pat*, l. 746.

238 I pėst. divizijos štabo viršininko 1922-04-04 slaptas raštas I pėst. pulko vadui. *Ten pat*, f. 514, ap. 1, b. 63, l. 19.

karo technikos viršininką²³⁹, tačiau ryšininkų trūkumas buvo jaučiamas visoje kariuomenėje, todėl karo technikos viršininkas padėti pulkui negalėjo.

1922 m. kariuomenės vado nurodymu buvo ypač sustiprintas jos dalių rengimas. Karių mokymas buvo suskirstytas į kelis etapus. Kariuomenės vadas nustatė laiką taktikos ir kitiems lauko mokymams rengti:

būriams ir kuopoms – iki birželio 15 d. Turėjo būti išnagrinėti puolimo, gynybos, apsaugos žygio ir poilsio metu uždaviniai;

batalionams – nuo birželio 15 d. iki liepos 20 d. Ypatingas dėmesys turėjo būti kreipiamas į ryšius, žvalgybą ir sparnų apsaugą. Nurodyta treniruotis greitai puolimo metu užmegzti ryšį, perduoti įsakymus ir pranešimus;

pulkas – nuo liepos 20 d. iki rugpjūčio 20 d. Daugiausia dėmesio turėjo būti skirta mokymuisi greitai ir tvarkingai bet kokiomis sąlygomis vykdyti puolimą išlaikant nurodytą kryptį ir tvarką ir visų pulko padalinių veiksmų suderinamumą.

Kiekvienu mokymosi periodu 20 proc. mokymų turėjo vykti naktį ir akcentuojamos puolimo, gynybos, žygio, poilsio apsaugos ypatybės šiuo paros metu.

Pasibaigus pratyboms, reikia išnagrinėti jų eigą, nurodyti trūkumus ir pasiekimus.

Pulko mokymuose privalėjo dalyvauti ne mažiau kaip 2 batalionai. Tiek vienpusiam, tiek dvipusiam divizijos mokymui užduotis turėjo pateikti divizijų vadai ir dalyvauti visuose pulkų mokymuose kaip vadai ar tarpininkai.

Kariuomenės vadas taip pat nustatė šovinių kiekvienam šaudymui normą²⁴⁰.

Dažnai tikrinant divizijos pulkus kareiviai skųsdavosi, kad neskanus maistas. Kaip priemonę jam pagerinti divizijos vadas plk. lt. K. Žukas, nauju IV pėstininkų divizijos vadu paskirtas 1922 m. kovo 16 d., sumanė surengti virėjų varžybas. Jis įsakė 1922 m. balandžio 14 d. pulkuose sudaryti komisijas, kurias sudarytų pirmininkas – vienas iš bataliono vadų, ir nariai: Ūkio dalies karininkas ar karo valdininkas, kuopos vadas ir viršila. Pulko vado nustatytomis dienomis du kartus per mėnesį komisija turėjo įvertinti pulko virėjų paruoštus valgius. Skaniausiai patiekalus patikrinimo metu paruošusiam virėjui nurodyta skirti 100 auksinų vienkartinę premiją²⁴¹.

Koks buvo šių konkursų poveikis pulko virėjų darbui, duomenų, deja, rasti nepavyko, tačiau matyt, efektas buvo minimalus, nes jau liepos 25 d. įsakyme divizijos vadas konstatavo, kad virėjai iš tų pačių produktų paruošia skirtingo skonio ir kokybės patiekalus, todėl divizijos pulkų budintiems karininkams įsakė prižiūrėti virėjų darbą ir leisti išduoti maistą kareiviams tik patiems jo paragavus ir įsitikinus,

239 IV PD štabo viršininko 1922-04-12 raštas Karo technikos viršininkui. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 76, l. 16.

240 Skubus Generalinio štabo viršininko 1922-04-21 raštas IV pėst. divizijos vadui. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 7, l. 120.

241 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 12. 1922-04-14. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 45.

kad patiekalai tinkami valgyti²⁴².

Nuo gegužės 6 iki 19 d. pulko vadas mjr. P. Kaunas buvo išvykęs į IV pėstininkų divizijos vado organizuojamą lauko ekskursiją, kad galėtų susipažinti su divizijos saugomu baru ir nustatyti patogiausias gynimosi vietas ir prireikus atsitraukimo kelius²⁴³.

1922 m. gegužės mėn. Generalinis štabas įsakė sustiprinti neutraliosios zonos kontrolę, kad niekas jos negalėtų pereiti be specialių leidimų. Kadangi Lietuvos šaulių sąjunga neutraliojoje zonoje buvo subūrusi lietuvių partizanų būrių, šioje vietoje šauliai dažnai vykdė žvalgybą, tad neretai pasitaikydavo ir nesusipratimų leidžiant juos per sieną. Pagaliau 1922 m. gegužės 20 d. buvo nustatyta tvarka, kaip per saugomą barą praleisti ir įleisti atgal į Lietuvos teritoriją su specialia misija vykstančius Šaulių sąjungos narius.

Buvo nustatyta, kad praleidžiami per sieną asmenys privalo turėti specialius Šaulių sąjungos vadovybės išduotus liudijimus. Jie su šiais liudijimais turėjo atvykti pas divizijos štabo viršininką. Divizijos štabe liudijimai turėjo būti paimami ir slapta išsiunčiami vyriausiajam Šaulių sąjungos karo instruktoriui dėl kontrolės, savo ruožtu divizijos štabas išduodavo leidimą kirsti neutraliąją zoną nenurodant kirtimo tikslo. Grįžusiems atgal turėjo būti leista laisvai susisiekti su Šaulių sąjungos vadovybe, tačiau, kilus abejonių, tokius šaulius buvo būtina nedelsiant su palydovu išsiųsti į Kauną Žvalgybos skyriaus viršininko žinion²⁴⁴.

1922 m. birželio 21 d. į pulką atvyko naujas karo kapelionas – kunigas Vincas Abraitis. Jau liepos 1 d. jis buvo paskirtas pulko Švietimo komisijos pirmininku ir šias pareigas perėmė iš kpt. Alekso Bartkaus. Komisijos nariais buvo paskirti gydytojas Julius Abraitis, leitenantai Pranas Bilevičius, Viktoras Kundrotas, Vladas Tarasovas ir 7-osios kuopos viršila Vladas Binaitis²⁴⁵. Liepos 20 d. buvo paskirtos batalionų ir kuopų švietimo komisijos²⁴⁶.

Lietuvos kariuomenė turėjo būti pasirengusi reaguoti į galimus lenkų veiksmus. 1922 m. liepos 7 d. divizijos vadas, gavęs Generalinio štabo panešimą, slaptu įsakymu perspėjo divizijos pulkų vadus, kad, remiantis paskutinėmis žiniomis, lenkai prie demarkacijos linijos vėl rengia kažką panašaus į jų išprovokuotą Aukštutinės Silezijos sukilimą. Sprendžiant iš informacijos, lenkai, matyt, gali pradėti veikti persirengę civiliais gyventojais, neutraliojoje zonoje imituoti riaušes, į kurias neva turėtų įsikišti kariuomenė, kad jas nuslopintų, o po to pabandyti užimti ne tik šią zoną, bet ir visą Lietuvos teritoriją.

242 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 22. 1922-07-25. *Ten pat*, l. 52

243 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymai Nr. 158, 1922-05-25, ir Nr. 165, 1922-06-01. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 660, 671.

244 Generalinio štabo viršininko gen. ltn. M. Katchės 1922-05-20 raštas IV pėstininkų divizijos vadui. *Ten pat*, b. 7, l. 147.

245 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymai Nr. 197, 1922-07-01, ir Nr. 261, 1922-09-01. *Ten pat*, b. 45, l. 765, 963.

246 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 216. 1922-07-19. *Ten pat*, l. 821–822.

1-oji kulkosvaidžių kuopa mokymuose (<https://www.vle.lt/straipsnis/desimtas-pestininku-pulkas/#gallery1> [žr. 2022-02-17])

Atsižvelgdamas į tai, divizijos vadas įsakė pulkams sustiprinti budrumą bei žvalgybą ir būti pasiruošusiems kovos veiksams pagal numatytus planus. Galimą priešų puolimą sutikti sargyboms ir užtvarams atkakliai priešinant, jei jėgos pranašesnės – trauktis. Demarkacijos linijos sargyboms ir užtvarams buvo įsakyta visus įtartinus asmenis, priartėjusius prie demarkacijos linijos, sulaikyti, o sulaikytus su ginklais laikyti priešais ir elgtis kaip su priešais.

Divizijos vadas įsakė nesivelti į lokalius mūšius, o paaiškėjus priešų puolimo pagrindinėms kryptims, ten sutelkti pulko pajėgas ir priešą išstumti iš Lietuvos teritorijos. Be to, nurodė sustiprinti tiltų ir svarbiausių geležinkelio įstaigų apsaugą²⁴⁷.

Vadovaudamasis gautais nurodymais pulko vadas pulkui įsakė galimą lenkų puolimą sutikti visų sargybų ugnimi, o visus pastebėtus prie demarkacijos linijos žmones su ginklais laikyti priešais ir elgtis kaip su priešais. Stropiai rinkti žinias apie lenkus, ryšių viršininkui nuolat tikrinti ryšį su sargybomis. Pulko vadas leido prireikus rekvizuoti gyventojų turimas susisiekimo priemones²⁴⁸. Tačiau šio įsakymo ir vėl vykdyti nereikėjo, nes lenkai provokacijų nerengė.

1922 m. rugpjūčio 17 d. pulko vadas tikrino, kaip vyksta karių mokymas 1-ojoje kuopoje. Jo nuomone, kuopos kareivių bendrojo išsilavinimo žinios yra prastos, jie blogai išmano Lietuvos istoriją, šaulio pareigas grandinėje. O Vidaus tarnybos statuto žinios neblogos, bet sargybinių pareigas kariai išmano prastai, tinkamai elgtis su šautuvais išmokyti gerai. Žinios apie lengvuosius kulkosvaidžius buvo prastos, nežinojo, kokie reikalavimai taikomi kasant apkasus, visiškai neišmanė, kaip vykdyti žvalgybą, kompasu nebuvo matę²⁴⁹.

247 Visiškai slaptas operatyvinis IV pėstininkų divizijai įsakymas Nr. 2. 1922-07-07. *Ten pat*, b. 19, l. 71.

248 Visiškai slaptas operatyvinis 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 2. 1922-07-22. *Ten pat*, b. 5, l. 12.

249 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 249. 1922-08-20. *Ten pat*, b. 45, l. 929.

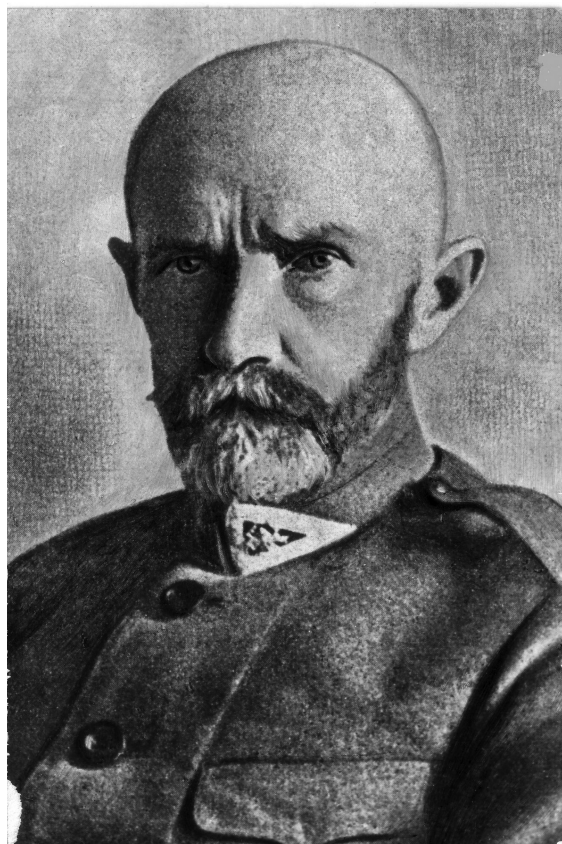
1922 m. rugpjūčio pabaigoje pulką tikrino kariuomenės vadas gen. ltn. Juozas Stanaitis. Vado patikrinimas buvo nuodugnus. Nors apie kariuomenės vado atvykimą buvo pranešta iš anksto, pulkas patikrinimui pasirengė prastokai. Atvykus vadui ne visas buvo surinktas į vieną vietą. Išrikiuoti pulko kariai atrodė vidutiniškai. Išvestų į apžiūrą kuopų ekipuotė buvo nevienoda: kai kurios kuopos turėjo katiliukus, kitos – ne, kuprinės buvo tuščios. Kai kurių katiliukai buvo pririšti virvutėmis, skarelėmis.

Vadas tikrino, kaip 3-iosios kuopos kariai išmokyti šaudyti. Tačiau jie pasirodė silpnokai, nes nesklandžiai komandavo kuopos vadas. Būrininkai ir skyrininkai nesugebėjo valdyti savo būrių ir skyrių. Vienas būrininkas niekaip neįstengė perbėgti su savo būriu į nurodytas pozicijas. Vykdamas vado duotą užduotį, kuopos jaunesnysis karininkas ltn. V. Kundrotas su būriu buvo paliktas atsargoje, tačiau nesugebėjo paslėpti būrio, jo net nesuguldė ir pateko į „priešą“ ugnį, o paklaustas net nesugebėjo pakartoti jam duoto įsakymo. Kariuomenės vadas padarė išvadą, kad 3-ioji kuopa dar neparengta vykdyti kovos veiksmų.

9-osios kuopos kariai komandas su šautuvu „Ant peties“ vykdė gerai, „Šautuvu gerbk“ – netaisyklingai, „Į rankas“ – blogai. Persirikiuojant nebuvo laikomasi

lygiavimo reikalavimo, barškėjo katiliukai, rikiuotėje kariai buvo nedrausmingi. Vadui davus užduotį, visi kuopos vadai, pradedant skyrininkais ir baigiant kuopos vadu, veikė per lėtai ir nesumaniai. Vadas padarė išvadą, kad kuopa dar nėra pakankamai pasirengusi, nes nesugebėjo įvykdyti ir netgi pakartoti duoto paprasto įsakymo. Prisitaikymas prie vietos buvo nepakankamas, nebuvo tinkamai valdoma ugnis. Perėjimas per tiltą, priešui šaudant, buvo atliktas nevykusiai. Vadas padarė išvadą, kad panašių pratybų kuopoje nerengta.

Pėsčių žvalgų komanda lauko gimnastikos pratimus, šuolius ir perėjimus per įvairias kliūtis atliko gerai, 8-osios kuopos kariai gimnastikos pratimus su įrankiais – prastai.

Gen. ltn. Juozas Stanaitis

Patikrinimo metu paaiškėjo, kad kai kurių kuopų raštininkai, ūkvedžiai, kurpiai ir siuvėjai keletą mėnesių, o kiti – net metus nėra stovėję rikiuotėje. Įsakyme kariuomenei vadas reziūmavo: „*Panašūs reiškiniai neleistini ir turi būti griežtai išnaukinti, įsakau kiekvieną nors ir nerikiuotės kareivį pramokyti rikiuotės veiksmų, gimnastikos, šaudymo, gerbti savo viršininkus ir draugus. To nepildančius viršininkus būsiu priverstas griežtai bausti.*“

Paaiškėjo, kad dar ne visi pulko kareiviai aprūpinti apavu. 8-osios kuopos kareiviai avėjo suplyšusiais pusbačiais, 9-osios kuopos – vilkėjo nešvariais baltiniais, netvarkingais drabužiais. Ūkio kuopos kareiviai buvo atvesti į apžiūrą aprengti nešvariais darbo drabužiais.

Raitųjų žvalgų komandos arkliai buvo geri. Kulkosvaidžių kuopoje vadas vežimus įsakė nudažyti vienodai. Kareivinėse buvo tvarkinga, tačiau languose trūko daug stiklų, apie kareivines mėtėsi daug šiukšlių.

Buvo nemažai netvarkos batalionų virtuvėse, maisto sandėliuose, nors maistas buvo gana geras. Atidžiai vadas tikrino ginklų sandėlius ir pastebėjo, kad durtuvai aprūdiję, kastuvėliai netvarkingai sudėti ir neištepti tepalu, kad nerūdytų. Netvarkingiausias buvo išdininko sandėlis: įvairūs daiktai buvo sumesti bet kaip, langai užkalti lentomis.

Pulko vadui kariuomenės vadas įsakė imtis neatidėliotinų priemonių, kad pastebėti trūkumai būtų nedelsiant likviduoti²⁵⁰.

1922 m. rugsėjo mėn. pulkas dalyvavo kariuomenės manevruose. Į juos su savo padaliniais išvyko 20 pulko karininkų²⁵¹. Pabrėžtina, kad tarpukario Lietuvos kariuomenė rengdavo dviejų tipų karinius manevrus, kurie buvo skirstomi į mažuosius ir didžiuosius. Mažieji trukdavo keletą dienų, jų metu nebuvo naudojami visi dalinio pajėgumai, didieji vykdavo rudenį, ūkininkams laukuose nuėmus derlių. Šiuose manevruose dalyvaudavo keli pulkai ar divizijos, buvo išnaudojamas visas dalinio potencialas. Tokie manevrai buvo rengiami kasmet, pulkai ir batalionai juos vykdavo savo teritorijoje arba vykdavo į didesnius poligonus²⁵². Kas dalyvaus manevruose ir kokios sudėties, sprendavo Lietuvos karinė vadovybė.

1922 m. lapkričio 9 d. pulką vėl tikrino kariuomenės vadas gen. lt. J. Stainaitis. Šį kartą pirmiausia – batalioną, kuris saugojo demarkacijos liniją su lenkais. Deja, rado nemažai trūkumų. Lauko sargybos ir užtvartos buvo pastatytos per toli nuo sargybinių. Kai kurie sargybiniai kalbėdamiesi dažnai atsukdavo nugaras į priešų pusę, neturėjo kailinių, nors jau buvo gana šalta. Vadas įsakė pulko vadui nedelsiant sargybinius aprūpinti tinkama apranga.

250 Įsakymas kariuomenei Nr. 213. 1922 m. spalio 2 d.

251 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 323. 1922-10-27. LCVA, f. 1322, ap. 1, b. 46, l. 32.

252 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda, 2014, p. 330.

Pulko stovykloje vado apžiūrai buvo išrikiuoti pulko naujokai ir Baltgudžių bataliono būrys. Nors rikiuotė vadui padarė neblogą įspūdį, jis pastebėjo, kad naujokai aprenkti milinėmis, nepritaikytomis jų ūgiui. Be to, konstatavo, kad pulkui trūksta čiužinių, antklodžių, skalbinių ir kailinių²⁵³.

Pulkas turėjo ir kitų problemų, ne tik tų, kurias per patikrinimus pastebėjo aukštesnioji karinė vadovybė. Tarp karininkų ir kareivių buvo mėgėjų gerokai padauginus svaigalų viešose vietose elgtis neadekvačiai, be to, ir karininkai pažeidinėdavo drausmę, todėl pulko vadui juos tekdavo gana griežtai bausti, nors ir tai ne visada padėdavo. Pavyzdžiui, 1922 m. kovo 31 d. pulko vadui teko nubausti už netinkamą elgesį esant girtam 3 paromis arešto Raitųjų žvalgų komandos vyr. ltn. V. Kuzmičių²⁵⁴. Matyt, su šiuo vyresniuoju leitenantu pulko vadovybė turėjo daug vargo, nes jis už demoralizuojantį elgesį 1922 m. gegužės 11 d. iš pulko buvo pašalintas ir perkeltas į atsargą prie Kauno miesto komendantūros²⁵⁵. Už tai, kad kovo 3 d. būdamas neblaivus viešoje vietoje kėlė sumaištį, Ūkio kuopos eilinis Kazys Žikevičius buvo nubaustas 6 paromis sunkiojo arešto²⁵⁶.

1922 m. rugsėjo mėn. buvo nubausti 3 pulko karininkai: kpt. Alfonsas Ramašauskas už nusigėrimą – 3 paromis arešto areštinėje, vyr. ltn. Vladas Mangirdas už atsisakymą rikiuotėje, kurioje stovėjo neblaivus, – 7 paromis arešto areštinėje, ltn. P. Stepanauskas už savavališką pasišalinimą iš pulko ir išėjimą į miestą – 3 paromis arešto areštinėje²⁵⁷. Apskritai vyr. ltn. V. Mangirdas Kariuomenės teismo sprendimu buvo pašalintas iš kariuomenės²⁵⁸, tik nepavyko rasti duomenų, už kokius nusižengimus.

1922 m. gruodžio 18 d. pulko kpt. J. Pranculis ir ltn. A. Razvickas Kaune būdami girti sumušė patrulių viršininką ir naktį norėjo įsiveržti į kariuomenės vado butą, tačiau vadas jų neįleido. Už šį incidentą kariuomenės vadas minėtus karininkus pulko vadui, pranešęs apie įvykį telefonu, įsakė nubausti. Kadangi pulko vado įgaliojimai šioje srityje buvo riboti, jis kreipėsi į Ketvirtosios divizijos vadą, prašydamas nusižengėlius tinkamai nubausti. Kaip matyti iš pulko vado rašto, divizijos vadas plk. K. Žukas abiem karininkams skyrė po 10 parų namų arešto²⁵⁹.

Tačiau tuo viskas nesibaigė. Išnagrinėjęs pateiktą medžiagą, kariuomenės vadas gen. ltn. J. Stanaitis kpt. J. Pranculį nubaudė 20, o ltn. A. Razvicką, kuris dar prisidengęs kariuomenės vado vardu bandė areštuoti karinį patrulį ir komendantū-

253 Įsakymas kariuomenei Nr. 285. 1922 m. gruodžio 18 d.

254 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 97. 1922-03-31. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 426.

255 Įsakymas kariuomenei Nr. 111. 1922 m. gegužės 11 d.

256 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 105. 1922-04-07. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 457.

257 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 283. 1922-09-21. *Ten pat*, l. 1046.

258 Įsakymas kariuomenei Nr. 219. 1922 m. spalio 9 d.

259 Slaptas Dešimtojo pėstininkų Marijampolės pulko vado 1923-01-31 raštas Pirmosios pėstininkų divizijos vadui. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 33 (bylos lapai nenumeruoti).

ros budintį karininką, – 30 parų arešto²⁶⁰.

Kovų dėl nepriklausomybės metu dezertyravimas buvo plačiai paplitęs reiškinys, deja, ir saugant neutraliąją zoną tokių atvejų, nors ir gerokai rečiau, vis pasitaikydavo. 1922 m. kovo pabaigoje iš pulko pabėgo net 7 kareiviai. Visi sugauti buvo nubausti nuo 7 iki 14 parų sunkiojo arešto²⁶¹. Kad iš pulko retkarčiais pabėga vienas kitas ar keletas eilinių kareivių ar puskarininkių, buvo jau beveik įprasta, tačiau 1922 m. liepos 4 d. pabėgo ir karininkas – Vytautas Stravinskas²⁶². Sugautas jis kariuomenės teismo buvo nuteistas 7 mėnesiais kalėjimo²⁶³.

Žinoma, būta gražių ir sektinų kareivių tarnybos pavyzdžių. 1922 m. kovo 28 d. sargybiniai Kazys Butkus ir Jonas Dusevičius sulaukė pilietį, bandžiusį per demarkacijos liniją nelegaliai pervežti kontrabandą – 135 pakelius sacharino ir butelį degtinės. Kad sargybiniai jį praleistų per sieną, siūlė 1 000 auksinų kyšių, tačiau sargybiniai pažeidėję su nelegaliomis prekėmis ir kyšiu nugabeno pas kuopos vadą. Už sąžiningą tarnybą pulko vadas abiem kareiviams pareiškė padėką²⁶⁴.

Rugpjūčio 15 d. pulko 7-osios kuopos grandinis Makauskas su 4 kareiviais buvo pasiūstas gaudyti iš pulko pabėgusių kareivių. Jie ne tik sugavo dezertyrus, bet ir sulaukė du vagis: vieną – pavogusį arklį, kitą – pavogusį dviratį. Ieškodami dezertyrų vieno ūkininko kluone, jie rado Mauručių stotyje iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus siuntos pavogtus 3 maišus šilkinų siūlų bei 3 dėžes kito turto ir visa tai perdavė vietos milicijai. Už tai jiems divizijos vadas plk. lt. K. Žukas pareiškė padėką²⁶⁵.

Nebevykstant intensyviems kovos veiksmams, kariuomenės vadovybė vis daugiau dėmesio ėmė skirti karininkų kvalifikacijos kėlimui. Buvo siekiama, kad ir Dešimtojo pėstininkų pulko karininkai ją tobulintų. Šiuo tikslu į Aukštųjų karininkų kursų buvo pasiūsti kpt. K. Skučas ir kpt. J. Pranculis. Jie į pulką grįžo 1922 m. spalio 11 d.²⁶⁶

1922 m. lapkričio 29 d. pulko vadas mjr. P. Kaunas taip pat buvo išsiūstas į Aukštųjų karininkų kursų. Jų metu laikinai vadovauti pulkui buvo paskirtas kpt. K. Skučas²⁶⁷. Kartu su vadu į Aukštuosius karininkų kursus mokytis iš pulko dar buvo pasiūsti mjr. Juozas Tumas, kpt. Alfredas Garmus ir vyr. lt. Viktoras Kazlauskas²⁶⁸.

260 Įsakymas kariuomenei Nr. 31. 1923 m. vasario 19 d.

261 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 105. 1922-04-07. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 457.

262 Įsakymas kariuomenei Nr. 206. 1922 m. rugsėjo 25 d.

263 Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 7, p. 208.

264 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 109. 1922-04-11. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 45, l. 470.

265 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 305. 1922-10-13. *Ten pat*, l. 1132–1133.

266 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 307. 1922-10-15. *Ten pat*, l. 1142.

267 4-ajai pėst. divizijai įsakymas Nr. 43. 1922-11-30. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 64.

268 Labai skubus Generalinio štabo viršininko 1922-11-20 raštas IV PD vadui. *Ten pat*, b. 75, l. 227.

Tuo metu padėtis prie neutraliosios zonos liko nepakitusi, o Lietuvos kariuomenė buvo ir toliau mažinama. Vyriausybės sprendimu 1922 m. spalio mėn. iš kariuomenės buvo paleista apie 15 tūkst. karių, arba 38 proc. visos tuometės kariuomenės. Karinių dalinių etatai buvo performuoti į taikos meto etatus ir žymiai sumažintas jų skaičius. Pėstininkų pulkai, kuriuos sudarė 3 batalionai, performuoti į dviejų batalionų pulkus. Gruodžio 1 d. duomenimis, kariuomenėje liko 32 tūkst. karių ir 2,5 tūkst. laisvai samdomų tarnautojų²⁶⁹. Atnaujintų 2 batalionų etatų sąrašus spalio pabaigoje gavo ir Dešimtas pėstininkų pulkas. Juose nebeliko Komendanto komandos.

Prieš pat Naujuosius Metus, 1922 m. gruodžio 30 d., divizijos vadas plk. lt. K. Žukas surengė pulko apžiūrą. Matyt, ir divizijos vadas jau gyveno šventinėmis nuotaikomis, todėl priekabių neieškojo ir pulko patikrinimo rezultatai buvo neblogi. Jam patiko, kad tiek senų karių, tiek naujų išvaizda niekuo nesiskiria, pulkas puikiai pražygiavo iškilingu maršu, ir čia divizijos vadas pastebėjo, kad puikiai matyti gero karininkų darbo rezultatai, kad karių mokymui jie skiria ypatingą dėmesį.

Divizijos vadas iš klausė karių skundų. 3 kariai pasiskundė, kad yra neteisėtai paimti į kariuomenę, vienas iš jų – Jonas Grigaitis, Latvijos pilietis.

Kartu su divizijos veterinarijos gydytoju vyr. lt. S. Braziū patikrino pulko arklius. Pulko arkliai buvo tinkamai prižiūrėti, todėl geros būklės²⁷⁰.

1923 m. sausio pradžioje pulke tarnavo 43 karininkai, 2 gydytojai, 5 karo valdininkai, karo kapelionas, 14 viršilų, 56 vyresnieji puskarininkai, 85 jaunesnieji puskarininkai, 56 grandiniai, 968 eiliniai kariai, taigi iš viso 1 179 kariai. Pulkas turėjo 185 arklius²⁷¹.

Lietuvos kariuomenei rengiantis Klaipėdos operacijai, 1923 m. sausio 5 d. IV pėstininkų divizijos vadovybė gavo Generalinio štabo viršininko raštą, kad Klaipėdos krašte prasidėjo bruzdėjimai, ir sta direktorija, prancūzų komisaras Gabrielius Žanas Petisnė (*Gabriel Jean Petisné*) atšaukiamas. Kol spręsis Klaipėdos krašto likimas, divizijai įsakyta sustiprinti budrumą saugant demarkacijos liniją, kad galima būtų sulaikyti galimus lenkų agresyviuosius žygius Vilnijoje ir Suvalkijoje, pulkuose sutelkti parengtus padalinius galimam greitam permetimui demarkacijos liniją saugantiems batalionams organizuoti²⁷². Apie tai divizijos vadas informavo divizijos pulkų vadus²⁷³.

269 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m. *Karo archyvas*, t. 28, p. 170, 175.

270 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 23. 1923-01-21. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 65, l. 85–86.

271 1923 m. sausio 15 d. žinios apie žmonių ir arklių sudėtį 10-ajame pėst. Marijampolės pulke. *Ten pat*, b. 70, l. 1.

272 Generalinio štabo skubus, slapta asmeniškai 1923-01-05 raštas IV PD vadui. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 65, l. 13.

273 IV PD vado visiškai slapta raštas 10, 11 ir 12 pulkų vadams. *Ten pat*, l. 14.

1923 m. vasario 2 d. buvo tikrinama, kaip pulkas pasirengęs skubiai išvykti. Pulko vadas paskelbė mokomąjį pavojų. 8 val. ryte pulkui trimitu buvo paskelbtas pavojaus signalas. Pulko padaliniai su vežimais išsirikiavo 8 val. 40 min.

Pirmoji per 15 min. atvyko ir išsirikiavo 6-oji kuopa.

Antroji išsirikiavo 2-oji kuopa, tačiau kuopos kareiviai nebuvo pasiėmę šovinių, jų nebuvo pakrauta ir į vežimus. Už tai, kad kuopa nebuvo parengusi šovinių atsargos ir paskelbus pavojų jie nebuvo išdalinti kareiviams, laikinai einantis pulko vado pareigas kpt. K. Skučas einančiam kuopos vado pareigas lt. Mikui Kalasauskui skyrė 3 paras namų arešto, einant savo pareigas.

Mokomoji kuopa išsirikiavo kartu su 2-ąja kuopa, tačiau jos kareiviams šoviniai buvo išdalinti. Kiti pulko padaliniai išsirikiavo kiek vėliau, šovinius sukrovę į vežimus.

Tačiau Ūkio dalies karininkai ir karo valdininkai net nesiruošė eiti į rikiuotę, o Ūkio kuopos vadas net nebandė rikiuoti savo kuopos. Už tai Ūkio dalies karininkams pulko vadas pareiškė papeikimą, o Ūkio kuopos vadui skyrė 7 paras namų arešto, einant savo pareigas.

Apskritai išrikiuotas pulkas nebuvo tvarkingas, todėl pastabų sulaukė batalionų vada. Kai kurie besirikiuojančių kuopų kareiviai, nespėję susitvarkyti, bėgdami į rikiuotę, glėbiuose nešė antklodes, o jų daiktai į kuprines buvo sumesti bet kaip, daugelio katiliukai – pririšti virvelėmis ar skudurais.

Pulko sanitarijos personalas į apžiūrą pavėlavo. Iš trijų gydytojų atvyko tik vienas, vežimai buvo netvarkingi. Rikiuotėje taip pat nepasirodė žinių karininkas lt. D. Černiauskas, už ką pulko vadas pareiškė papeikimą. Ne visose ryšio kuopose buvo sukomplektuotas karininkų personalas. Pulko puskarininkiai iš viso nežinojo, kaip turi elgtis trimitininkui paskelbus pavojaus signalą. Užtuot skubėję į savo kuopas rengtis žygiui, kai kurie stovėdami žiūrėjo, kaip trimitininkas trimituoja²⁷⁴.

Taigi, šis mokomojo pavojaus paskelbimas atskleidė nemažai pulko karių, ypač puskarininkių, rengimo trūkumų, paaiškėjo, kam reikia skirti papildomai dėmesio.

1923 m. vasario 10 d. pulkui operatyviniais klausimais buvo priskirta Baltgudžių atskiroji kuopa²⁷⁵. Tuo metu ji dar nebuvo visiškai suformuota, nes Atskirojo baltgudžių bataliono performavimas į atskirąją kuopą užtruko, todėl ji buvo galutinai suformuota tik kovo 25 d. Laikinais einančiu kuopos vado pareigas buvo paskirtas vyr. lt. Grigorijus Eskovas²⁷⁶. Vasario 15 d. Baltgudžių atskiroji kuopa ir pulko

274 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 28. 1923-02-03. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 65, l. 133–134.

275 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 70. 1923-03-05. *Ten pat*, l. 252.

276 Приказ по Беларускай особнай кампаніі № 1. Красавіка 25 дня 1923 г. *Ten pat*, f. 908, ap. 1, b. 192, l. 121 a. p.

teismo reikalais buvo priskirta prie Dešimtojo pėstininkų Marijampolės pulko²⁷⁷.

1923 m. balandžio 19 d. laikinai einantis pulko vado pareigas kpt. K. Skučas užėjo į pulko arklides ir pamatė, kad ligoninės komandos arkliai yra apleisti, sulybę, neprižiūrėti ir nevalyti, o jų pakinktai netvarkingi. Už tai komandos viršilą areštavo 5 paroms. Panašiai atrodė ir Ūkio kuopos 1-ojo būrio arkliai. Už tai vežiką eil. Liutką nubaudė 10 parų sunkiojo arešto, tiesa, bausmę pakeitė nurodęs stovėti su šautuvu 10 dienų po 2 valandas, o būrio karininką už arklių nepriežiūrą skyrė į tarnybą be eilės 8 kartus²⁷⁸.

1923 m. kovo 14 d. Ambasadorių konferencija²⁷⁹ Vilnių ir Vilniaus kraštą pripažino Lenkijai. Nors Lietuvos vyriausybė ir nepripažino Ambasadorių konferencijos 1923 m. kovo 15 d. nutarimo dėl neutraliosios zonos panaikinimo ir administracijos linijos tarp Lietuvos ir Lenkijos nustatymo, tačiau realiaame gyvenime su įvykusių faktų teko susitaikyti ir užimti Lietuvai perduodamas buvusios neutraliosios zonos teritorijas. Ketvirtajai pėstininkų divizijai buvo pavesta ir toliau likti apsaugoje, Dešimtajam pėstininkų pulkui – saugoti jau nebe neutraliosios zonos, bet demarkacijos linijos barą nuo Vištyčio ežero prie Vokietijos sienos iki Kapčiamiesčio, pulko štabą įkurdinus Kalvarijoje²⁸⁰.

Panaikinus neutraliąją zoną, atvirai judėti per demarkacijos liniją neturint leidimo ir toliau buvo draudžiama. Išimtis padaryta tik vietos gyventojams, kurių žemės plotai atsidūrė dviejų valstybių teritorijoje. Jie vidaus reikalų ministro patvirtinta tvarka galėjo nustatytoje vietoje kirsti liniją žemei apdirbti, jiems buvo išduoti specialūs leidimai, sudaryti sąrašai Lietuvos gyventojų, turinčių žemės Lenkijoje, ir Lenkijos gyventojų, turinčių žemės Lietuvoje²⁸¹.

1923 m. kovo mėn. pabaigoje Lietuvos vyriausybė ir kariuomenės vadovybė svarstė dėl tolesnio kariuomenės skaičiaus mažinimo ir valstybės sienų apsaugos pertvarkymo. Buvo numatyta I ir III pėstininkų divizijas nuo pasienio atitraukti į krašto gilumą, o visą valstybės sieną pavesti saugoti vien IV pėstininkų divizijai, Pirmajam

277 Įsakymas kariuomenei Nr. 28. 1923 m. vasario 15 d.

278 10-am pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 120. 1923-04-21. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 65, l. 423.

279 **Ambasadorių konferencija (pranc. Conférence des Ambassadeurs)** – Antantės Aukščiausiosios Tarybos nutarimu sudarytas vykdomasis organas, nuo 1919 iki 1931 m. veikęs Paryžiuje ir turėjęs prižiūrėti Versalio taikos sutarties nuostatų įgyvendinimą. Ambasadorių konferenciją sudarė Didžiosios Britanijos, Italijos ir Japonijos ambasadoriai Prancūzijoje bei Prancūzijos užsienio reikalų ministras, kuris kartu buvo ir konferencijos prezidentas. Faktiškai Ambasadorių konferencija buvo neformalus Tautų Sąjungos politiškai įtakingiausių valstybių organas, dalyvavęs sprendžiant įvairius teritorinius konfliktus Europoje, tarp jų – Lenkijos ir Čekoslovakijos konfliktą dėl Zaolžės, Lenkijos ir Lietuvos konfliktą dėl Vilniaus, Klaipėdos priklausomybės klausimą.

280 4-ajai pėst. divizijai visiškai slapas įsakymas Nr. 2. 1923-04-22. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 99, l. 1.

281 Visiškai slapas, skubus vidaus reikalų ministro 1923-07-11 raštas Pasienio divizijos vadui. *Ten pat*, b. 103, l. 14.

ir Antrajam pasienio pulkams. Tokį sprendimą padiktavo sunki valstybės finansinė ir ekonominė padėtis bei būtinybė po ilgai užsitęsusių kovų rimtai susirūpinti tinkamu kariuomenės rengimu pagal jos paskirtį. Lietuvos vyriausybės posėdyje buvo parengtas pasienio sargybų sutvarkymo įstatymo projektas. Jame buvo numatyta išformuoti IV pėstininkų diviziją ir Antrąjį pasienio pulką, o vietoj jų suformuotą Pasienio sargybų diviziją skirti Vidaus reikalų ministerijos žinion, kartu nustatyti, kad kareivių tarnyba šioje divizijoje truks 3 metus, ir ją prilyginti karo tarnybai.

Su šiuo projektu 1923 m. balandžio 20 d. buvo supažindintas būsimosios Pasienio sargybų divizijos vadas plk. lt. K. Žukas. Kariuomenės vadas gen. lt. J. Stanaitis jam įsakė iš anksto pasirūpinti, kad, paskelbus numatytą įstatymą, tuojau pat šios divizijos kariai būtų aprenkti pasienio dalių uniforma. Kariuomenės vadui iškelus reikalavimus dėl būsimosios divizijos dalių aprūpinimo, vadovaujantis krašto apsaugos ministro įsakymu buvo pasirūpinta reikalingomis medžiagomis ir nustatyta nauja uniforma (pakeisti trikampiai antsiuvai, įsiuvai ir t. t.)²⁸².

Demarkacijos linijos su Lenkija apsaugą nutarus pavesti IV pėstininkų divizijai bei Pirmajam ir Antrajam pasienio pulkams, nuo demarkacijos linijos atitraukus kitų divizijų karines dalis, IV pėstininkų divizijos dalinius teko perdislokuoti. Dešimtajam pėstininkų pulkui buvo pavesta ne mažiau kaip 6 kuopomis vykdyti sienos nuo Vokietijos iki Kapčiamiesčio apsaugą, balandžio 25 d. jam dar perdavus iki tol Vienuoliktojo pėstininkų pulko saugotą Lazdijų barą. Pulko štabui ir tarnyboms buvo įsakyta pasilikti Kalvarijos rajone²⁸³.

Antrasis pasienio Marijampolės pulkas

1923 m. gegužės 2 d. ministrų kabineto nutarimu Lietuvos kariuomenės IV pėstininkų diviziją buvo nuspręsta išformuoti. Vietoje jos buvo suformuota Pasienio divizija, pavaldi Vidaus reikalų ministerijai, į kurią buvo įtraukti buvę IV pėstininkų divizijai pavaldūs pulkai ir Pirmasis pasienio pulkas. Buvęs IV pėstininkų divizijos vadas plk. K. Žukas buvo paskirtas Pasienio divizijos vadu²⁸⁴.

282 Generalinio štabo viršininko 1923-04-20 visiškai slaptas, asmeninis raštas IV PD vadui. *Ten pat*, b. 60, l. 5.

283 Visiškai slaptas 10-ajam pėstininkų Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 1. 1923-04-22. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 5, l. 5; Gen. št. plk. lt. Bilevičius. 11 pėstininkų Vilniaus pulkas. *Karo archyvas*, t. 11, p. 261.

284 Krašto apsaugos ministro 1923-05-07 visiškai slaptas raštas plk. lt. K. Žukui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 60, l. 8.

Dešimtas pėstininkų pulkas buvo pavadintas Antruoju pasienio Marijampolės pulku. Gegužės 10 d. Pasienio divizijai buvo išleistas įsakymas Nr. 1, kuriame buvo nurodyti jos pulkų saugomi barai. Antrojo pasienio Marijampolės pulko saugomas baras nepasikeitė²⁸⁵. Jis buvo pakeistas birželio pirmosiomis dienomis. Pulkui įsakyta užimti barą nuo Kuodžių (dokumente – *Kodzi*) iki Žeimių ant kairiojo Neries upės kranto²⁸⁶. Liepos 12 d. saugomas baras vėl buvo pakoreguotas – nuo Vištyčio ežero iki Žeimių²⁸⁷.

Lietuvos kariuomenės pasienio dalys Lietuvai priskirtus punktus pradėjo užimti gegužės 14 d. Užimdami buvusią neutraliąją zoną, lenkai užėmė ir kai kuriuos Lietuvai priskirtus punktus – kaimus: Eglinę, Gilužius, Senuosius Alksnėnus, Burokus, Alnus, Pamiškes ir kai kuriuos kitus, paskelbė, kad šios vietovės priklauso jiems. Antrojo pasienio Marijampolės pulko sargyboms užėmus Eglinės kaimą, kuriame buvo tik 2 gyventojai, jo pietinę pusę užėmė lenkai. Gegužės 17 d. lenkų komendantas pareikalavo, kad lietuviai iš kaimo išeitų. Tačiau jiems nesutikus, gegužės 18 d. apie 10 val. lietuvių sargybai Eglinėje buvo pranešta, kad atvyksta lenkų komisija sienai nustatyti, ir paprašyta, kad tokią pat komisiją atsiųstų ir Lietuva. Lenkijos komisija, vadovaujama Balstogės gubernatoriaus ir Suvalkų seniūno (*starostos*), atvyko apie 12 val. Komisija, susipažinusi vietoje, lietuvių sargybos viršininkui lt. Kaziui Pautieniui nurodė kaimą palikti, tačiau šis atsakė, kad kaimas priskirtas Lietuvai ir neketina iš jo išeiti. Tuo pat metu pastebėta, kad Eglinės kaimo ūkininkas Čėsna Suvalkų seniūnui davė kyšį, kad pastarasis kaimą priskirtų Lenkijai. Lenkų komisija išvyko. Gegužės 19 d. apie 10 val. lt. K. Pautienius iš lenkų gavo pranešimą, jog į Eglinės kaimą iš Suvalkų atvyksta jų pulko vadas. Tai sužinojęs, į Eglinės kaimą nuvyko ir l. e. Antrojo pasienio pulko vado pareigas kpt. K. Skučas. Atvykęs lenkų pulkininkas ultimatyviai pareikalavo, kad lietuviai iki gegužės 19 d. 24 val. Eglinę paliktų, nes ji priklauso Lenkijai. Antrojo pasienio pulko vadas paaiškino, kad kaimas priklauso Lietuvai, o jei kyla kokių nors neaiškumų, tegul ginčą sprendžia abiejų vyriausybių sudaryta komisija. Lenkų pulkininkas savo ruožtu pareikalavo kaimą palikti ir paaiškino, kad jis gavo įsakymą kaimą užimti, o jei lietuviai nepasitrauks, pasilieka laisvas rankas veikti. Antrojo pasienio pulko vadas siūlė jėgos nenaudoti, bet jei lenkai imtųsi karo veiksmų, pulko kariai atsakys tuo pačiu. Lenkų pulkininkui išvykus, apie 19 val. buvo gautas lenkų raštas, kad padėtis nesikeičia ir reikalaujama kaimą palikti iki 24 val. Pulko kariams buvo įsakyta pasirengti gynybai.

Gegužės 20 d. 3 val. 40 min. buvo pastebėta judanti lenkų karių grandinė. Pulko sargybiniai prisileido lenkus iki 50–100 metrų ir paleido sutelktąją ugnį. Len-

285 Visiškai slaptas įsakymas Pasienio divizijai Nr. 1. 1923-05-10. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 19, l. 67.

286 Visiškai slaptas 2-ajam Pasienio pulkui įsakymas Nr. 2. 1923-06-02. *Ten pat*, b. 5, l. 3.

287 Visiškai slaptas operatyvinis Pasienio divizijai įsakymas Nr. 3. 1923-07-12. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 99, l. 7.

kai buvo nublokšti atgal. Bet jie vėl pradėjo puolimą, šį kartą slenkančią lenkų karių grandinę palaikydami kulkosvaidžių ugnimi. Lenkai du kartus bandė pulti pulko sargybą durtuvais, bet lietuviams panaudojus granatas, buvo nublokšti atgal. Tada priešas pradėjo šaudyti į pulko sargybas iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Kadangi lenkai buvo užėmę pozicijas geresnėse, aukštesnėse, vietose, pulko sargyba buvo priversta atsitraukti apie 200 metrų ir užimti pozicijas aukštumose, į rytus nuo Pasiekų kaimo. Užėmus naujas pozicijas, sutelktą ugnimi prasidėjęs lenkų puolimas buvo sustabdytas. Mūšis baigėsi gegužės 20 d. 6 val. 30 min. Mūšyje dalyvavo 3 pulko karininkai ir 50 kareivių, ginkluotų 2 sunkiaisiais ir 2 lengvaisiais kulkosvaidžiais. Mūšiui vadovavo kpt. J. Pranculis. Puolančių lenkų, vadovaujamų karininko, kurio pavardės nepavyko sužinoti, poručiko Leščinskio (*Leszczyński*) ir paporučikio Kaminskio (*Kaminski*), buvo apie 120–140. Jie turėjo 4 sunkiuosius ir 2 lengvuosius kulkosvaidžius.

Pasibaigus mūšiui iš lenkų 41-ojo Suvalkų pulko buvo atsiųstos 2 kuopos kareivių, vadovaujamų 4 karininkų, pastiprinimas. Jie prieš lietuvių pozicijas išsikasė apkasus ir juose išbuvo iki gegužės 23 d., po to išvyko į pulką. Apkasuose liko tik pasienio sargyba²⁸⁸.

1923 m. gegužės 20 d. susirėmime prie Eglinės kaimo žuvo Mokomosios kuopos kareivis Antanas Blažys(?). Susirėmimo metu buvo sužeistas ltn. P. Bilevičius ir du kareiviai, vienas pateko į nelaisvę. Lenkų, kaip puolančiosios pusės, nuostoliai buvo didesni, žuvo net keli kareiviai²⁸⁹.

Deja, pulke kariai žūdavo ne tik nuo priešų kulnų. Pasitaikydavo atvejų, kad žūdavo ar būdavo sužeidžiami dėl neatsargaus elgesio su ginklais ar nelaimingų atsitikimų. Taip 1923 m. sausio 1 d. Ryšių komandos viršila Alfonsas Oslislas, išimdamas šovinius iš revolverio, netyčia peršovė eilinį Kostą Griškevičių – kulka jam pataikė į pilvą. Karys buvo hospitalizuotas, o viršila – suimtas²⁹⁰.

1923 m. rugpjūčio 26 d. buvo rastas tvenkinyje nuskendusio pulko kario Prano Gulbino kūnas, dalinyje karys nuo rugpjūčio 17 d. buvo laikomas dezertyravusiu, nes niekas nežinojo, kur jis yra²⁹¹.

1923 m. gegužės 22 d. įsakymu kariuomenei pulko kapitonai Kazys Skučas ir Viktoras Giedrys buvo pakelti į majorus, o Viktoras Kazlauskas – į kapitonus²⁹². Tą pačią dieną į atsargą buvo išleistas pulko kpt. Alfredas Garmus²⁹³.

288 Slaptas Antrojo pasienio pulko vado 1923-06-02 pareiškimas Pasienio divizijos vadui. *Tėn pat*, f. 1322, ap. 1, b. 35, l. 95.

289 2-ajam pasienio pulkui įsakymas Nr. 22. 1923-06-11. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 65, l. 556; Slaptas Antrojo pasienio pulko vado 1923-06-02 pareiškimas Pasienio divizijos vadui. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 35, l. 95 a. p.

290 Telegrama. *Tėn pat*, f. 929, ap. 1, b. 192, l. 14.

291 Telegrama. *Tėn pat*, l. 290.

292 Įsakymas kariuomenei Nr. 94. 1923 m. gegužės 22 d.

293 Įsakymas kariuomenei Nr. 96. 1923 m. gegužės 22 d.

Pulką performavus į pasienio apsaugos pulką, labai greitai buvo pastebėti šio sprendimo trūkumai. Kaip matyti iš slapto laikinai einančio pulko vado pareigas mjr. K. Skučo 1923 m. birželio 4 d. pareiškimo Pasienio divizijos vadui, performavus pulką į pasienio pulką ir pulkui užėmus 150 km saugomą barą, pulko gyvenimas gerokai pasikeitė. Kuopos ir komandos buvo išblaškytos sargybos po kelias. Karininkai, iki tol dirbę pėstininkų karininko rengimo darbą, atitolo nuo savo žmonių, prarado su jais kasdienį ryšį ir galimybę kartu gyventi, juos mokyti ir auklėti. Kiekvieno karininko pareiga tapo tik iš tolo sekti kareivių gyvenimą, duoti jiems reikalingus nurodymus demarkacijos linijos apsaugos kausimais, lankytis pavestame saugoti bare, tikrinti pavaldinių tarnybą, lankant sargybas. Kareiviai ėmė gyventi išsiskirstę būreliais, o karininkai – po vieną. Įpratusiems gyventi bendroje pulko šeimoje tapo sunku prisitaikyti prie pasikeitusių sąlygų. Ypač sudėtinga buvo pulko naujokus rengti tarnybai, taip pat integruoti jaunos pulko karininkus. Visavertis karininko rengimas buvo įmanomas tik pulkui esant kareivinėse. Pulko vado nuomone, tokios sąlygos daugeliui jaunų karininkų galėjo „*atmušti norą tarnauti kariuomenėje*“. Pulko vadas manė, kad rimta problema tai, jog nemažai karininkų, ne tik jaunų, bet ir vyresnių, apsigyvenusių miškuose ir nutolusiuose kaimuose, gali aptingti ir apsileisti.

Mjr. K. Skučas baiminosi, kad divizijoje, atskyrus ją nuo kitų pėstininkų divizijų, gali pastebimai pablogėti pėstininkų, ypač naujokų, rengimas, nors divizijos kareivių tarnyba ir buvo pratęsta iki 3 metų. Be to, pulko karininkai, kartu ir pats vadas ėmė jaudintis dėl savo pasirengimo galimam karui, nes net ir labai norint tam pasirengti esamomis sąlygomis buvo neįmanoma.

Kita problema buvo tai, kad komendantūros į pulką ėmė siųsti labai silpnus tiek fiziškai, tiek dvasiškai naujokus. Be to, jų mokymui buvo skiriama daug mažiau laiko nei pėstininkų pulkuose, todėl pulko vadas padarė išvadą, kad nors ir tarnaus 3 metus, į atsargą bus išleisti neparuošti galimam karui, nes visas kareivių tarnybos laikas praeis saugant sieną ir dirbant ūkinius darbus, todėl jie neturės jokių kariavimo įgūdžių.

Pulko vadas pasiūlė esamą tvarką keisti, kad pulko karininkai galėtų sekti karo mokslo naujoves, o kareiviai ne mažiau kaip trečdalį tarnybos laiko būtų mokomi pagal bendrą pėstininkų rengimo programą, pulkui sudaryti galimybę dalyvauti bendruose kariuomenės mokymuose ir manevruose. Jis manė, kad pasienio apsaugos pulkų pagrindinė pareiga turi būti pasirengimas galimam karui, o sienos apsauga, kaip specifinė užduotis, turi tapti antrinė.

Mjr. K. Skučas pasiūlė pasienio pulkus komplektuoti iš 3 batalionų, kad jų pozicijos būtų keičiamos kas 3 mėnesius, ir vieną batalioną rengti pagal pėstininkų pulkų karių rengimo programą, o kitiems saugant sieną ir vykdant kitas užduotis²⁹⁴.

294 Antrojo pasienio pulko l. e. vado p. mjr. K. Skučo slapto 1923-06-04 pareiškimas Pasienio divizijos vadui. LCVA, f. 1322, ap. 1, b. 35, l. 94.

Iš esmės K. Skučas siūlė grįžti prie iki tol prie demarkacijos linijos buvusios tvarkos.

Kokia buvo divizijos vado reakcija į šį pareiškimą ir apskritai ar ji buvo, deja, duomenų rasti nepavyko.

Kaip atlieka savo pareigas saugodamas sieną ir laikosi nustatytos tvarkos 2-asis pulko batalionas, 1923 m. birželio viduryje tikrino laikinai einantis pulko vado pareigas mjr. K. Skučas. 5-osios kuopos kariai buvo apgyvendinti pas ūkininkus, dažniausiai – seklyčiose. Užimtose patalpose tvarka buvo patenkinama, tą dieną paruoštas valgis buvo geras, sargybų išskirstymas taip pat, tik kai kurie kareiviai buvo ilgais plaukais, todėl vadas įsakė jiems apsikirpti.

2-ojoje kulkosvaidžių kuopoje padėtis buvo blogesnė. Pirmiausia ne visai tinkamai buvo parinktos sargybų vietos. Pulko vadui atvykus 15 val., sargybos viršininkas miegojo, o pažadintas negalėjo tiksliai pasakyti, kurie kareiviai tuo metu yra sargyboje, vieno sargybinio net nerado poste. Už tai sargybos viršininką pulko vadas nubaudė 10 parų sunkiojo arešto, o laikinai einančiam kuopos vado pareigas lt. V. Tarasovui ir jaunesniajam karininkui J. Šablovinskiui parašė papeikimus.

4-osios kuopos kareiviai buvo apgyvendinti viename bute, tik jame trūko švauros, o sąslavos buvo pilamos į namo rūšį. Už tai pulko vadas kuopos viršilą areštavo 3 paroms, nurodęs bausmę atlikti areštinėje.

Dėl ganyklų stokos buvo labai sulysę kuopos arkliai, todėl kuopos vadui įsakė skubiai rasti tinkamas ganyklas.

6-ojoje kuopoje priekaištų, išskyrus tai, kad kai kurie kareiviai neapsikirpę, nebuvo²⁹⁵.

Apskritai laikinai einantis pulko vado pareigas mjr. K. Skučas už netinkamą pareigų ėjimą baudavo labai griežtai. 1923 m. birželio 19 d. radęs miegantį 1-osios kuopos sargybos viršininką j. psk. Klemensą Želionį areštavo 14 parų²⁹⁶. Liepos 4 d. atvykęs patikrinti 1-osios kuopos ir pastebėjęs, kad lt. Augustas Orentas į pratybas su kareiviais pavėlavo pusę valandos, jį nubaudė 7 paromis arešto, o viršilą, kuris kuopą į mokymo vietą atsiuntė 45 min. vėliau, negu numatyta, – 3 paromis arešto²⁹⁷. Liepos 27 d. kareiviui Juozui Jučiui už budrumo stoką saugant pulko areštinę skyrė 14 parų arešto²⁹⁸ ir t. t.

Drausmingiems ir pareigingiems kariams pulko vadas negailėjo padėkų. 1923 m. liepos 4 d. atėjęs į karininkų valgyklą nustatytu laiku 7 val. 30 min. rado atvykusius pusryčiauti visus Mokomosios kuopos karininkus. Už pareigingumą Mokomosios kuopos vadui vyr. lt. Vincui Blažiui ir kuopos karininkams pareiškė padėką²⁹⁹.

1923 m. liepos mėn. pradžioje visi anksčiau buvę lenkų pasienio batalionai

295 2-ajam pasienio pulkui įsakymas Nr. 44. 1923-06-23. *Ten pat*, b. 66, l. 27.

296 2-ajam pasienio pulkui įsakymas Nr. 44. 1923-06-23. *Ten pat*, l. 28.

297 2-ajam pasienio pulkui įsakymas Nr. 58. 1923-07-05. *Ten pat*, 47.

298 2-ajam pasienio pulkui įsakymas Nr. 93. 1923-08-05. *Ten pat*, l. 97

299 2-ajam pasienio pulkui įsakymas Nr. 58. 1923-07-05. *Ten pat*, l. 49.

(lenk. *straż graniczna*) buvo išformuoti ir sienų apsauga perduota samdomai Pasienio policijai. Ši savo barą saugojo labai budriai: vienas sargybinis turėjo matyti kitą, tarp jų nuolat judėjo patruliai³⁰⁰.

Iki liepos 25 d. divizijos vado nurodymu, vykdant liepos 5 d. vidaus reikalų ministro nurodymą³⁰¹, pulke buvo išformuotos kulkosvaidžių kuopos. Sunkiuosius kulkosvaidžius ir jų šovinius, kulkosvaidžių vežimus įsakyta perduoti Krašto apsaugos ministerijos Tiekimų valdybai. Kulkosvaidžių kuopos tapo paprastomis rikiuotės kuopomis³⁰². Pabrėžtina, jog šį sprendimą Vidaus reikalų ministerijos vadovybė priėmė reaguodama į Pasienio divizijos vado prašymą leisti išformuoti kulkosvaidžių kuopas ir jį motyvavo tuo, kad kulkosvaidžių kuopos apsunkina pasienio apsaugos vykdymą³⁰³.

1923 m. liepos 26 d. buvo gautas liepos 21 d. Pasienio divizijos štabo viršininko slaptas raštas, kuriuo pulko vadovybė informuota, kad liepos 14 d. Ketvirtojo pasienio pulko bare lenkai peržengė Ambasadorių konferencijos nustatytą liniją ir užgrobė 2 Lietuvai priskirtus kaimus. Lenkams juos užimant, Ketvirtojo pasienio pulko kariai visiškai nesipriešino. Divizijos vadas įsakė ateityje nė pėdos Lietuvos teritorijos neatiduoti lenkams nepasipriešinus³⁰⁴.

Nuo 1923 m. rugpjūčio 1 iki rugpjūčio 15 d. pulkas turėjo paleisti iš tarnybos visus kareivius, išskyrus raštininkus ir mokomosios kuopos mokinius, kurie iki 1923 m. birželio 1 d. buvo ištarnavę dvejus ir daugiau metų³⁰⁵. Įvykdžiusiam šį nurodymą pulkui ėmė trūkti patyrusių kareivių, todėl 1923 m. rugpjūčio pirmosiomis dienomis jam buvo perduotas likviduojamo Antrojo atskirosio pasienio pulko karių batalionas. Jis buvo įtrauktas į pulko sudėtį pavadinus 3-uoju batalionu. Kartu su batalionu tarnauti į pulką atvyko kpt. Kazys Svylas, kpt. Jonas Vėgėlis, vyr. ltn. Antanas Venclauskas, ltn. Petras Buragas ir 245 kareiviai³⁰⁶. Rugpjūčio 2 d. pulko karininkas Jurgis Šeblovinskis buvo perkeltas į Pirmąją husarų pulką³⁰⁷. Tą pačią dieną buvo atleistas ltn. Leonas Lingnevičius, įvyko ir karo kapelionų ro-

300 Lesčius, V. Lenkų provokacijos neutralioje zonoje 1921–1923 m. *Karo archyvas*, t. 22, p. 177.

301 Visiškai slapas 1923-07-05 vidaus reikalų ministro raštas Pasienio divizijos vadui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 60, l. 13.

302 Visiškai slapas vidaus reikalų ministro 1923-07-09 raštas Pasienio divizijos vadui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 60, l. 13; Pulko vado 1923-07-10 aplinkraštis batalionų vadams ir Ūkio tarnybos viršininkui. *LCVA*, f. 1322, ap. 1 b. 80, l. 5.

303 Slaptas Pasienio divizijos vado 1923-07-06 raportas kariuomenės vadui. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 119, l. 5.

304 Slaptas Pasienio divizijos štabo viršininko 1923-07-20 raštas Antrojo pasienio pulko vadui. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 33 (bylos lapai nenumuoti).

305 Slaptas Generalinio štabo viršininko 1923-07-31 d. raštas Pasienio divizijos vadui. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 103, l. 29.

306 2-ajam pasienio pulkui įsakymai Nr. 93, 1923-08-05, ir Nr. 95, 1923-08-07. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 66, l. 97, 100–103.

307 Įsakymas kariuomenei Nr. 145. 1923 m. rugpjūčio 2 d.

Kpt. Kazys Svylas (VDKM)

daugiau kaip 150 partizanų ir rengėsi pulti pulko sargybas Kapčiamiesčio bare. Pulko vadovybė į barą skubiai pasiuntė pastiprinimą³⁰⁹. Rugpjūčio 11 d. naktį, 1 val. 30 min., lenkai puolė pulko sargybą Kučiūnų kaime. Mūšis tęsėsi iki 3 val., kol padedant šauliams ir milicininkams sargyba puolančiuosius atrėmė³¹⁰. Daugiau lenkai pulti nebandė.

1923 m. rugpjūčio viduryje kariuomenės inspektoriaus gen. lt. Valerijono Ramanausko iniciatyva, pritarus kariuomenės vadui, kariuomenėje buvo organizuotos prizinio šaudymo varžybos³¹¹. Nors Pasienio apsaugos divizija buvo pavaldi Vidaus reikalų ministerijai, jos pulkai parėmė V. Ramanausko iniciatyvą ir ėmė dalyvauti varžybose. Pirmosiose kariuomenės prizinio šaudymo varžybose Antrajame Marijampolės pulke dalyvavo vyresnieji leitenantai K. Pažemeckas, A. Kazanas ir

tacija. Antrojo pasienio pulko karo kapelionas Vincas Abraitis buvo atleistas iš pulko karo kapeliono pareigų ir paskirtas Ketvirtojo pasienio pulko karo kapelionu, kartu einančiu ir Trečiojo pasienio pulko karo kapeliono pareigas. Ketvirtojo pasienio pulko karo kapelionas kunigas Vincas Vaičiulis buvo atleistas iš pulko karo kapeliono pareigų ir paskirtas Devintojo pėsstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulko karo kapelionu, kartu einančiu ir Antrojo pasienio Marijampolės pulko karo kapeliono pareigas³⁰⁸.

Tuo metu prie demarkacijos linijos 1923 m. rugpjūčio 4 d. apie 100 lenkų partizanų puolė pulko sargybą, stovinčią į pietus nuo Kapčiamiesčio, tačiau buvo atremti. Vakare Kadyše apie 150 žmonių ir aplinkiniuose kaimuose susirinko

308 Įsakymas kariuomenei Nr. 146. 1923 m. rugpjūčio 2 d.

309 1923-08-04 telefonogramos Nr. 194, 195. *LCVA*, f. 1322, ap. 1, b. 72, l. 146–147.

310 1923-08-11 telefonograma Nr. 225. *Ten pat*, l. 157.

311 Kariuomenės inspektoriaus gen. lt. V. Ramanausko 1923-08-16 raštas. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 108, l. 43.

Ltn. Jonas Brizgys (E. Peikštenio kolekcija)

V. Blažys, leitenantai P. Asmenavičius, J. Mašiotas, V. Abraitis ir J. Brizgys³¹², taip pat 29 kareiviai³¹³.

1923 m. rugpjūčio 23 d. pulke buvo gautas Pasienio divizijos vado raštas, kuriame konstatuota, kad pasienio divizijos kareiviai, saugantys demarkacijos liniją, ima broliautis su lenkais, kartu su jais girtauja, verčiasi spekuliacija, vaikšto į lenkų okupuotą teritoriją ir pan. Vado nuomone, taip kareiviai elgiasi dėl to, kad pulkų karininkai retai būna sargybų teritorijose, paviršutiniškai jas tikrina ir nenori ar nesugeba paaiškinti kareiviams tokio broliavimosi žalos. Kad užkirstų kelią šiems sparčiai

plintantiems neigiamiems reiškiniams, divizijos vadas įsakė imtis griežtų priemonių ir reikalauti iš kuopų bei barų viršininkų palaikyti reikiamą drausmę, o nusižengusius kuo griežčiau bausti³¹⁴.

Tačiau Antrajam pasienio pulkui problema buvo ne kareivių broliavimasis, o tai, kad rugpjūčio mėnesį paleidus iš tarnybos daug pulko kareivių, likusiųjų nebeužteko kokybiškai sienos apsaugai vykdyti, todėl rugsėjo pirmosiomis dienomis pulko vadui teko skubiai pergrupuoti pulko dalis, racionaliau paskirstant jas saugomame ruože³¹⁵.

1923 m. spalio 20 d. baigęs Aukštuosius karininkų kursus į pulką grįžo pulko vadas mjr. Pranas Kaunas³¹⁶. Tačiau pulko vado pareigų jis nepradėjo eiti, nes spalio 24 d. Respublikos prezidento įsakymu Nr. 94 mjr. **P. Kaunas buvo atleistas iš Antrojo pasienio Marijampolės pulko vado pareigų** ir paskirtas Septintojo pėstininkų pulko vadu. **Laikiniai einančiu Antrojo pasienio Marijampolės pulko**

312 Sąrašas 2-ojo pasienio Marijampolės pulko karininkų, dalyvavusių priziniam šaudyme iš šautuvų rugpjūčio 30 d. 1923 m. *Ten pat*, l. 71.

313 Sąrašas 2-ojo pasienio Marijampolės pulko kareivių, dalyvavusių priziniam šaudyme iš šautuvų rugpjūčio 30 d. 1923 m. *Ten pat*, l. 73.

314 Slaptas Pasienio divizijos štabo viršininko 1923-08-21 raštas Antrojo pasienio pulko vadui. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 33 (bylos lapai nenumeruoti).

315 Visiškai slaptas 2-ajam pasienio Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 3 op. 1923-09-03. *Ten pat*, b. 5, l. 2.

316 Pasienio divizijai įsakymas Nr. 31. 1923-10-25. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 113.

vadu buvo paskirtas mjr. Kazys Skučas³¹⁷. Dėl to buvo sudaryta pulko perdavimo ir perėmimo komisija: pirmininku paskirtas Trečiojo pasienio pulko kpt. Jurgis Lilas, nariais – vyr. ltn. Juozas Naujalis ir ltn. J. Mašiotas³¹⁸. Mjr. P. Kaunas, perdavęs pulką, į naują tarnybos vietą išvyko lapkričio 4 d.³¹⁹ Atsisveikinant divizijos vadas plk. K. Žukas mjr. P. Kaunui pareiškė „širdingą padėką“³²⁰.

Antrasis atskirasis pasienio batalionas

Kaip parodė praktika, sienų apsaugai naudoti kariuomenę buvo neefektyvu. Tai vėliau pripažino ir buvęs Pasienio sargybų divizijos vadas plk. ltn. K. Žukas. Jis rašė: „*Savo buvimu neatnešėme naudos nei valstybei, nei karo tarnybai. Retai išilgai sienos išstatyti sargybiniai, aišku, negalėjo sutrukdyti kontrabandos tekėjimo į abi puses, ir ji visą laiką ir per visą sieną sunkėsi kaip vanduo pro rėtį.*“³²¹ Ieškodama sprendimų, Lietuvos vyriausybė nusprendė kuriam laikui sumažinti karių, saugančių sieną, skaičių, o po to ir visai atsisakyti kariuomenės sienų apsaugos ir šią funkciją perduoti Vidaus reikalų ministerijai.

Apie Pasienio sargybų divizijos sumažinimą iki brigados karinė vadovybė iš anksto pranešė divizijos vadui, o jis informavo pulkų vadus. Antrajame pasienio Marijampolės pulke spalio 14 d. visiems padaliniams buvo išsiųsta informacija, kad Pasienio sargybų divizija artimiausiu metu bus išformuota, o sienų apsauga perduota Vidaus reikalų ministerijai, todėl prašoma visų karininkų iki spalio 20 d. pranešti, ar jie ir toliau nori likti tarnauti kariuomenėje, ar pereiti į laisvai samdomųjų kategoriją³²².

Nuo 1923 m. gruodžio 1 d. vyriausybės sprendimu Pasienio sargybų divizija buvo performuota į Pasienio sargybų brigadą³²³. Atitinkamai buvę Pasienio sargybų divizijos pulkai buvo performuoti į atskiruosius batalionus. 1923 m. gruodžio 1 d. **Antrasis pasienio Marijampolės pulkas buvo performuotas į Antrąjį atskirąjį pasienio batalioną**³²⁴.

317 Įsakymas kariuomenei Nr. 197. 1923 m. spalio 30 d.

318 Pasienio divizijai įsakymas Nr. 31. 1923-10-25. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 114.

319 2-ajam pasienio Marijampolės pulkui įsakymas Nr. 204. 1923-11-14. *Ten pat*, f. 1322 ap. 1, b. 66, l. 289.

320 Pasienio divizijai įsakymas Nr. 37. 1923-11-21. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 118.

321 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 302.

322 Slaptas II Marijampolės pasienio pulko adjutanto raštas Ūkio dalies vedėjui. 1923-10-14. *LCVA*, f. 1322, ap. 1 b. 80, l. 4.

323 Slaptas Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 1. 1923-12-01. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 99, l. 14.

324 2-ajam pasienio batalionui įsakymas Nr. 1. 1923-12-01. *Ten pat*, f. 1322 ap. 1, b. 66, l. 318.

KAUNAS, 1923 m. Gegužės mėn. 7 d.

Pulkininkui-Leitenantui Ž U K U I.

9 av. 128 A
92 23 m.

Ministerių Kabineto nutarimu iš š.m. gegužės 2 d IV pėst.Divizija išformuojama ir sutverinama pasienio divizija, sudėtin kurios įeina: 1-mas /1 pasienio/, 2-ras /10 Marijampolės/, 3-čias /11 p.Vilniau ir 4-tas /12 p.Kauno/ pulkai.

Divizija skaitosi Vidaus Reikalų Ministerijos
žinioje.

Tamsta skiriamas pasienio divizijos Vadu.

Majoras-Inžinierius

7. Krašto Apsaugos Ministeris.

M a j o r a s

L.e.Generalio Štabo Viršininko p.

Pulką performavus į batalioną, susidarė ir karininkų perviršis, todėl kai kurie karininkai iš bataliono buvo perkelti į kitas kariuomenės dalis. Gruodžio 15 d. kpt. Jonas Pranculis buvo perkeltas į Generalinio štabo Mobilizacijos skyrių, kpt. Kazys Svylas – į III karo apygardos divizijos štabą, vyr. lt. Ipolitas Nagrodskis ir lt. Pranas Bilevičius – į Antrąjį pėstininkų pulką, leitenantai Viktoras Kundrotas ir Antanas Račka – į Penktąjį pėstininkų pulką, leitenantai Jonas Brizgys ir Ignas

Mikučionis – į Devintąjį pėstininkų pulką³²⁵.

Tačiau neilgai egzistavo ir Pasienio sargybų brigada. Kad Pasienio brigada galutinai išformuojama, brigados vadui 1923 m. gruodžio 14 d. raštu pranešė Generalinio štabo viršininkas ir nurodė skubiai pradėti brigados išformavimo darbus³²⁶.

Antrojo atskirojo pasienio bataliono vado pareigas gruodžio 15 d. **mjr. K. Skučas perdavė vyr. ltn. Petrui Grinkevičiui**³²⁷. Gruodžio 20 d. mjr. K. Skučas buvo perkeltas tarnauti į Generalinį štabą³²⁸.

Gruodžio 29 d. likviduojamam 2-ajam atskirajam pasienio batalionui buvo sudaryta revizijos komisija: pirmininku paskirtas 4-ojo atskirojo pasienio bataliono kpt. Šalkauskas, nariais – vyr. ltn. A. Kazanas ir ltn. J. Baranauskas³²⁹.

Nuo 1924 m. sausio 1 d. Pasienio sargybų brigada buvo galutinai likviduota, o sienos apsauga perduota Vidaus reikalų ministerijai pavaldžiai Pasienio policijai³³⁰. Visos Pasienio brigados likvidacijos komisijos pirmininku nuo 1924 m. sausio 1 d. buvo paskirtas plk. K. Žukas³³¹. Tačiau pats brigados likvidavimo procesas labai užsitęsė ir 1926 m. sausio 22 d. Pasienio brigados likvidacijos komisijos pirmininko pareigas K. Žukas perdavė karo valdininkui Gavrilovui³³².

Likviduojant Antrąjį atskirąjį pasienio batalioną, jo karininkai krašto apsaugos ministro mjr. Balio Sližio 1923 m. gruodžio 31 d. įsakymu buvo perkelti į kitus Lietuvos kariuomenės dalinius:

kpt. Vilus Koškulis – į Ketvirtąjį pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulką;

ltn. Petras Asmenavičius ir ltn. Jonas Baranauskas – į Aviacijos valdybą;

ltn. Domas Černiauskas, ltn. Karolis Dabulevičius, ltn. Karolis Michnevičius, ltn. Pranas Stepanauskas ir ltn. Vladas Tarasovas – į Penktąjį pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulką;

kpt. Aleksas Bartkus – į Šeštąjį pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulką;

mjr. Viktoras Giedrys, kpt. Miečius Kriksčiūnas, kpt. Kazys Pažemeckas, vyr. ltn. Afanasijus Kazanas, karo valdininkai Juozas Matulaitis ir Jurgis Mitkus – į Devintąjį pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulką;

vyr. ltn. Vincas Blažys – į I karo apygardos štabą;

325 Įsakymas kariuomenei Nr. 224. 1923 m. gruodžio 15 d.

326 Slaptas Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 2. 1923-12-15. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 99, l. 15.

327 Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 6. 1923-12-18. *Ten pat*, b. 1, l. 127.

328 2-ajam atskiram pasienio batalionui įsakymas Nr. 6. 1924-01-09. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 81 (lapai nenumeruoti).

329 Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 12. 1923-12-29. *Ten pat*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 130.

330 Balaišis, A., Dubikaitis, A., Mišutis, G., Surgailis, G., Voveris, V. Lietuvos valstybės sienos apsaugos istorija, p. 74–75.

331 Įsakymas Pasienio brigados likvidacijos komisijai Nr. 1. 1924-06-05. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 152, l. 1.

332 Įsakymas Pasienio brigados likvidacijos komisijai Nr. 67. 1924-06-05. *Ten pat*, l. 137.

vyr. ltn. Petras Grinkevičius – į III karo apygardos štabą;
vyr. ltn. Jonas Bartaševičius ir vyr. ltn. Martynas Pundzius – į Penktąjį pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulką;

karo valdininkas Kazys Elertas – į Marijampolės komendantūrą³³³.

Keletas karininkų buvo paleisti į atsargą: kpt. Juozas Juodenukis, vyresnieji leitenantai Juozas Budrevičius ir Juozas Naujalis, leitenantai Antanas Iškauskas, Mikas Kalasauskas, Kazys Pautienis ir Tomas Vasiliauskas³³⁴.

Pabrėžtina, kad į naujai paskirtas tarnybos vietas pulko karininkai neišvyko 1924 m. sausio 1 d. Jie batalione užsibuvo, iki baigė jiems pavestus bataliono likvidavimo darbus.

Antrojo atskirojo pasienio bataliono likvidavimo darbas prasidėjo gana nepalankiomis meteorologinėmis sąlygomis. Užgriuvo didžiuliai šalčiai, siautė pūgos, todėl pasunkėjo susisiektis su pavieniais bataliono padaliniais, kurie buvo išdėstyti maždaug 250 km pasienio ruože.

Bataliono likvidavimo darbams atlikti 1924 m. sausio 18 d. buvo palikti šie karininkai:

I. e. bataliono vado pareigas vyr. ltn. P. Grinkevičius;

Ūkio dalies viršininkas vyr. ltn. V. Blažys;

bataliono adjutantas ltn. D. Černiauskas;

1-osios kuopos vadas kpt. M. Krikščiūnas;

2-osios kuopos vadas ltn. V. Tarasovas;

3-iosios kuopos vadas vyr. ltn. I. Nagrodkis;

Ūkio komandos viršininkas karo valdininkas J. Mitkus;

bataliono išdininkas karo valdininkas K. Elertas;

maitinimo valdininkas karo valdininkas M. Matulaitis;

ryšio karininkas vyr. ltn. A. Kazanas;

1-osios kuopos jaunesnysis karininkas ltn. J. Baranauskas³³⁵.

Pulko turimi arkliai buvo perduoti: 16 – Vilkaviškio apskrities viršininkui, 22 – Seinų apskrities viršininkui, vėliau po kelis – kitoms institucijoms. Apskričių viršininkams buvo perduoti ir visi pastatai su juose esančiais baldais. Kitas nekilnojamas turtas irgi buvo perduotas apskričių viršininkams³³⁶, visai nusidėvėjusios materialinės vertybės nurašytos, dalis niekam nereikalingo turto perduota aukcionuose.

1924 m. kovo 23 d. užbaigti bataliono likvidavimo darbų atvyko III karo apygardos ltn. Trinkevičius ir buvo paskirtas laikinai einančiu Antrojo atskirojo batalio-

333 Įsakymas kariuomenei Nr. 234. 1923 m. gruodžio 31 d.

334 Ten pat.

335 Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 17. 1924-01-18. *LCVA*, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 134.

336 Slaptas Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 3. 1923-12-23. *Ten pat*, b. 99, l. 17.

Atskirai Pasienio Brigadai
Įsakymas
35 A.

1924 m. Kovo mėn. 28 d. Alytus.

1 š.

L. e. 2-jo Atskiro Pasienio b. no Vado p. vyr. leiten. Grinkevičių
įm. Kovo mėn. 27 d. smaityti perdavusi b. no su viny turty vyr. leiten.
Blažiui ir išrynuoti s. naują paiminimo vietą, o vyr. leiten. Blaži
smaityti paiminusi ir nuo to pat dienos l. e. b. no Vado p.

Pastaba: Vyr. leiten. Grinkevičiaus telefono grama apie perdavimą
mg 64 A. ir vyr. leiten. Blažio apie paiminimą 65 A.

Pulkininkas Linas

Vyr. Leitenantas Grinkevičius
L. e. Štabo Višniūno p.

LCVA, f. 1359, ap. 1, b. 1, l. 145

no vado pareigas³³⁷, tačiau po keleto dienų, t. y. kovo 27 d., laikinai einantis Antrojo atskirojo pasienio bataliono vado pareigas vyr. ltn. P. Grinkevičius batalioną perdavė naujam laikinai einančiam bataliono vado pareigas vyr. ltn. Vincui Blažiui³³⁸, kuris buvo laikinai komandiruotas iš I karo apygardos štabo³³⁹.

Krašto apsaugos ministerijos nurodymu visi likviduojamų atskirųjų pasienio apsaugos batalionų likučiai iki 1924 m. birželio 13 d. turėjo būti sutraukti į Alytų, todėl divizijos vadas įsakė skubiai likviduoti paskutinius turto likučius³⁴⁰.

337 Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 34. 1924-23-23. *Ten pat*, b. 1, l. 144.

338 Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 35 1924-03-28. *Ten pat*, l. 145.

339 Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 39. 1924-04-22. *Ten pat*, l. 147.

340 Atskirai pasienio brigadai įsakymas Nr. 34. 1924-03-23. *Ten pat*, l. 144.

1924 m. gegužės 9 d. Antrajam atskirajam pasienio batalionui buvo išleistas paskutinis įsakymas:

„2-am Atskiram Pasienio batalionui

Įsakymas Nr. 76

Gegužės 9 d. 1924 m. Alytus

2-rą Atskirą pasienio batalioną nuo šios dienos skaityti neegzistuojančiu. Bataliono archyvą skaityti perduotu II Atskiro Pasienio bataliono revizijos komisijos pirmininkui mjr. Mikštui.

Aš, perdavęs archyvą mjr. Mikštui, šiandien išvykstu nuolatinėn mano tarnybos vieton I Karo apygardos štaban.

*Vyr. ltn. Blažys – l. e. bataliono vado pareigas*³⁴¹

Tačiau galutinis bataliono likvidavimas (daugiausia materialinių vertybių perdavimas ir netinkamų likvidavimas) užsitęsė, todėl tik 1926 m. balandžio 15 d. Pasienio brigados likvidacinės komisijos viršininko įsakyme Nr. 70 randame išvadą, kad „2-ojo atskiro pasienio bataliono likvidacija baigta 1926 m. balandžio 1 d.“³⁴².

341 2-ajam Atskiram Pasienio batalionui įsakymas Nr. 76. 1924-05-09. *Ten pat*, 1322, ap. 1, b. 81 (lapai nenumeruoti).

342 Pasienio brigados likvidacijos komisijai įsakymas Nr. 70. 1926-04-15. *Ten pat*, f. 1359, ap 1, b. 152, l. 140.

III

*Trumpalaikis
Dešimtojo pėstininkų
pulko atgimimas*

1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294

Is. rhymos.
Pöstininkes Rukui
Hupinhi No. 1.

Nr. 1.
 Pripriktis, 1939 m. rugsio men. 17 d.
 Pikiuotis sritis.
 k. 1

Prespublikos Prezidento išsakyta skelbia
mobilizacija turkavasiūn numerio dvylikte
Mobilizacijos pradžią skaičiuoti nuo 14.00 val.
Pagrindais: ~

Mobilizācijas prasības šai tēlī ir šādas:

Pagrindotais: 1. P.

Pagindas: [P. 8. Stabo v-ho telefonogram
 § 4.
 Mno sios, obienos M
 ia i 10. 6

Nuo sios, clients, 14.00 val. 4 P.P. Bm. per
 formula 3 10 P.P. 3 4.
 10 P.P. 3 4.

10 Pistinniskun § 3.

Antanas Smetona (VDKM)

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Vos sužinota apie karo pradžią, Respublikos prezidentas A. Smetona paskelbė aktą apie Lietuvos neutralitetą kilusiame kare. Tačiau karas artėjo prie Lietuvos sienų. Rugsėjo 17 d. Lenkiją iš rytų pradėjo pulti Vokietijos sąjungininkės Sovietų Sąjungos kariuomenė. Ir nors tą pačią dieną SSRS Lietuvai įteiktoje notoje buvo skelbiama, kad SSRS kariuomenė nepažeis Lietuvos neutraliteto³⁴³, buvo neaišku, ar pasiekę Lietuvos sienas mūsų sustos. Kariuomenės vadui Stasys Raštikiui reikalaujant, dar rugsėjo 16 d. Lietuvos vyriausybė kreipėsi į prezidentą, prašydama skelbti priedangos dalių ir dalinę kariuomenės mobilizaciją. Rug-

sėjo 17 d. Lietuvoje buvo paskelbta **dalinė mobilizacija**.

I pėstininkų divizijos štabo viršininko įsakymas vykdyti mobilizaciją Ketvirtajame pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulke buvo gautas telefonu rugsėjo 17 d. 14 val. 23 min. Vėliau šis įsakymas buvo patvirtintas raštu ir pulke gautas 15 val. 30 min. Mobilizacijos įsakymas gautas be jokio įspėjimo sekmadienį, t. y. nedarbo metu. Dėl pulko dislokacijos sąlygų daug pulko karininkų gyveno 4–7 km atstumu nuo pulko štabo, todėl mobilizacijos paskelbimo aplinkybės pulkui buvo labai nepalankios. Dalinių vadai buvo sušaukti 16 val. ir duotas įsakymas vykdyti mobilizaciją.

Pagal mobilizacijos planą 1-asis pulko batalionas, dislokuotas Kupiškyje, turėjo būti mobilizuotas į Dešimtąjį pėstininkų pulką. Kodėl Kupiškyje? Todėl, kad nuo 1935 m. spalio 16 d. Ketvirtasis pėstininkų pulkas oficialiai tapo dislokuotas dviejose vietose – Pajuostyje ir Kupiškyje. Pajuostyje įsikūrė pulko štabas, 2-asis batalionas, Mokomoji ir Ryšių kuopos, minosvaidžių būrys, Ūkio būrys, pulko

343 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 449.

ligoninė ir pulko orkestras. Panevėžyje dar pasiliko Sanitarijos dalies ambulatorija. 1-asis batalionas, bataliono štabas, Ryšių būrys, Ūkio būrys ir Sanitarijos skyrius buvo įkurdinti Kupiškyje³⁴⁴.

Pajuostyje sutelkti mobilizuojamam Dešimtajam pėstininkų pulkui kariai buvo išsiųsti į Kupiškį.

Paskelbus mobilizaciją mobilizuojamo Dešimtojo pėstininkų pulko vadu rugsėjo 17 d. buvo paskirtas Ketvirtojo pėstininkų pulko 1-ojo bataliono vadas plk. lt. Tomas Vidugiris³⁴⁵.

Batalione mobilizacija buvo paskelbta rugsėjo 17 d. 14 val. 25 min. ir jau 15.30 val. atvyko pirmasis atsarginis kareivis, 16.30 val. gyventojai į formuojamą pulką pradėjo gabenti transporto priemonės, 17 val. ėmė rinktis atsargos kareiviai³⁴⁶. Pulko 1-ojo bataliono kariai ir 18 karininkų nuo rugsėjo 18 d. iš Ketvirtojo pulko buvo perkelti į Dešimtąjį pėstininkų pulką³⁴⁷.

Pradėjus mobilizaciją kpt. Česlovas Meškauskas buvo paskirtas 1-ojo bataliono, kpt. Jonas Čirka – 2-ojo bataliono, kpt. Vincas Abramikas – 3-iojo bataliono vadu. Iš viso kartu su mobilizuotaisiais pulke buvo 87 karininkai³⁴⁸. Rugsėjo 18 d. iš Ketvirtojo pėstininkų pulko į Dešimtąjį pėstininkų pulką buvo perkelti 22 kvalifikuoti puskarininkiai³⁴⁹.

Į pulką buvo mobilizuoti 578 gyventojų arkliai³⁵⁰. Batalionas į pulką buvo mobilizuotas per 48 val.³⁵¹

I pėstininkų divizijai mobilizavusis, buvo gautas kariuomenės vado įsakymas palikti savo dislokacijos vietas ir susitelkti prie pietrytinių šalies sienų. Vadovaudamasis šiuo įsakymu, divizijos vadas div. gen. V. Vitkauskas išleido operatyvinį įsakymą divizijai Nr. 2. Jame buvo konstatuota esama padėtis – kad SSRS kariuomenė puola Vilniaus–Molodečno kryptimi. Breslaujos kryptimi puola kavalerija. Atrodo, kad judriausiais daliniais stengsis atkirsti lenkams pasitraukimo kelius į šiaurę, o smūgiu iš Rytų blokš į Vakarus. Tenka laukti, kada lenkų kariuomenė besitraukdama įeis į Lietuvos teritoriją.

Išvados:

1. Būti pasirengus internuoti perėjusią administracinę liniją Lenkijos kariuomenę, o jei ji nesudėtų ginklų – blokšti ją atgal.

2. SSRS kariuomenę, kuri persekiodama Lenkijos kariuomenę peržengtų

344 4 pėst. L. K. Mindaugo pulko kronika. *LCVA*, f. 517, ap. 1, b. 68, l. 33.

345 Įsakymas 10-am pėstininkų pulkui Nr. 1. 1939-09-17. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 82, l. 1.

346 10-o pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 1 a.p.

347 Įsakymas 4 p. p. Nr. 265. 1939-09-21. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 428, l. 69.

348 Įsakymas 10 pėstininkų pulkui Nr. 2. 1939-09-18. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 82, l. 1 a.p.–4.

349 Įsakymas 10 pėstininkų pulkui Nr. 11. 1939-10-01. *Ten pat*, l. 72 a.p.–73.

350 Įsakymas 10 pėstininkų pulkui Nr. 14. 1939-10-03. *Ten pat*, l. 84–96.

351 10 pėstininkų pulko pastabos dėl mobilizacijos ir demobilizacijos. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 468, l. 52–54.

*Mobilizacija buvo įvykdyta
 nebuvo numatyta.*

Išsakyamas.
 10 Pėstininkų Pulku.
 Nr. 1.
 Kėdainiai, 1939 m. rugsėjo mėn. 17 d.
 Pikiuotis oritės.
 § 1.
 Respublikos Prezidento išsakyta skelbiama
 mobilizacija tvarkarašiu numeriu dvyliktu.
 Mobilizacijos pradžia skaityti nuo šios dienos
 14.00 val.
 Pagrindas: L. P. R. Štabo v. ko telefonograma Nr. 23.
 § 2.
 Šios dienos, dienos, 14.00 val. 4 P. R. Bn. persi-
 formuoja į 10 P. R.
 § 3.
 10 Pėstininkų Pulko vadu paskirtas as.
 § 4.
 Dalinių vadams motiveduojant ryškinti
 savo mobilizacijos planus.

Pulkininkas leit.
 E. Pulko Vado.

Vilnius

LCVA, f. 1322, ap. 1, b. 82, l. 1

administracijos liniją, blokti atgal už administracinės linijos.

Uždavinys I pėstininkų divizijai, sustiprintai Pirmuoju kavalerijos pulku, – pasirengti galimiems prasiveržimams Vilniaus–Ukmergės ir Švenčionių–Utenos kryptimis.

Dešimtajam pėstininkų pulkui divizijos vadas iškėlė šiuos uždavinius:

„Užd. 10 PP žygiuoti į Anykščiai, Sjemeniszki, Podgaj, Gilie rajoną. Žygio pradžia IX. 19. 800. Anykščių rajoną pasiekti IX. 20 500 val.“³⁵²

Tuo metu Lenkijos kariuomenės daliniai SSRS kariuomenei rugsėjo 19 d. dar priešinosi Dūkšto, Smalvų rajone ir Vilniaus, Širvintų, Ukmergės kryptimis, rugsėjo 20 d. ji dar kovėsi Lekiskės–Jauniūnų ruože. Kitur, prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos, Lenkijos kariuomenės jau nebuvo, nebuvo dar priartėjusi ir sovietų kariuomenė³⁵³.

Mobilizuotas pulkas su priskirtąja Pirmojo artilerijos pulko 3-iaja artilerijos grupe užimti nurodytą divizijos vado įsakyme pozicijų išvyko rugsėjo 19 d. 8 val.³⁵⁴ Paskutiniai pulko padaliniai savo dislokacijos vietą paliko 12 val.³⁵⁵

Pulkas žygiavo keliu Kupiškis–Viešintos–Andrioniškis–Anykščiai 5 voromis, gurguolės vyko paskui savo padalinius. Kartu su pulku žygiavo ir jam priskirta Pirmojo artilerijos pulko 3-ioji artilerijos grupė. Raitųjų žvalgų komandai buvo pavesta vykdyti butininkų pareigas, todėl jie išžygiavo anksčiau už pulką.

Pulkas pasirengė apsistoti nakvoti Viešintų rajone, kur Raitųjų žvalgų komanda pulko padaliniams parinko postovio vietas: grupės vadas su štabu įsikūrė Didžiuliškiuose, Ryšių kuopa ir komandos – Viešintose. 2-asis ir 3-iasis batalionai išsidėstė aplinkiniuose kaimuose ir miesteliuose, artileristai ir juos aptarnaujantys padaliniai įsikūrė Jurgiškiuose³⁵⁶.

Tačiau pradėjus rengtis nakvynei buvo gautas divizijos vado įsakymas žygiuoti iki Anykščių³⁵⁷, tad toliau į žygį leistas naktį. Rugsėjo 20 d. apie 6 val. ryto buvo pasiekti Anykščiai. Kadangi kariai buvo nemiegoję, ilgesniam poilsiui pulkas čia ir aplinkiniuose kaimuose ir apsistojo³⁵⁸. 9 val. ryte buvo gautas divizijos vado įsakymas žygį tęsti. Nuo 14 val. pulkas 5 voromis tęsė žygį³⁵⁹. Apie 21 val. jis sustojo nakvynei Antalgės rajone³⁶⁰.

Rugsėjo 21 d. 9 val. ryte pulko padaliniai turėjo žygiuoti toliau. Dar prieš pulkui pajudant, 8 val. 30 min. Raitųjų žvalgų komanda išvyko vykdyti savo tiesioginių funkcijų³⁶¹. Apie 11 val. pulkas atvyko į Utenos rajoną ir jame išsidėstė. Pulko štabas ir vadavietė įsikūrė Utenoje, karo komendantūros pastate, 2-asis batalionas – Moc-

352 Operatyvinis įsakymas I pėst. divizijai Nr. 2. *Ten pat*, b. 440, l. 23.

353 Slaptas operatyvinis 10 PPV įsakymas Nr. 3. 1939-09-20. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 86, l. 1.

354 Slaptas įsakymas I pėstininkų divizijai Nr. 3. 1939-09-29. *Ten pat*, b. 83, l. 5.

355 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 2.

356 Slaptas operatyvinis įsakymas Nr. 1 10-ajam pėstininkų pulkui. Žygis ir pastovis. 1939-09-19. *Ten pat*, b. 84, l. 2.

357 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 2–3.

358 Slaptas operatyvinis įsakymas Nr. 2 10-ajam pėstininkų pulkui. Žygis ir pastovis. 1939-09-19. *Ten pat*, b. 84, l. 4.

359 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 4–5.

360 Slaptas operatyvinis įsakymas Nr. 3 10-ajam pėstininkų pulkui. Žygis ir pastovis. 1939-09-19. *Ten pat*, b. 84, l. 6.

361 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 5–6.

kėnuose, Vijeikiuose, Puodžiuose, Biliakiemyje, Griūtyse, jo vadovybė – Mockėnuose, 3-iasis batalionas – Nemeikščiuose, Kovynėje, Norkūnuose, Joneliškiuose, jo vadovybė – Nemeikščiuose, Ryšių kuopa ir įvairios tarnybos – Utenoje. Ūkio kuopa apsistojo Jasionyse, Raitųjų žvalgų komanda – Utenoje, Artilerijos grupė – Novasaduose ir prie jų esančiuose kaimuose³⁶². Viso žygio metu oras buvo geras³⁶³.

Rugsėjo 21 d. Dešimtojo pėstininkų pulko vado žinion perėjo Tauragnų apylinkėse veikęs 12-asis pasienio apsaugos batalionas. Išsidėsčiusiems padaliniais pulko vadas įsakė rinkti žinias apie įvykius prie administracinės linijos ir pasitelkus 12-ąjį pasienio apsaugos batalioną sekti už jos esančios SSRS kariuomenės veiksmus³⁶⁴. Rugsėjo 21 d. I pėstininkų divizijos vadas įsakė surinktas žinias, svarbias – nedelsiant, perduoti divizijos štabui, pulkų vadams iki rugsėjo 22 d. vakaro naujose padalinių dislokacijos vietose atlikti rikiuotės ir ūkio srities apžiūras, patikrinti, kaip apgyvendinti kariai, stebėti, kad kareiviai, arkliai, transporto priemonės ir turimas turtas būtų ne tik gerai, bet ir tvarkingai sutalpinti. Patikrinti, ar visi pašaukti atsargos karininkai yra tinkami eiti jiems skirtas pareigas, netinkamus iki kuopos vado imtinai – pakeisti, o dėl aukštesnių pareigų – kreiptis į divizijos vadą.

Pulkų vadai taip pat buvo įpareigoti organizuoti priešlėktuvinės apsaugos tarnybas, parinkti pozicijas priešlėktuviniams ginklams išdėstyti. Štabų viršininkams įsakyta įsteigti tarnybas tvarkai prižiūrėti. Po vieną važiuojantiems kariams išduoti pažymas, kuriose būtų nurodyta, koks kareivis, kur ir kieno pavedimu vyksta.

Divizijos vadas įsakė patikrinti, kaip aprengti mobilizuoti kareiviai. Tiems, kuriems išduotos per didelės uniformos, jomis apsikeisti su kareiviais, kuriems jos yra per mažos. Ypatingą dėmesį atkreipti į batų dydį, kad jie būtų pritaikyti kiekvienam kareiviui.

Kad užkirstų kelią įvairių gandų plitimui, visų padalinių kareiviai kiekvieną dieną turėjo būti informuojami apie naujausius politinius įvykius, kariaujančių valstybių kariuomenių padėtį, padaliniai aprūpinti spauda.

Susitvarkius pozicijose, divizijos vadas pavedė organizuoti kareiviams mokymus, tiek teorinius, tiek praktinius, ir pirmiausia nagrinėti žygio ir postovio temas. Kareivių mokymo programas kiekvieną šeštadienį įsakyta siųsti į divizijos štabą, prižiūrėti, kad visi kariai būtų tvarkingi, nusiskutę, tinkamai pažymėtomis uniformomis atitinkamais skiriamaisiais (laipsnio) ženklais³⁶⁵.

Dešimtajam pėstininkų pulkui, išsidėsčius numatytame Tauragnų–Zarasų bare, su Lenkijos kariuomenės daliniais susitikti neteko, nes jau rugsėjo 20 d. negausūs Len-

362 Slaptas operatyvinis įsakymas Nr. 4 10-ajam pėstininkų pulkui. Žygis ir pastovis. 1939-09-20. *Ten pat*, b. 84, l. 7–8.

363 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 6.

364 Slaptas operatyvinis 10. PPV įsakymas Nr. 3. 1939-09-20. *Ten pat*, b. 86, l. 1.

365 Slaptas I pėstininkų divizijos vado div. gen. V. Vitkausko 1939-09-21 raštas dalių vadams, ginklų ir tarnybų viršininkams. *Ten pat*, l. 25.

kijos karinių dalinių likučiai perėjo į Latviją arba metę ginklus išsiskirstė³⁶⁶.

Deja, ne visi mobilizuotieji elgėsi tinkamai. Pavyzdžiui, ats. lt. A. Račinskas, būdamas neblavus, įsiveržęs į civilio gyventojų kiemą, ultimatyviai ėmė reikalauti pastotės, į pagalbą pasikvietęs du pro šalįėjusius kareivius. Pulko vadas už tai jį nubaudė 10 parų arešto³⁶⁷. Buvo ir daugiau netinkamo karių elgesio atvejų, tačiau palyginti nedaug.

Rugsėjo 29 d. 9 val. 25 min. buvo gautas divizijos vado operatyvinis įsakymas Nr. 4 grįžti į savo nuolatinės dislokacijos vietas ir demobilizuotis³⁶⁸. Rugsėjo 30 d. 6 val. ryto pulkas susitelkė ir keliu Utena–Svėdasai–Kupiškis išvyko į Kupiškį, pulko nuolatinės dislokacijos vietą. Kariai žygiavo 6 voromis. Žygis truko 2 dienas be didžiojo poilsio. Nuo Utenos iki Svėdasų priekyje žygiavo pulko orkestras³⁶⁹. Pulkas į Kupiškį atvyko spalio 1 d. 14 val. Jo padaliniai išsidėstė tose pačiose vietose, kur buvo mobilizuojamasi³⁷⁰. Žygis vyko sklandžiai, be jokių trukdžių, oras buvo geras³⁷¹.

I pėstininkų divizijai grįžus į nuolatinės dislokacijos vietas, divizijos vadas div. gen. V. Vitkauskas visiems kariams padėkojo „už gerą kario pareigų supratimą, stropų jų pildymą, sąžiningumą ir pakeltą nuovargį mobilizuojantis ir demobilizuojantis“, atsargos kariams – už „tvarkingą ir greitą atvykimą į paskirtas vietas ir sąžiningą tarnybą kariuomenės dalyse“³⁷².

Vos parvykus, buvo įsakyta spalio 2 d. 8 val. pradėti pulko demobilizaciją³⁷³. Spalio 2 d. buvo paleisti 1-ojo ir 2-ojo batalionų šaulių kuopų kareiviai, spalio 3 d. – 3-iojo bataliono šaulių kuopų, Inžinerinio būrio, Cheminio būrio, Raitųjų žvalgų būrio ir orkestro kareiviai, spalio 4 d. – 1-osios, 2-osios ir 3-iosios kulkosvaidžių kuopų, Ryšių kuopos, pulko būstinės ir Būstinės būrio kareiviai. Dalinių vadai ir ūkio pareigūnai buvo palikti iki visiško dalinių likvidavimo. Įsakyta palikti tarnauti 1939 metais į jaunesnius leitenantus pakeltus aspirantus ir mobilizuotus atsarginius, gimusius 1914 ir 1915 metais, o visus kitus mobilizuotus karininkus, puskarininkius ir kareivius demobilizuoti.

Karininkai, nebuvę materialiai atsakingi, buvo demobilizuoti kartu su demobilizuojamais kareiviais³⁷⁴. Demobilizuojami karininkai, savo žinioje turėję valdiško turto, buvo paleidžiami tik jį pridavę į sandėlius ir visiškai atsiskaitę. Mobilizacijos metu gauta apranga, ginklai ir kitas turtas turėjo būti grąžintas išvalytas ir sutvarky-

366 I PD štabo II skyriaus slaptų žinių santrauka. 1939-09-22. *Ten pat*, l. 55.

367 Slaptas įsakymas 10-ajam pėstininkų pulkui Nr. 1. 1939-09-25. *Ten pat*, b. 83, l. 1.

368 Slaptas operatyvinis įsakymas I pėst. divizijai Nr. 4. 1939-09-29. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 440, l. 2.

369 Slaptas operatyvinis įsakymas Nr. 5 10-ajam pėstininkų pulkui. Žygis ir pastovis. 1939-09-30. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 84, l. 8 a. p.–9.

370 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 7.

371 Slaptas įsakymas I pėstininkų divizijai Nr. 4. 1939-10-09. *Ten pat*, b. 83, l. 5.

372 Įsakymas I pėst. divizijai Nr. 2. 1939-10-02. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 428, l. 112.

373 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 88, l. 7 a.p.

374 Slaptas įsakymas 10-ajam pėstininkų pulkui Nr. 2. 1939-10-01. *Ten pat*, b. 83, l. 2–3.

tas. Už prarastus daiktus ar aprangą demobilizuojami kareiviai ir atsargos karininkai turėjo kompensuoti – sumokėti į valstybės išdą.

Dalinių vadams įsakyta perspėti išleidžiamus į atsargą karius ir grąžinamo turto savininkus, kad viešos mobilizacijos atveju net ir negavę šaukimo lapelio atsarginiai privalo tuoju pat atvykti, o grąžinamo turto savininkai – turtą vėl pristatyti į tas pačias vietas, kaip ir buvusios mobilizacijos metu³⁷⁵.

Demobilizuoti kareiviai buvo paleidžiami organizuotai. Buvo sudaryti demobilizuojamųjų sąrašai pagal jų gyvenamąsias vietas, likus 3 valandoms iki atvykstant traukiniui, išdalinus atsargos kario liudijimus, jie turėjo būti organizuotai nuvesti į geležinkelio stotį. Tvarkai tarp demobilizuojamųjų kareivių palaikyti pulko vadas paskyrė atsakingus: spalio 2 d. – ltn. V. Urbutį, spalio 3 d. – ltn. V. Šlapelį, spalio 4 d. – ltn. Jakubonį. Prieš išvykdami atsargos karininkai savo pastabas dėl atliktos mobilizacijos ir demobilizacijos turėjo pateikti raštu savo padalinių vadams, o pastarieji – pulko vadui³⁷⁶.

Spalio 2 d. savininkams pradėta grąžinti arklius ir vežimus. Susidariusiems nuostoliams įvertinti buvo sudaryta komisija. Jos vadovu buvo paskirtas Ūkio viršininkas kpt. A. Kazanas, nariais – vet. gydytojas j. ltn. Skaudičkas, ltn. A. Bieliauskas ir deleguotas savivaldybės atstovas³⁷⁷, tiesa, A. Bieliauskas komisijoje nedirbo, nes išvyko, ir jį pakeitė ltn. Vilius Paškevičius³⁷⁸.

Pagrindiniai demobilizacijos darbai truko dvi dienas³⁷⁹, vėliau buvo tvarkomi drabužiai, atsiskaitoma už sugadintus vežimus ir pan.

Spalio 14 d. Ketvirtajam pėstininkų pulkui persitvarkius pagal iki rugsėjo 17 d. veikusius etatus, į pulką grįžo ir 1-asis batalionas, trumpą laiką buvęs Dešimtuoju pėstininkų pulku. Nuo spalio 14 d. 1-ojo bataliono, dislokuoto Kupiškyje, karininkai vėl buvo įtraukti į Ketvirtąjį pėstininkų pulko sąrašus³⁸⁰.

Atsargos karininkai ir kareiviai, pašaukti į Dešimtąjį pėstininkų pulką ir palikti toliau numatytiems kariniams pratimams atlikti, buvo perkelti į Ketvirtąjį pėstininkų pulką³⁸¹.

375 10-ojo pėstininkų pulko daliniams demobilizuoti įsakymo II dalis. 1939-10-01. *Ten pat*, b. 85, l. 94; Liepimas 4-ajam pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkui Nr. 1. 1939-10-01. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 122, l. 376.

376 Slaptas įsakymas 10-ajam pėstininkų pulkui Nr. 2. 1939-10-01. *Ten pat*, f. 1322, ap. 1, b. 83, l. 3–4.

377 Slaptas įsakymas 10-ajam pėstininkų pulkui Nr. 2. 1939-10-01. *Ten pat*, l. 4.

378 Slaptas įsakymas 10-ajam pėstininkų pulkui Nr. 3. 1939-10-12. *Ten pat*, l. 5 a. p.

379 10-ojo pėstininkų pulko Karo veiksmų žurnalas. 1939 metų. *Ten pat*, b. 88, l. 8.

380 Įsakymas 4 p. p. Nr. 288. 1939-10-16. *Ten pat*, f. 517, ap. 1, b. 428, l. 167–168.

381 Įsakymas 4 p. p. Nr. 289. 1939-10-17. *Ten pat*, l. 172.

Išvados

Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas priklauso tai tarpukario Lietuvos kariuomenės vienetų, kurie susikūrė kovų dėl Nepriklausomybės metu augant ir stiprėjant Lietuvos kariuomenei ir iš atskirojo bataliono išaugo į pulką, kategorijai ir yra priskiriamas prie trumpalaikių karinių dalinių, kadangi gyvavo tik ketverius metus.

1919 m. birželio 20 d. vyriausiojo kariuomenės vado gen. S. Žukausko įsakymu batalionas buvo išskirtas iš Pirmojo pėstininkų pulko ir pavadintas Pirmuoju atsargos batalionu. Batalionas, įkuriant numatytas kaip mokomoji bazė naujokams rengti, susidarius pavojingai situacijai prie pietinių Lietuvos žemių, į jas pradėjus veržtis Lenkijos kariuomenei ir padaugėjus puldinėjimų, buvo perkeltas į frontą ir, iš mokomojo dalinio virtęs koviniu, nuo 1919 m. rugpjūčio 8 d. aktyviai dalyvavo kovose su lenkais.

Batalionas nuo pat pirmųjų egzistavimo dienų susidūrė su didžiulėmis aprūpinimo problemomis. Aktuali buvo ginklų, piniginių lėšų, uniformų, ypač batų, ir maisto trūkumo problema, kurią bataliono vadas krn. Konstantinas Žukas, kartu paskirtas ir lenkų fronto vadu, pasinaudojęs tuo metu Lietuvoje oficialiai veikusiomis Rusijos imperijos karo teisės nuostatomis, iš dalies išsprendė pats. Už suaukotas bataliono karininkų ir jų šeimos narių lėšas nupirko iš vokiečių ginklų, pasinaudojęs fronto vado teisėmis ir pagal karo meto teisę, bet, žiūrint iš šių dienų pozicijų, pažeisdamas kai kurių piliečių teises, apsirūpino ir piniginėmis lėšomis.

Augant ir stiprėjant Lietuvos kariuomenei intensyvių kovų su lenkais laikotarpiu, 1920 m. rugpjūčio 1 d. vyriausiojo kariuomenės vado sprendimu Pirmasis atsargos batalionas buvo performuotas į Dešimtąjį pėstininkų pulką ir kiek vėliau, atsižvelgiant į pagrindinę jo dislokacijos vietą, pavadintas Marijampolės pulku. Dešimtojo pėstininkų Marijampolės pulkas iš kitų pulkų išsiskyrė tuo, kad kovų dėl nepriklausomybės laikotarpiu kovojo su vienu ir tuo pačiu priešu – lenkais.

Rimtas išbandymas pulko kariams buvo 1920 m. rugsėjo pradžioje vykusios kovos su gerokai pranašesnėmis Lenkijos kariuomenės pajėgomis. Tačiau tuo metu, kadangi kovų įkarštyje karinės vadovybės sprendimu buvo perkeltas į Marijampolės grupės rezervą, tokių didelių nuostolių kaip kiti Marijampolės grupės pulkai nepatyrė. Šiuose mūsųose Marijampolės grupę ištikusi katastrofa buvo nulemta tiek objektyvių, tiek subjektyvių priežasčių. Pirmiausia lenkų pajėgos, mestos prieš raudonarmiečius, kartu ir prieš Lietuvos kariuomenės dalis Augustavo–Gardino bare,

buvo gerokai gausesnės. Tačiau nė kiek ne mažesnė atsakomybė tenka ir tuometei Lietuvos kariuomenės vadovybei, kuri neįvertino lenkų karinės grėsmės, nesutelkė turimų karinių dalinių, o atvirkščiai – juos išskaidė, dėl to Augustavo–Seinų rajone Lietuvos kariuomenė patyrė katastrofą.

Pasibaigus kovoms su Lenkijos kariuomene, pulkas IV pėstininkų divizijos sudėtyje toliau liko fronte neutraliosios zonos tarp Lietuvos ir Lenkijos saugoti ir vieno bataliono jėgomis saugojo pavestą jos barą. Neutraliąją zoną saugantys kariai nuolat buvo pasirengę savo funkcijas vykdyti kovos sąlygomis, nes lenkai rengė įvairias provokacijas, todėl buvo sužeistų ir žuvusių pulko karių.

Per šį laikotarpį daugiausia dėl to, kad kariai neturėjo tinkamų gyvenimo sąlygų, pulko vadovybė susidurdavo su aprūpinimo, karių drausmės problemomis. Kad jas galėtų išspręsti, tinkamai auklėti ir mokyti karius, pulko vadovybei ir karininkams teko įdėti daug papildomų pastangų. Nepaisant sunkumų, kuriuos pulkui teko įveikti, buvo sėkmingai vykdomos pulkui pavestos užduotys, o kariai rengiami šalies gynybai.

1923 m. gegužės 2 d. ministrų kabineto nutarimu Lietuvos kariuomenės IV pėstininkų diviziją buvo nuspręsta išformuoti. Vietoje jos buvo suformuota Pasienio divizija, pavaldi Vidaus reikalų ministerijai, ir į ją įtraukti buvę IV pėstininkų divizijai pavaldūs pulkai. Dešimtas pėstininkų pulkas tapo Antruoju pasienio Marijampolės pulku.

Deja, šis sumanymas buvo nevykęs, nes vienai divizijai perėmus visos demarkacijos linijos su Lenkija ir sienos su Latvija apsaugą ir pulkams užėmus labai plačius apsaugos barus, nors ir pailginus kareivių tarnybos laikotarpį iki 3 metų, jų, kaip Lietuvos kariuomenės kareivių, rengimas tapo neįmanomas, o ir pati demarkacijos linijos apsauga tapo neefektyvi, todėl nuo 1923 m. gruodžio 1 d. Lietuvos vyriausybės sprendimu Pasienio sargybų divizija buvo performuota į Pasienio sargybų brigadą ir atitinkamai Pasienio sargybų divizijos pulkai – į atskirusius batalionus. 1923 m. gruodžio 1 d. Antrasis pasienio Marijampolės pulkas buvo performuotas į Antrąjį atskirąjį pasienio batalioną.

Tačiau neilgai egzistavo ir Pasienio sargybų brigada. 1923 m. gruodžio viduryje Pasienio brigadą buvo nuspręsta išformuoti ir nuo 1924 m. pradžios sienų apsaugą pavesti Pasienio policijai.

Nors pulko gyvavimo laikotarpis buvo trumpas, jis veikė sunkiausiomis Lietuvai dienomis, o pulko kariai garbingai atliko savo pareigą ir įnešė svarų indėlį į bendrą Lietuvos kariuomenės kovą dėl šalies laisvės ir nepriklausomybės.

1939 m. rugsėjo mėn. paskelbus dalinę Lietuvos kariuomenės mobilizaciją, Dešimtas pėstininkų pulkas vėl atgimė, sėkmingai mobilizavosi, tačiau po keleto dienų vėl buvo demobilizuotas. Ši mobilizacija parodė, kad pulkas per 32 valandas vėl gali atgimti ir imtis vykdyti jam iškeltas Lietuvos gynybos užduotis.

Priedai

1 priedas

PULKO VADAI

Plk. lt. Konstantinas ŽUKAS

(Pirmojo atsargos bataliono vadas nuo 1919 m. birželio 20 d. iki
1920 m. gegužės 15 d.)

Konstantinas Žukas gimė 1885 m. sausio 6 d. Kaune. 1899 m. generolui Borkovskiui, Generalinio štabo akademijos profesoriui, rekomendavus mokytis telegrafisto amato Sibiro geležinkelio valdyboje, jis, išlaikęs egzaminus, 1899 m. gruodžio 27 d. įstojo į Telegrafistų mokyklą ir ją sėkmingai baigė. Konstantinas greitai kilo tarnybos laiptais, buvo paskirtas vyresnioju telegrafistu ir tvarkė telegramų cirkuliaciją.

1905 m. sausį prasidėjo judėjimas prieš carizmą, o įkurtos Telegrafo tarnautojų sąjungos pirmininku Krasnojarske buvo išrinktas K. Žukas³⁸². Kiek vėliau, Sibiro telegrafistų sąjungos prezidiumui persikėlus į Krasnojarską,

jis buvo paskirtas Sibiro telegrafo agentūros redaktoriumi.

Rugpjūtį buvo nutarta įsteigti Sibiro geležinkelio ir prie jo esančių miestų bendrą revoliucinį komitetą, kuris vadovautų revoliuciniam judėjimui. K. Žukas buvo išrinktas šio komiteto sekretoriumi³⁸³. Tačiau revoliucija pralaimėjo. 1906 m.

382 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 58.

383 Ten pat.

sausio pradžioje Konstantinas draugų buvo įspėtas, kad jam gresia pavojus, todėl skubiai su motina ir seserimi išvyko į Lietuvą.

1914 m. vasarą prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, K. Žukas buvo mobilizuotas ir paskirtas 31-osios pėstininkų divizijos Ryšių komandos viršininku³⁸⁴. 1917 m. vasario mėn. nuvertus carą Nikolajų II, ryšininkai K. Žuką išrinko Ryšių komandos komiteto, o kovo 27 d. slaptu balsavimu – netgi Divizijos komiteto pirmininku³⁸⁵.

1918 m. gegužės pabaigoje sovietų valdžiai pradėjus mobilizaciją į Raudonąją armiją, K. Žukas nusprendė bėgti į Lietuvą. Grįžęs apsistojo Raseiniuose pas seserį. Tačiau gruodžio 8 d. susirgo vidurių šiltine, o pasveikęs 1919 m. vasario 6 d. išvyko į Kauną ir įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Jis buvo paskirtas į Pirmąją pėstininkų pulką Ryšių komandos viršininku³⁸⁶, o 1919 m. kovo 20 d. – 3-iojo bataliono vadu³⁸⁷. Batalioną atskyrus nuo pulko ir pavadinus Pirmuoju atsargos batalionu, birželio 20 d. K. Žukas oficialiai buvo paskirtas jo vadu, o rugpjūčio 24 d. Lietuvos generalinio štabo viršininko įsakymu karininkui K. Žukui buvo patikėta vadovauti ir frontui Suvalkijoje nuo Vokietijos sienos iki Marijampolės³⁸⁸.

1920 m. balandžio 15–16 d. Lietuvoje vyko rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Tarp išrinktųjų buvo ir K. Žukas. Jis, kaip Liaudininkų frakcijos atstovas, buvo išrinktas net į dvi Seimo komisijas: Krašto apsaugos ir Skundų-peticijų. Pastarajai komisijai vadovauti buvo patikėta jam. Dr. K. Grinius, 1920 m. birželio 19 d. tapęs ministru pirmininku, pasiūlė K. Žukui krašto apsaugos ministro postą³⁸⁹. Steigiamajame Seime jo, kaip krašto apsaugos ministro, kandidatūrai buvo pritarta. Liepos 7 d. jis kartu buvo paskirtas ir vyriausiojo kariuomenės vadu.

1920 m. rugsėjį K. Žukas kartu su dalimi Krašto apsaugos ministerijos persikėlė į Vilnių.

K. Žukui, einant krašto apsaugos ministro ir vyriausiojo kariuomenės vado pareigas, teko išgyventi rugsėjo mėnesį įvykusią kariuomenės katastrofą Augustavo apylinkėse. Dėl šios katastrofos, be abejo, kalčiausias buvo armijos vadas plk. lt. K. Ladyga, tačiau ne mažesnė kaltė tenka ir vyriausiajam kariuomenės vadui plk. lt. K. Žukui.

Lietuvai prieš lenkų žygius protestuojant, Lenkijos vyriausybė teisinosi, kad tai lėmė karo su bolševikais būtinybė. Pagaliau Lenkija vėl pasiūlė pratęsti derybas Suvalkuose. Jos prasidėjo rugsėjo 29-ąją. 1920 m. spalio 7 d. buvo pasirašyta Suvalkų sutartis.

384 K. Žuko asmens byla. *LCVA*, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 7.

385 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 115.

386 K. Žuko asmens byla. *LCVA*, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 2.

387 Ten pat.

388 Ten pat.

389 Lietuvių enciklopedija, t. 35, p. 421.

Tačiau jau spalio 8 d. rytą buvo gauta tikslių žinių, kad lenkai, vadovaujami „sukilusio“ gen. mjr. L. Želigovskio, keliomis voromis žygiuoja Vilniaus link. Lietuva nesugebėjo apginti neseniai atgautos sostinės. Spalio 9 d. paskutiniu traukiniu, prieš apšaudomą, iš Vilniaus išvyko plk. K. Žukas ir gen. S. Žukauskas.

1921 m. balandį K. Žukas ministrui pirmininkui dr. K. Griniui įteikė prašymą atleisti iš krašto apsaugos ministro ir vyriausiojo kariuomenės vado pareigų. Balandžio 7 d. jo prašymas buvo patenkintas³⁹⁰.

Perdavęs ministeriją prof. J. Šimkui, K. Žukas paprašė vėl jį grąžinti į Dešimtąjį pėstininkų pulką, bet K. Žukas buvo paskirtas Generalinio štabo viršininko antruoju padėjėju³⁹¹. Jam buvo pavesti Rikiuotės ir Mobilizacijos skyriai, karo atašė užsienio valstybėse ir bendroji Generalinio štabo administracija³⁹². Be to, gen. ltn. L. Radaus-Zenkavičiaus pakviestas, K. Žukas pradėjo dėstyti statutus Aukštųjų karininkų kursų klausytojams, vėliau dėstė karinę pedagogiką ir karinę psichologiją³⁹³.

1922 m. kovo 16 d. K. Žukas buvo paskirtas IV pėstininkų divizijos vadu³⁹⁴. 1923 m. balandžio 17 d. iš pulkininkų leitenantų buvo pakeltas į pulkininkus³⁹⁵. 1923 m. gegužės 2 d. Vyriausybės sprendimu IV pėstininkų divizija buvo performuota į Pasienio diviziją, o jos vadu paskirtas plk. K. Žukas, tačiau tų pačių metų lapkričio 15 d. sprendimu Pasienio divizija buvo pradėta performuoti į Atskirąją pasienio brigadą³⁹⁶, o gruodžio 31 d. visai išformuota, sienų apsaugą perduodant Vidaus reikalų ministerijai. 1923 m. gruodžio 31 d. K. Žukas buvo paskirtas II karo apygardos štabo viršininku³⁹⁷, o kartu ir Pasienio brigados dalims likviduoti komisijos pirmininku³⁹⁸, todėl II karo apygardos štabo viršininko pareigas perėmė tik 1924 m. gegužės 20 d.³⁹⁹

1926 m. sausio 1 d. K. Žukas išėjo į atsargą⁴⁰⁰. Apsigyveno Kaune, Aukštojoje Panemunėje, įsitraukė į Lietuvos atsargos karininkų sąjungos veiklą, buvo renkamas į sąjungos valdybą, taip pat kartu su žmona aktyviai dalyvavo Lietuvių-šveicarų draugijos veikloje.

1944 m. K. Žukas pasitraukė į Vokietiją. Gyveno tremtinių stovykloje, o 1949 m. išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas, apsigyveno Klivlande. Gyvendamas JAV, bendradarbiavo lietuvių emigrantų spaudoje, dalyvavo visuomeniniame, poli-

390 Įsakymas kariuomenei Nr. 82, 1921, balandžio 11.

391 Įsakymas kariuomenei Nr. 145, 1921, birželio 25.

392 Žukas, K. Žvilgsnis į praeitį, p. 398.

393 K. Žuko asmens byla. LCV4, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 39.

394 Įsakymas kariuomenei Nr. 64, 1922, kovo 16.

395 K. Žuko asmens byla. LCV4, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 2.

396 Ten pat.

397 Įsakymas kariuomenei Nr. 235, 1923, gruodžio 31.

398 Krašto apsaugos ministerio įsakymas, 1924, birželio 16.

399 K. Žuko asmens byla. LCV4, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 2.

400 Krašto apsaugos ministerio įsakymas, 1925, gruodžio 10.

tiniam ir kultūriniam gyvenimui.

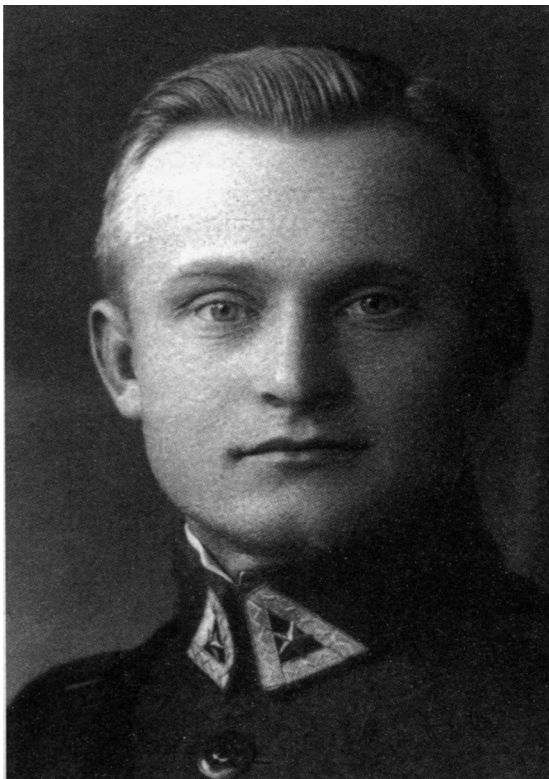
Apdovanotas Latvijos išsivadavimo karo 10-čio medaliu.

K. Žuko tarnyba Rusijos kariuomenėje buvo įvertinta šiais ordinais: Šv. Anos 4-ojo laipsnio su įrašu „Už drąsą“, Šv. Anos 2-ojo laipsnio su kardais, Šv. Stanislovo 2-ojo laipsnio su kardais, Šv. Anos 3-iojo laipsnio su kardais ir kaspinu, Šv. Stanislovo 3-iojo laipsnio su kardais ir kaspinu⁴⁰¹.

Mirė K. Žukas 1962 m. sausio 22 d., sulaukęs 77 metų. Palaidotas Klivlande, Kalvarijos kapinėse.

Mjr. Jonas MOTIEJŪNAS-VALEVIČIUS

(Pirmojo atsargos bataliono vadas nuo 1920 m. gegužės 27 d. iki 1920 m. liepos 31 d.; Dešimtojo pėstininkų pulko vadas nuo 1920 m. rugpjūčio 1 d. iki 1920 m. rugpjūčio 23 d.)

Jonas Motiejūnas-Valevičius gimė 1893 m. birželio 22 d. Rokiškio apskrities Svėdasų valsčiaus Galvydžių kaime. Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, 1913 m. Rygoje išlaikė brandos egzaminus, dirbo „Provodnik“ gamykloje. 1913 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1915 m. rugpjūčio 15 d. baigė Kijevo 1-ąją karo mokyklą, tarnavo 202-ajame pėstininkų pulke. 1916 m. liepą pakeltas į poručikus. 1917 m. spalio mėn. paskirtas V pėstininkų divizijos šturmuotojų bataliono vadu. Pirmojo pasaulinio karo frontuose du kartus sužeistas, kartą kontūzytas, tarnybą baigė štabskapitonu.

Grįžęs į Lietuvą 1918 m. lapkričio 28 d. įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Pirmojo pėstininkų pulko bataliono vadu. 1919 m. sausio 24 d. perkeltas į Antrąjį pėstininkų pulką, paskirtas 3-iojo bataliono vadu. 1919 m.

401 K. Žuko asmens byla. LCV4, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 1.

vasario 2 d. paskirtas Marijampolės apskrities komendantu, kovo 17 d. – Šiaulių apskrities komendantu, vėliau perkeltas į ypatingų reikalų karininko prie vyriausiojo kariuomenės vado pareigas. 1919 m. spalio 18 d. suteiktas majoro laipsnis. Dalyvavo kovose su raudonarmiečiais, kovose su bermontininkais 1919 m. lapkričio 21 d. sunkiai sužeistas. Nuo 1920 m. sausio 3 d. ėjo Vidaus reikalų ministerijos Kauno miesto milicijos vado pareigas. 1920 m. gegužės 27 d. paskirtas eiti 1-ojo atsargos bataliono vado, nuo rugpjūčio 1 d. – Dešimtojo pėstininkų pulko vado pareigas. Nuo 1920 m. rugpjūčio 23 d. – I rūšies ypatingų reikalų karininkas prie vyriausiojo kariuomenės vado ir Kauno įgulos viršininkas. 1921 m. balandžio 21 d. dėl sveikatos išleistas į atsargą. 1921 m. birželio 21 d. paskirtas Vidaus reikalų ministerijos milicijos inspektoriumi, vėliau – Piliečių apsaugos departamento Administracijos skyriaus viršininku, nuo 1922 m. rugpjūčio 1 d. – departamento vicedirektoriumi, nuo 1924 m. sausio 1 d. – referentu. 1925 m. vasario–balandžio mėn. dirbo departamento direktoriumi. 1925–1934 m. buvo Utenos apskrities, 1934–1940 m. – Kėdainių, Alytaus, Švenčionių apskričių viršininkas.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, iš pareigų buvo atleistas, slapstėsi. Vokiečių okupacijos metais dirbo savo ūkyje. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, pakeitęs pavardę gyveno pas gimines Panevėžio rajono Dukynės kaime, palaikė ryšius su partizanais. 1947 m. gegužės 25 d. MGB suimtas. 1948 m. birželio mėn. nuteistas 25 metus kalėti, išsiųstas į lagerį Spaske prie Karagandos, Kazachijoje. 1955 m. rudenį paleistas grįžo į Lietuvą. Mirė 1959 m. lapkričio 13 d. Vilniuje, palaidotas Saulės kapinėse.

J. Motiejūnas-Valevičius apdovanotas Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio, Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio ir Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Savanorių ir Lietuvos nepriklausomybės medaliais, Šaulių žvaigždės ir skautų Svastikos ordinais, ugniagesių „Artimui pagalbon“ 3-iojo laipsnio kryžiumi, Latvijos išlaisvinimo karo 10-mečio medaliu.

Jo tarnyba Rusijos kariuomenėje buvo įvertinta Šv. Stanislovo 3-iojo laipsnio, Šv. Anos 4-ojo laipsnio ir Šv. Vladimiro 4-ojo laipsnio ordinais.

Šeima – žmona Elena Grauzinytė, duktė Laima Račienė.

Mjr. Aleksandras JAKAITIS⁴⁰²

(Pulko vadas nuo 1920 m. rugpjūčio 23 d. iki 1921 m. gegužės 29 d.)

Aleksandras Jakaitis gimė 1887 m. rugsėjo 1 d. Ramygaloje. 1907 m. baigė Vilniaus realinę mokyklą ir nuo 1907 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1908 m. rugsėjo 1 d. buvo priimtas į Vilniaus karo mokyklą, ją baigus, suteikus praporščiko laipsnį, paskirtas 113-ojo Staraja Rusos (rus. *Старая Русса*) pulko 3-iosios kuopos jaunesniuoju karininku. 1912 m. perkeltas į Pionierių bataliono telegrafo kuopą. Dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kautynėse, turėjo kapitono laipsnį. 1917 m. gegužės 10 d. pakeltas į majorus. Rusijoje įsigalėjus bolševikams, demobilizuotas grįžo į Lietuvą.

1919 m. birželio 27 d.

A. Jakaitis buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir paskirtas į Generalinį štabą. 1919 m. liepos 13 d. paskirtas Joniškėlio bataliono vadu. Laikinais ėjo II brigados Devintojo pėstininkų pulko vado pareigas. 1919 m. lapkričio 22 d. jam suteiktas majoro laipsnis. 1919 m. gruodžio 10 d. paskirtas eiti Devintojo pėstininkų pulko vado pareigas, kelis kartus laikinai ėjo III divizijos vado pareigas. 1920 m. vasario 20 d. paskirtas Devintojo pėstininkų pulko vadu. 1920 m. liepos 14 d. iš pulko vado pareigų atleistas ir paskirtas Generalinio štabo Administracijos skyriaus viršininku. Tačiau šias pareigas ėjo neilgai. 1920 m. rugpjūčio 23 d. perkeltas į Dešimtąjį pėstininkų pulką ir paskirtas eiti pulko vado pareigas, 1921 m. birželio 20 d. pradėjo eiti Trečiojo pėstininkų pulko vado pareigas. Nuo 1922 m. sausio 12 iki kovo 16 d. pulko vadas mjr. A. Jakaitis pavadavo IV pėstininkų divizijos vadą. 1922 m. gegužės 1 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. Nuo 1922 m. lapkričio 29 d. iki 1923 m. spalio 15 d. mokėsi Aukštuosiuose karininkų kursuose (III laida). 1923 m. spalio 30 d. paskirtas eiti I pėstininkų divizijos vado pareigas. 1925 m.

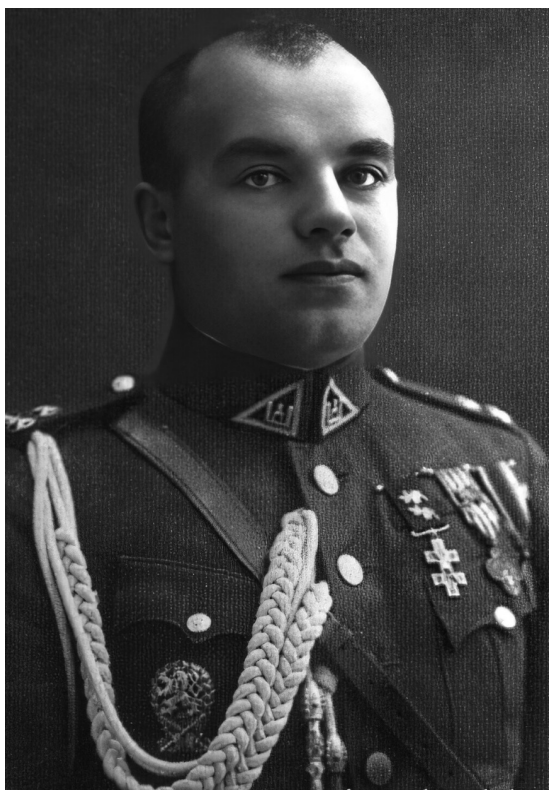
402 A. Jakaičio asmens byla. *LCVA*, f. 930, ap. 2J, b. 18; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 4, p. 19–20.

gegužės 15 d. pakeltas į pulkininkus. 1926 m. spalį paskirtas Vyties kryžiaus ordino tarybos nariu. 1926 m. gruodžio 31 d. paties prašymu išleistas į pėstininkų karininkų atsargą. 1933 m. rugsėjo 28 d. gyvenimą baigė tragiškai – nusišovė.

Apdovanotas Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio ordinu, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu, Rusijos kariuomenėje – Šv. Anos 2-ojo, 3-iojo ir 4-ojo laipsnio, Šv. Stanislovo 2-ojo ir 3-iojo laipsnio, Šv. Vladimiro 4-ojo laipsnio ordinais.

Mjr. Vladas SKORUPSKIS⁴⁰³

(Pulko vadas nuo 1921 m. gegužės 29 d. iki 1921 m. birželio 11 d.)

Vladas Skorupskis gimė 1895 m. rugsėjo 29 d. Ukmergės apskrities Širvintų valsčiaus Šniponių kaime. Baigė Ukmergės miesto mokyklą, išlaikė brandos egzaminus. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui buvo mobilizuotas, tarnavo Rusijos imperijos kariuomenės daliniuose: iš pradžių – vokiečių, o nuo 1916 m. – turkų fronte. 1916 m. baigė Tifliso karo mokyklą. 1917 m. dalyvavo ekspedicijoje prieš kurdus Kurdistane, vėliau su II Kaukazo divizijos 6-uoju pulku buvo perkeltas į Armėniją. 1918 m. sąjungininkų kariuomenėje Kaukaze kovėsi su bolševikais, tarnavo kuriamos Gruzijos kariuomenės štabe Tbilisyje. Tarnybą baigė štabskapitonu. 1918 m. spalį per

Potį, Sevastopolį ir Odesą grįžo į Lietuvą.

1918 m. lapkričio 10 d. savanoriu įstojo į pradėtą organizuoti Lietuvos kariuomenę, buvo paskirtas Pirmojo pėstininkų pulko 5-osios kuopos, 1919 m. kovo 15 d. – 2-ojo bataliono vadu. Dalyvavo kovose su raudonarmiečiais, kai buvo vykdoma Kurklių-Panevėžio operacija, vėliau Kupiškio-Utenos operacijoje užimant

403 LCV4, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 64–65; b. 56, l. 238; f. 930, ap. 5, b. 2462; Įsakymas kariuomenei Nr. 132. 1921 m. birželio 11 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 78. 1933 m. spalio 31 d.; Lietuvos kariuomenės karininkai. 1918–1953, t. 7, p. 98.

Kurklius, Uteną ir Daugailius. 1919 m. spalio 18 d. K. Skorupskiui suteiktas majoro laipsnis. Nuo 1919 m. rugpjūčio 24 d., pulko vadą K. Ladygą paskyrus 1-osios brigados vadu, ėjo Pirmojo pėstininkų pulko vado pareigas, pasižymėjo Ežerėnų išvadavimo kovinėse operacijose. Nuo 1919 m. spalio 11 d. iki 1924 m. spalio 1 d. (su nedidele pertrauka) buvo Pirmojo pėstininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulko vadas. Kartu su pulku dalyvavo visuose mūšiuose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais, 1921 m. pradžioje saugojo demarkacijos liniją Širvintų valsčiuje. 1921 m. gegužės 30 d. paskirtas Dešimtojo pėstininkų pulko vadu, tačiau birželio 11 d. – vėl Pirmojo pėstininkų pulko vadu. 1922 m. sausio 20 d. buvo pakeltas į pulkininkus leitenantus.

1922 m. sausio 30 d. baigė Aukštuosius karininkų kursus. 1924–1926 m. studijavo Prahos generalinio štabo akademijoje, kartu ėjo Lietuvos karo atašė Čekoslovakijoje pareigas. 1925 m. gegužės 15 d. pakeltas į pulkininkus. Grįžęs iš Čekoslovakijos, buvo paskirtas Aukštųjų karininkų kursų mokymo dalies vedėju.

Plk. V. Skorupskis buvo vienas 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo organizatorių, parengė perversmo planą. Po perversmo trumpai ėjo Vyriausiojo štabo viršininko pareigas. Nuo 1926 m. gruodžio 31 d. – Vyriausiojo štabo administracijos valdybos viršininkas, nuo 1927 m. gruodžio 16 d. – Aukštųjų karininkų kursų ir Karo mokslo valdybos viršininkas. Kurį laiką buvo karinis atašė Italijoje, nuo 1929 m. spalio 2 d. – Prancūzijoje. 1930 m. birželio 26 d. išėjo į atsargą, gyveno ir ūkininkavo Širvintų valsčiuje, Peliškių kaime.

1933 m. spalio 5 d. plk. V. Skorupskis vėl buvo priimtas į karo tarnybą ir paskirtas ypatingų reikalų karininku prie Vyriausiojo štabo viršininko brigados vado teisėmis, tačiau tų pačių metų spalio 26 d. paties prašymu išleistas į atsargą.

Išėjęs į atsargą gyveno Širvintų valsčiuje, jaunuomenei parašė šias populiarias knygas karine tematika: „*Per aukas ir pasišventimą laimėjome*“ (1933), „*Karas už Lietuvos laisvę (1914–1934 m.)*“ (1934), „*Drąsa – laimėjimo pagrindas*“ (1936), „*La resurrection d'un peuple (1918–1927 m.)*“ (1930).

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepos 12 d. buvo suimtas ir Kaune kalintas. 1941 m. gegužės 24 d. SSRS NKVD Ypatingojo pasitarimo nutesta kalėti 8 metus. Kilus Vokietijos ir SSRS karui, išlaisvintas. Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje, 1945 m. balandžio 3 d., vėl suimtas, kalintas Ukmergėje, išvežtas į Sevvostlagą (Magadano sritis), vėliau – į Pesčianlagą (Karagandos sritis, Kazachija). 1955 m. balandžio 3 d. buvo paleistas, 1958 m. grįžo į Lietuvą, gyveno Karmėlavoje. Mirė 1981 m. gegužės 20 d., palaidotas Karmėlavos kapinėse.

Apdovanotas Vyčio Kryžiaus 4-ojo ir 5-ojo, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio ordinais, Savanorių, Lietuvos nepriklausomybės, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliais, Čekoslovakijos Karo kryžiumi, Italijos Karūnos 3-iojo laipsnio ordinu.

Šeima – žmona Vanda, sūnus Leonidas.

Mjr. Ignas MUSTEIKIS⁴⁰⁴

(Einantis pulko vado pareigas nuo 1921 m. birželio 11 d. iki 1922 m. kovo 16 d.)

Ignas Musteikis gimė 1890 m. liepos 25 d. Utenos apskrities Vyžuonų miestelyje. 1908 m. baigė Sankt Peterburgo Šv. Katerinos gimnazijos 7 klases, dirbo Varšuvos banke Sankt Peterburge. 1914 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1915 m. vasario 20 d. baigė Peterhofo praporščikų mokyklą, paskirtas tarnauti į 13-ąją rinktinę, 1916 m. kovo mėn. perkeltas į 5-ąją suomių šaulių pulką ir paskirtas kulkosvaidžių komandos jaunesniuoju karininku, vėliau iki 1917 m. lapkričio 18 d. buvo šios komandos viršininkas. Buvo kontūzytas, 1916 m. liepos mėn. pakeltas į poručikus, 1917 m.

rugpjūtį – į štabskapitonus. Grįžęs į Lietuvą 1918 m. gruodžio 12 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Pirmojo pėstininkų pulko I-osios kuopos vadu, 1919 m. sausio 30 d. – I-ojo bataliono vadu, o kovo 6 d. – pulko vado padėjėju ir karinių dalių Alytaus apylinkėse viršininku. Nuo 1919 m. liepos 11 d. ėmė vadovauti formuojamam Trečiajam pėstininkų pulkui. 1919 m. spalio 22 d. suteiktas majoro laipsnis, 1920 m. sausio 20 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1920 m. liepos 13 d. paskirtas eiti III pėstininkų divizijos vado pareigas. 1921 m. gegužės 29 d. paskirtas Pirmojo pėstininkų pulko vadu, tačiau juo buvo labai trumpai. Birželio 11 d. paskirtas Dešimtojo pėstininkų Marijampolės pulko vadu. 1922 m. sausio 6 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1922 m. vasario 16 d. paskirtas III pėstininkų divizijos vadu. 1923 m. birželio 8 d., vykdydamas krašto apsaugos ministro nurodymą, parašė prašymą išleisti į atsargą. Į atsargą išleistas rugpjūčio 18 d. Iki 1926 m. – Klaipėdos pasienio policijos vadas. 1927 m. rugsėjo 10 d. paties prašymu vėl priimtas į kariuomenę, paskirtas ypatingų reikalų karininku prie Respublikos prezidento ir vidaus reikalų ministru. 1929 m. vasario 19 d. pakeltas į pulkininkus.

404 I. Musteikio asmens byla. LCV4, f. 930, ap. 2M, b. 225; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 5, p. 293.

1930 m. sausio 31 d. paties prašymu išleistas į atsargą. 1930–1936 m. dirbo Lietuvos banko direktoriumi, nuo 1936 m. – Valstybės tarybos narys.

1939 m. išėjo į pensiją, gyveno Kaune. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepos 30 d. Vidaus reikalų komiteto (NKVD) suimtas, kalintas Kaune, kilus Vokietijos ir SSRS karui, išlaisvintas. Vokiečių okupacijos metais gyveno Vilniuje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, gyveno Oldenburgo pabėgėlių stovykloje. 1949 m. emigravo į JAV, gyveno Klivlande ir 1960 m. vasario 5 d. ten mirė.

Apdovanotas Šv. Stanislovo 3-iojo, Šv. Anos 3-iojo ir 4-ojo, Šv. Vladimiro 4-ojo laipsnio ordinais, Vyčio Kryžiaus 5-ojo, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino I-ojo laipsnio, Šaulių žvaigždės ordinais, Savanorių ir Lietuvos nepriklausomybės medaliais, ugniagesių I-ojo laipsnio garbės ženkle „Artimui pagalbon“, Italijos Karūnos 2-ojo laipsnio ordinu, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu.

Šeima – žmona Aleksandra Petuchovaitė-Merkienė, antroji žmona Ona, dukterė Laima, sūnus Ignas.

Mjr. Pranas KAUNAS⁴⁰⁵

(Einantis pulko vado pareigas nuo 1922 m. kovo 16 d. iki 1923 m. spalio 24 d.)

Pranas Kaunas gimė 1891 m. liepos 12 d. Šakių apskrities Sintautų valsčiaus Balseliškių kaime. Mokėsi Seinų mokykloje, baigė municipaliteto kursus Švietimo skyriuje Sankt Peterburge, vėliau mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje. 1911 m. baigė pedagogikos mokslus Sankt Peterburge. Mokytojavo Rusijoje. Pirmojo pasaulinio karo metu buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Čiugujevo karo mokyklą. Dalyvavo kovose su vokiečiais. 1918 m. grįžo į Lietuvą, mokytojavo Šakių apskrityje. Surinkęs 33 savanorių būrį, 1918 m. gruodžio 16 d. įstojo savano-

405 P. Kauno asmens byla. LCV4, f. 930, ap. 2K, b. 83; ap. 5, b. 1219; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 4, p. 182.

riu į Lietuvos kariuomenę ir 1919 m. vasario 25 d. buvo paskirtas karininku į Antrąją pėstininkų pulką, o balandžio 12 d. – Antrojo atsargos bataliono karių mokyklos viršininku. 1919 m. spalio 18 d. suteiktas kapitono laipsnis. 1920 m. sausio 15 d. paskirtas Kauno įgulos pirmuoju adjutantu, Karininkų kursų viršininko padėjėju, 1920 m. rugpjūčio 20 d. – Penktojo pėstininkų pulko vado padėjėju. Iki 1920 m. gruodžio 1 d. dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais prie Seinų, Vievio ir Utenos. Nuo 1921 m. vasario 1 d. ėjo pulko vado pareigas, vasario 18 d. paskirtas Mokomojo bataliono vadu. 1922 m. sausio 6 d. pakeltas į majorus.

1923 m. kovo 16 d. perkeltas tarnauti į Dešimtąją pėstininkų pulką ir paskirtas eiti pulko vado pareigas. 1923 m. sausio 9–22 d. dalyvavo Klaipėdos išvadavime. 1923 m. spalio 23 d. baigė Aukštuosius karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursus ir buvo paskirtas Septintojo pėstininkų pulko vadu. Pulkui vadovauti pradėjo lapkričio 7 d.

1924 m. kovo 1 d. perkeltas į Karo mokyklą, paskyrus inspektoriumi, 1925 m. gegužės 15 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1926 m. spalio 1 d. paskirtas Karo mokyklos viršininku, 1928 m. kovo 13 d. – Biržų apskrities komendantu, tačiau dėl nesutarimų su Biržų apskrities viršininku 1933 m. birželio 12 d. perkeltas, paskyrus Mažeikių apskrities, 1936 m. kovo 28 d. – Raseinių apskrities, 1938 m. birželio 25 d. – Panevėžio apskrities, 1939 m. spalio 19 d. – Vilniaus miesto karo komendantu. 1939 m. lapkričio 23 d. pakeltas į pulkininkus. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. liepos 15 d. išleistas į atsargą, o liepos 26 d. suimtas, kalintas Kaune. Kilus Vokietijos ir SSRS karui, išlaisvintas. Karo pabaigoje pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. emigravo į Kanadą, apsigyveno Toronte. Įsteigė Lietuvos kariuomenės atsargos karių sąjungą, buvo jos pirmininkas.

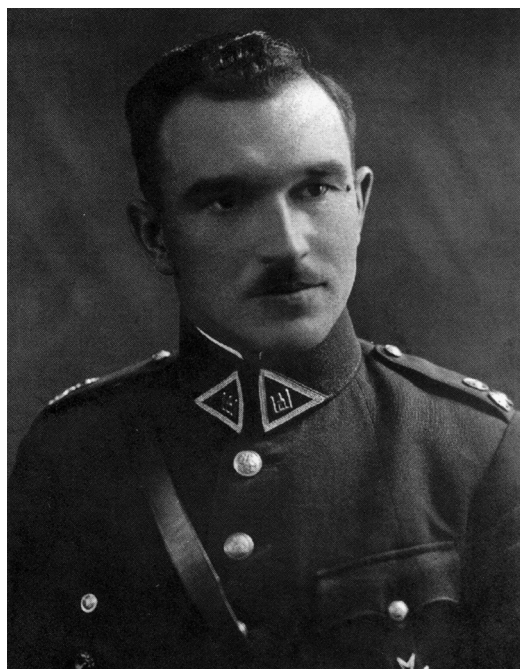
Mirė 1954 m. balandžio 16 d. Toronte.

Apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio, Šaulių žvaigždės ordinais, Savanorių, Lietuvos nepriklausomybės, Klaipėdos krašto išvadavimo sidabro, Šaulių žvaigždės ordino medaliais, Latvijos Aizsargų nuopelnų kryžiumi.

Šeima – žmona Emma Šneiderytė-Kaufmanienė, sūnus Algirdas.

Mjr. Kazys SKUČAS⁴⁰⁶

(Einantis pulko vado pareigas nuo 1923 m. spalio 24 d. iki 1923 m. lapkričio 30 d.;
Antrojo pasienio Marijampolės bataliono vadas nuo
1923 m. gruodžio 1 d. iki 1923 m. gruodžio 15 d.)

Kazys Skučas gimė 1894 m. kovo 14 d. Marijampolės apskrities Veiverių valsčiaus Mauručių kaime. Baigė miesto mokyklą, 1912 m. – Veiverių mokytojų seminariją, mokytojavo Varnupių pradžios mokykloje. 1915 m. rugsėjo 1 d. mobilizuotas į carinę Rusijos kariuomenę ir pasiūstas mokytis į Čiugujevo karo mokyklą. 1916 m. vasario 1 d. ją baigus suteiktas praporščiko laipsnis, paskirtas tarnauti į 249-ąją pėstininkų pulką Rostove prie Dono, ėjo įvairias pareigas, 1917 m. gruodžio mėn. pakeltas į poručikus. Nuo 1917 m. rugpjūčio iki 1918 m. sausio buvo 126-ojo

Rylsko šaulių pulko kuopos vadas ir Ryšių komandos viršininkas.

1918 m. birželio mėn. grįžo į Lietuvą, dalyvavo organizuojant Daugų ir Alytaus miliciją, 1919 m. sausio 15 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. Paskirtas tarnauti į Pirmąjį pėstininkų pulką, Alytaus miesto ir apskrities karo komendantu, nuo kovo 1 d. – Marijampolės miesto ir apskrities karo komendantu. 1919 m. lapkričio 18 d. suteiktas kapitono laipsnis. 1921 m. balandžio 5 d. paskirtas Dešimtojo pėstininkų pulko vado padėjėju, rugsėjo 1 d. – 3-iojo bataliono vadu. 1922 m. spalio mėn. baigė Aukštuosius karininkų kursus, 1923 m. gruodžio 1 d. buvo paskirtas Atskirosio pasienio Marijampolės bataliono vadu. 1923 m. gruodžio 20 d. perkeltas tarnauti į Generalinį štabą ir paskirtas Operacijų skyriaus viršininku. 1925 m. gegužės mėn. pakeltas į pulkininkus leitenantus, o spalio 3 d. paskirtas Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų Mokymo dalies vedėju. 1926 m. rugpjūčio mėn. paskirtas Kauno karo srities viršininku ir Kauno įgulos komendantu, 1927 m. gruodžio 30 d. – II karo apygardos, vėliau – II pėstininkų divizijos vadu. 1928 m. lapkričio

406 Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 7, p. 103–104; K. Skučo asmens byla. LCV4, f. 930, ap. 2S, b. 366.

23 d. pakeltas į pulkininkus. 1934 m. gegužės 1 d. paskirtas ypatingų reikalų karininku prie Krašto apsaugos ministerijos ir karo atašė Maskvoje, 1938 m. gruodžio 23 d. – Karo mokyklos viršininku. 1939 m. vasario 15 d. pakeltas į brigados generolus.

K. Skučas mokėjo rusų, lenkų, prancūzų ir vokiečių kalbas.

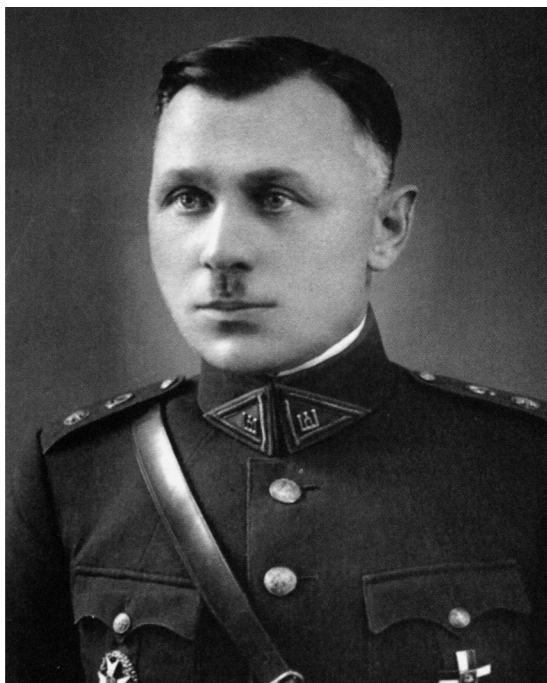
1939 m. kovo 31 d. išleistas į atsargą ir paskirtas vidaus reikalų ministru. 1940 m. birželio 13 d., SSRS reikalaujant, iš šių pareigų buvo atleistas, suimtas, 1940 m. liepos 23 d. išvežtas į Lubiankos kalėjimą Maskvoje ir 1941 m. liepos 30 d. Butyrkų kalėjime sušaudytas.

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Savanorių, Lietuvos nepriklausomybės, Šaulių žvaigždės medaliais, ugniagesių 1-ojo laipsnio kryžiumi „Artimui pagalbon“, Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu, Čekoslovakijos Baltojo liūto 3-iojo laipsnio ordinu su kardais, Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju kryžiumi (2006 m. po mirties).

Šeima – žmona Stefanija Marija Bagdonaitė, dukterys Birutė Valerija ir Jūratė Marija.

Vyr. lt. Petras GRINKEVIČIUS⁴⁰⁷

(Antrojo pasienio Marijampolės bataliono vadas nuo 1923 m. gruodžio 15 d. iki 1924 m. kovo 27 d.)

Petras Grinkevičius gimė 1893 m. liepos 18 d. Marijampolės apskrities Kvietiškių valsčiaus Triobiškių kaime. 1914 m. birželio 2 d. baigė Veiverių mokytojų seminariją, o 1916 m. gegužės 1 d. – Vilniaus karo mokyklą. Baigęs karo mokyklą paskirtas tarnauti į 204-ąją pėstininkų pulką. Nuo 1916 m. liepos 16 d. iki 1918 m. lapkričio 25 d. tarnavo carinės Rusijos kariuomenės Lietuvių gvardijos pulke. 1917 m. sausio 1 d. suteiktas papuručikio laipsnis. Prasidėjus Rusijoje pilietiniam karui, nuo 1918 m. lapkričio 25 d. iki 1919 m. liepos

407 Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 3, p. 227.

mėn. tarnavo Baltosios armijos kuopos, vėliau – bataliono vadu.

Sugrįžęs į Lietuvą 1920 m. liepos 22 d. mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Pirmojo atsargos bataliono 4-osios kuopos jaunesniuju karininku, nuo rugpjūčio 1 d. – Dešimtojo pėstininkų pulko komendantu. Dalyvavo kautynėse su lenkais. 1920 m. rugsėjo 1 d. suteiktas leitenanto laipsnis, 1921 m. kovo 12 d. pakeltas į vyr. leitenantus. 1922 m. sausio 30 d. baigė Aukštuosius karininkų kursus. 1923 m. gruodžio 15 d. paskirtas laikinai eiti likviduojamo Antrojo atskirosio pasienio bataliono vado pareigas. Gruodžio 31 d. perkeltas į III karo apygardos štabą, paskirtas Transporto dalies vedėju. 1925 m. gegužės 15 d. pakeltas į kapitonus. 1925 m. lapkričio 23 d. perkeltas į Devintąjį pėstininkų pulką, paskirtas Ryšių kuopos vadu. 1931 m. lapkričio 23 d. pakeltas į majorus, paskirtas 1-ojo bataliono vadu. 1937 m. vasario 5 d. perkeltas į Kauno komendantūrą, paskirtas komendanto padėjėju. 1937 m. spalio 21 d. mirė, palaidotas Kaune.

Apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu, Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Šeima – žmona Melanija Žukauskaitė, dukra Aldona Eugenija.

Vyr. ltn. Vincas BLAŽYS⁴⁰⁸

(Laikiniai einantis Antrojo atskirosio pasienio Marijampolės bataliono vado pareigas nuo 1924 m. kovo 27 d. iki 1924 m. gegužės 9 d.)

Vincas Blažys gimė 1895 m. rugsėjo 30 d. Šakių apskrityje Lekėčių valsčiaus Šėtijų kaime. 1913 m. prie Liepojos gimnazijos išlaikė pradinės mokyklos mokytojo egzaminus. Tarnybą Lietuvos kariuomenėje pradėjo Vilniaus batalione, o 1919 m. liepos 31 d. įstojo į Karo mokyklą. Ją baigusiam buvo suteiktas leitenanto laipsnis, paskirtas tarnauti į Pirmąjį atsargos batalioną. Tarnaudamas Pirmajame atsargos batalione, vėliau – Dešimtajame pėstininkų pulke dalyvavo kovose su lenkais.

408 Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 2, p. 191–192.

1922 m. spalio 6 d. baigė Aukštuosius karininkų kursus, nuo 1922 m. lapkričio 23 d. paskirtas Mokomosios kuopos vadu. 1923 m. pakeltas į vyr. leitenantus, o spalio 6 d. paskirtas 2-ojo atskirojo pasienio bataliono 1-osios kuopos vadu. 1923 m. gruodžio 1 d. paskirtas Ūkio dalies vedėju, o gruodžio 31 d. perkeltas į I karo apygardos štabą. Nuo 1924 m. kovo 27 d. iki gegužės 9 d. laikinai ėjo likviduojamo 2-ojo pasienio bataliono vado pareigas.

1926 m. vasario 16 d. suteiktas kapitono laipsnis. 1927 m. kovo 21 d. perkeltas į Septintąjį pėstininkų pulką, paskirtas 2-osios kulkosvaidžių kuopos vadu, 1930 m. birželį – Mokomosios kuopos vadu, tačiau tą patį mėnesį perkeltas į III karo apygardos štabą, paskyrus Rikiuotės skyriaus viršininku. Nuo 1933 m. liepos 12 d. paskirtas Pirmojo pėstininkų pulko ūkio viršininku, 1936 m. balandžio 4 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus.

Sovietams likviduojant Lietuvos kariuomenę, paskirtas 29-ojo šaulių teritorinio korpuso 179-osios šaulių divizijos 234-ojo šaulių pulko vado padėjėju. Kilus SSRS ir Vokietijos karui, pasitraukė iš Raudonosios armijos. Vokiečių okupacijos metais gyveno Vilniuje, dirbo miesto Butų skyriuje, už pasipriešinimą įsteigti SS legioną vokiečių buvo suimtas ir išvežtas į Štuthofio koncentracijos stovyklą. Po karo apsigyveno Švedijoje, dirbo Švedijos metrologijos institute. Mirė 1978 m. rugpjūčio 24 d., palaidotas Stokholmo katalikų kapinėse.

Apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinu, Vytauto Didžiojo 5-ojo laipsnio ordinu, Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Šeima – žmona Marija Pranė Valančiauskaitė, dukra Regina.

Plk. lt. Tomas VIDUGIRIS⁴⁰⁹

(Pulko vadas nuo 1939 m. rugsėjo 17 d. iki 1939 m. spalio 14 d.)

Tomas Vidugiris gimė 1893 m. rugsėjo 20 d. Panevėžio apskrities Subačiaus valsčiaus Palaukių kaime. 1912 m. baigė Panevėžio realinės mokyklos 5 klases. 1914 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, iki 1917 m. kovojo Kaukazo fronte. 1918 m. liepą grįžo į Lietuvą. 1919 m. pradžioje mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į Panevėžio atskirąjį batalioną. Dalyvavo kovose su raudonarmiečiais, bermontininkais ir lenkais. 1920 m. gegužės 12 d. prie Karo mokyklos išlaikius egzaminus, suteiktas leitenanto laipsnis, paskirtas Mokomosios komandos jaunesniuoju karininku, nuo spalio 1 d. – Atsargos kuopos vadu, 1921 m. rugsėjo 27 d. – Ketvirtojo pėstininkų pulko 3-iosios kuopos vadu, 1922 m. balandžio 26 d. – 7-osios kuopos vadu. 1923 m. sausio mėn. dalyvavo Klaipėdos „sukilime“, pasivadinęs Jonu Pa-

409 Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 8, p. 232–233; T. Vidugirio asmens byla. LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3014.

laukiečiu, buvo sukilėlių 5-osios kuopos karininkas. 1924 m. sausio 1 d. pakeltas į vyr. leitenantus. 1923 m. liepos 15 d. baigė Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų Bendrąjį skyrių, paskirtas 1-osios kuopos vadu. 1927 m. vasario 16 d. pakeltas į kapitonus, 1932 m. lapkričio 23 d. – į majorus. 1932 m. gruodžio 1 d. perkeltas į Devintąjį pėstininkų pulką, paskirtas bataliono vadu. 1935 m. liepos 20 d. perkeltas į Ketvirtąjį pėstininkų pulką, paskirtas pulko vado padėjėju. 1936 m. baigė pėstininkų batalionų vadų kursus. 1936 m. lapkričio 23 d. pakeltas į pulkininkus leitenantus.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir likviduojant Lietuvos kariuomenę, 1940 m. gruodžio 20 d. paskirtas Raudonosios armijos

29-ojo šaulių teritorinio korpuso 179-osios šaulių divizijos 215-ojo šaulių pulko štabo viršininku. Kilus Vokietijos ir SSRS karui, iš Raudonosios armijos pasitraukė. Vokiečių okupacijos metais – Panevėžio burmistras. Organizavus Vietinę rinktinę, 1944 m. vasario 10 d. paskirtas Panevėžio apskrities komendantu. Vokiečiams likvidavus rinktinę suimtas, įkalintas Salaspilyje, vėliau perkeltas į Dancigą. Paleistas gyveno Vokietijoje, 1948 m. emigravo į Angliją, dalyvavo Anglijos lietuvių visuomeninėje veikloje. Mirė 1979 m. balandžio 27 d. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, palaikai perlaidoti Lietuvoje, Palaukių kapinėse (Panevėžio apsk.). 2005 m. balandžio 11 d. Respublikos prezidento dekretu po mirties suteiktas pulkininko laipsnis.

Apdovanotas Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ir 4-ojo laipsnio ordinais, Lietuvos nepriklausomybės medaliu, ugniagesių „Artimui pagalbon“ kryžiumi, Klaipėdos išvadavimo bronzos medaliu.

Dešimtojo pėstininkų Marijampolės pulko kariai,
apdovanoti Vyčio Kryžiaus ordinu⁴¹⁰

Karininkai:

kpt. Gerulaitis Zenonas
vyr. ltn. Kazlauskas Viktoras
vyr. ltn. Krikščiūnas Mečius

Viršilos:

Babravičius Jonas
Pranckevičius Domas
Visockis Jurgis

Puskarininkiai:

Bakas Antanas

Jaunesnieji puskarininkiai:

Bendikas Andrius
Janulionis Antanas
Liškauskas Kazys
Palukaitis Vladas
Rimavičius Juozas
Šeškauskas Stasys

Eiliniai:

Andruškevičius Silvestras
Grigaitis Jonas
Naruševičius Antanas
Novickas Jonas
Paltanavičius Vincas
Paulėkas Adolfas
Pečiulionis Petras
Sakelis Petras
Urlakis Stasys
Žygas Jurgis
Žura Juozas
Žuromskis Juozas

410 Vyčio kryžius ir jo ordino kavalieriai. *Karys*, 1938, Nr. 46, p. 1307; Vyr. leit. Tarasovas, [V]. Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 41, p. 329; Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 46, p. 389.

Dešimtojo pėstininkų Marijampolės pulko 1-ojo bataliono ir Mokomosios kuopos sužeistų karių kovų su lenkais 1920 m. rugpjūčio–spalio mėnesiais

s a r a š a s⁴¹¹

Adamkevičius Aleksas	Panasienka Bolius
Andriuškevičius Silvestras	Pransieka Bolius (sužeistas 1920-09-04 ir 1920-10-18)
Azaravičius Pranas	Rugelis Jonas
Baveras Mauša	Steponavičius Stasys
Bičkauskas Kazys	Stravinskas Petras
Butrimavičius Judelis	Strimaitis Antanas
Gervelis Liudas	Sudukas Stasys
Gura Albinas	Šadvydas Anufras
Jankūnas Juozas	Taleišis Juozas
Jerusevičius Jonas	Tamulionis Antanas
Jurelionis Antanas	Valukonis Jonas
Karosiejus Stasys	Vlasovas Grigalius
Katalynas Vladas	Zlotojabka Girš
Kauka Jonas	Žigas Jurgis
Kažunas Juozas	
Kliauga Antanas	
Kvalikauskas Jonas	
Launikonis Antanas	
Lisauskas Antanas	
Mačiukaitis Jonas	
Malkis Stasys	
Marcinkevičius Andrius	
Markevičius Stasys	
Matulionis Pranas	
Mikšas Vilius	
Miškinis Juozas	
Naruskas Juozas	
Navickas Jonas	
Paltanavičius Vincas	

411 Plk. lt. gyd. Kenstavičius L. Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais. *Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 136–137.

Santrumpos

ap. – aprašas
a. p. – antroji pusė
ats. – atsargos
b. – byla
Bn. – batalionas
brus. – baltarusių kalba
DLK – Didysis Lietuvos kunigaikštis
dr. – daktaras
dv. – dvaras
ež. – ežeras
f. – fondas
gen. – generolas
gen. ltn. – generolas leitenantas
gen. mjr. – generolas majoras
gyd. – gydytojas
j. psk. – jaunesnysis puskarininkis
KAM – Krašto apsaugos ministerija
km – kilometras
kpt. – kapitonas
krn – karininkas
l. – lapas
LCVA – Lietuvos centrinis
valstybės archyvas
l. e. – laikinai einantis
lenk. – lenkų kalba
ltn. – leitenantas
m. – metai
min. – minutė
mjr. – majoras
NKVD – Vidaus reikalų liaudies
komisariatas (rus. *Народный комиссариат
внутренних дел*)
Nr. – numeris
op. – operatyvinis
p. – puslapis

PD – pėstininkų divizija
pėst. – pėstininkas, pėstininkų
Pil. kun. – Pilėnų kunigaikštis
PP, p. p. – pėstininkų pulkas
PPV – pėstininkų pulko vadas
plk. – pulkininkas
plk. ltn. – pulkininkas leitenantas
SS – Vokietijos nacių partijos
ginkluoti elitiniai daliniai (vok.
Schutzstaffeln, apsaugos rinktinės)
SSRS – Sovietų Socialistinių
Respublikų Sąjunga (rus. *Союз
Советских Социалистических
Республик*)
ŠTK – Šaulių teritorinis korpusas
t. – tomas
up. – upė
vyr. – vyriausiasis
vyr. ltn. – vyresnysis leitenantas
vrš. – viršila

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:

- f. 4 – Karo sanitarijos valdyba,
- f. 384 – Krašto apsaugos ministerija,
- f. 510 – Antroji pėstininkų divizija,
- f. 513 – Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas,
- f. 514 – Antrasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo pulkas,
- f. 516 – Trečiasis pėstininkų Vytauto Didžiojo pulkas,
- f. 517 – Ketvirtasis pėstininkų karaliaus Mindaugo pulkas,
- f. 518 – Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas,
- f. 519 – Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas,
- f. 521 – Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas,
- f. 908 – Baltgudžių karo biuro ir karinių dalinių fondas,
- f. 929 – Kariuomenės štabas,
- f. 930 – Krašto apsaugos ministerijos įstaigų ir karinių dalinių asmens sudėties dokumentų kolekcija,
- f. 1322 – Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas,
- f. 1359 – IV pėstininkų divizija,
- f. R-222 – Tarybų Lietuvos liaudies kariuomenės karinės įstaigos ir daliniai, Įsakymai kariuomenei 1919–1924 m.

Memuaristika

Plk. lt. gyd. Kenstavičius, L[eonas]. Pirmoji medicinos pagalba fronte per kautynes su lenkais 1920 metais. *Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 129–137.

Ats. plk. Petraitis, J[onas]. Mūsų žygiai. Kovos su lenkais 1920 m., t. 2. Kaunas: Žaibas, 1937, 309 p.

Žukas, Konstantinas. Žvilgsnis į praeitį. Vilnius, 1992, 334 p.

Knygos

Balaišis, Algis, Dubikaitis, Antanas, Mišutis, Giedrius, Surgailis, Gintautas, Voveris,

Vytautas. Lietuvos valstybės sienos apsaugos istorija. Vilnius, 2010, 791 p.

Čepėnas, Pranas. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2. Vilnius, 1992, 840 p.

Jokubauskas, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda, 2014, 587 p.

Kilinskas, Kęstutis. Civilinės ir karinės valdžios sąveika Lietuvoje 1918–1940. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, 330 p.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1920. Vilnius, 1998, 619 p.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1919–1920. Vilnius, 2004, 497 p.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 2, 3, 4, 5, 7, 8.

5 pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas 1919–1934. Kaunas, 1934, 96 p.

Surgailis, Gintautas. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011, 304 p.

Statkus, Vytenis. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986, 1040 p.

Vitkus, A. Lietuvos istorijos įvykių chronologija, 1918–1926. Vilnius: Varpas, 2000, 635 p.

Žepkaitė, Regina. Diplomacija imperializmo tarnyboje: Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1919–1939 m. Vilnius: Mokslas, 1980, 313 p.

Straipsniai

Ališauskas, Kazys. Žvilgsnis į lietuvių – lenkų karą 1920 metais. *Karys*, 1970, Nr. 10, p. 291–297.

Ališauskas, Kazys. Plk. K. Žuko „Žvilgsnis į praeitį“ (pastabos ir nuomonės). *Karys*, 1959, Nr. 10-11-12, p. 243–247.

Bobinaitė, Asta. Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Suvalkijos 1919–1920 m. *Terra Jatwezenorum*. Istorijos paveldo metraštis. 2011 (3), p. 191–217.

10 pėstininkų pulkas. *Karys*, 1921, Nr. 8, p. 89.

Laisvės kovos Seinų krašte 1918–1923 metais. Prieiga per internetą: <https://www.voruta.lt/laisves-kovos-seinu-kraste-1918%e2%80%931923-metais/> [žr. 2023-11-12]

Lesčius, Vytautas. Lietuvos ir Lenkijos karinis konfliktas dėl Seinų krašto 1919 metais. *Karo archyvas*, t. 18, 2003, p. 169–192.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos miestų ir apskričių karo komendantūros 1918–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 15. 1998, p. 117–143.

Lesčius, Vytautas. Lenkų provokacijos neutralioje zonoje 1921–1923 m. *Karo archyvas*, t. 22, 2007, p. 153–218.

Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 32, p. 251.

Radziwonowicz, Tadeusz. Rok 1920 na Suwalszczyźnie. Preiga per internetą: <http://www.astn.pl/r2001/rok1920.htm>

Šimkus, A. Margiečių atgimimo proga. *Kardas*, 1936, Nr. 17, p. 486–488.

Vitkauskas, Vincas. Mūsų pėstininkai. *Mūsų žinynas*, t. 15, Nr. 45, 1928, p. 221–262.

Vyr. ltn. Tarasovas [Vladas]. Marijampolės grupės operacijos. *Karo archyvas*, 1926, t. 3, p. 225–257.

Vyr. leit. Tarasovas [Vladas]. Pasižymėję karžygiai. 10 pėst. Marijampolės pulko. *Karys*, 1925, Nr. 41, p. 389.

Žepkaitė, Regina. Hymanso projektas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 7, p. 563.

TENTH INFANTRY REGIMENT OF MARIJAMPOLĖ

The Tenth Infantry Regiment of Marijampolė belongs to the category of infantry regiments of the interwar Lithuanian army whose history did not begin as the history of a regiment, but as the Lithuanian army grew and strengthened during the struggle for independence, it grew into a regiment from a separate battalion and is attributed to the history of short-term military units, since it existed for only four years.

On the 20th of June 1919, the battalion was separated from the First Infantry Regiment and was named the First Reserve Battalion by the order of the Commander-in-Chief of the Army, General Silvestras Žukauskas. The battalion, when it was founded, was intended to be used as a training base for new recruits; however, when a dangerous situation arose near the southern lands of Lithuania as the Polish army began to invade them, it was transferred to the front and transformed from a training unit into a combat unit, and from the 8th August 1919, actively participated in the battles against the Poles.

As the Lithuanian army grew and strengthened during the period of intense fighting with the Poles, on the 1st of August 1920, by the decision of the commander-in-chief of the army, the First Reserve Battalion was reformed into the Tenth Infantry Regiment, and a little later, was given the name, the Marijampolė Regiment, taking into account its main location. The Tenth Infantry Regiment of Marijampolė is unique among other regiments in that it fought against one and the same enemy — the Poles — throughout the period of the struggle for independence.

A serious challenge for the soldiers of the regiment was the battles against significantly superior Polish military forces that took place at the beginning of September 1920. During the battles, the regiment suffered considerable losses; however, since it was transferred to the reserve of the Marijampolė group at the height of the fighting, it did not suffer such heavy losses as other regiments of the Marijampolė group.

After the end of the fighting with Poland, the regiment, as part of the IV Infantry Division, remained at the front in the protection of the neutral zone between Lithuania and Poland, and with the forces of one battalion, it guarded the assigned bar of the neutral zone. While guarding the neutral zone, the soldiers were constantly in combat conditions because the Poles were preparing various provocations, and there were wounded and dead soldiers of the regiment.

During this period, the regiment's leadership was faced with the problems of supply and discipline of the soldiers, mainly due to the lack of suitable living conditions for the regiment's soldiers. By their decision, the regimental leadership

and regimental officers had to put a lot of extra effort into the proper education and training of the soldiers. Despite the enormous problems that the regiment had to deal with, the regiment fulfilled the assignments set to it, successfully carried out the tasks assigned to it, and trained soldiers for the defence of the country.

By the decision of the Cabinet of Ministers on the 2nd of May 1923, the IV Infantry Division of the Lithuanian Army was disbanded. Instead, the Border Division was formed under the Ministry of Internal Affairs, which included regiments formerly subordinate to the IV Infantry Division. The Tenth Infantry Regiment became the Second Frontier Marijampolė Regiment.

Unfortunately, this decision was unsuccessful because after one division supported the protection of the entire demarcation line with Poland and the border with Latvia and the regiments occupied very wide security bars, although the service of soldiers was extended to three years, their training as soldiers of the Lithuanian army became impossible, and the protection of the demarcation line itself became ineffective therefore, from the of 1st December 1923, the Border Guards Division was reformed into the Border Guards Brigade by the decision of the Government. Accordingly, the former regiments of the Border Guard Division were reformed into separate battalions. On the 1st of December 1923, the Second Border Regiment of Marijampolė was reformed into the Second Separate Border Battalion.

However, the Border Guard Brigade did not exist for a long time. In the middle of December 1923, it was decided to disband the Separate Border Brigade, and from the beginning of 1924, border protection was entrusted to the border police.

Although the period of existence of the regiment was short, it operated in the most difficult days for Lithuania, and the soldiers of the regiment honourably fulfilled their duty, making a significant contribution to the common battle of the Lithuanian army for the freedom and independence of Lithuania.

After the announcement of the partial mobilisation of the Lithuanian army in September 1939, the Tenth Infantry Regiment was reborn again, and it successfully mobilised; however, after a few days of existence, it was demobilised again, but this mobilisation demonstrated that the regiment could be reborn within 32 hours and begin to carry out the Lithuanian defence tasks assigned to it.

Asmenvardžių rodyklė

A

Abraitis, Julius – 68
Abraitis, Vincas – 68, 83, 84
Abramikas, Vincas – 93
Adamkevičius, Aleksas – 118
Aguonis, Matas – 13
Ališauskas, Kazys – 24, 31, 36, 121
Andruškevičius, Silvestras – 117, 118
Andziulis, Pijus – 18
Asevičius, A. – 15
Asmenavičius, Petras – 38, 84, 87
Augustaitis, Antanas – 46
Azaravičius, Pranas – 118

B

Baranauskas, Jonas – 87, 88
Babravičius, Jonas – 117
Bagdonaitė, Stefanija Marija – 113
Bakas, Antanas – 117
Balaišis, Algis – 87, 121
Balaišis, Povilas – 66
Balutis, B. – 34
Baranauskas, Jonas – 38, 87
Bardauskas, Edmundas – 14
Barkovskis – 101
Bartaševičius, Jonas – 45, 88
Bartkus, Aleksas – 68, 87
Baveras, Mauša – 118
Bendikas, Andrius – 32, 117
Bendoravičius, Vytautas – 48, 63, 65
Berkinas, Dovydas – 39
Benzinskas, Stasys – 39

Bičkauskas, Kazys – 118
Bieliauskas, A. – 98
Bilevičius, Pranas – 63, 68, 77, 79, 86
Binaitis, Vladas – 68
Biveinis – 45
Blažys, Antanas – 79
Blažys, Vincas – 81, 84, 87, 88, 89, 90, 114, 115
Bobinaitė, A. – 15, 212
Brazys, Sergijus – 48, 74
Brizgys, Jonas – 38, 84, 86
Budrevičius, Juozas – 7, 88
Budrevičius, P. – 23, 53
Buragas, Petras – 82
Butkevičius, S. – 21
Butkus, Kazys – 73
Butrimavičius, Judelis – 118

C

Charitonovas, Kostas – 64
Chidikelis, Maksas – 17, 28, 40, 63

Č

Čaplikas, Julius – 30, 32, 35
Čepėnas, Pranas – 25, 121
Černeckis, V. – 34
Černiauskas, Dominykas – 38, 75, 87, 88
Česnulevičius, Jonas – 8
Čėsna – 78
Čičerinas, Georgijus – 22
Čirka, Jonas – 93

D

Dabulevičius, Karolis – 87
Dragūnevičius, Vincas – 18, 40
Dubikaitis, Antanas – 87, 121
Dusevičius, Jonas – 73

E

Eichelbergeris – 18
Elertas, Kazys – 88
Eskovas, Grigorijus – 75

F

Falevičius, Voicechas (Falewicz, Wojciech) – 13
Fošas, Ferdinando (Foch, Ferdinand) – 13, 16

G

Galvydis, Juozas – 15
Garmus, Alfredas – 73, 79
Garnelis, Jokūbas – 39
Gavrilovas – 87
Gerulaitis, Zenonas – 16, 21, 23, 54, 63, 117
Gervelis, Liudas – 118
Giedraitis, Balys – 22
Giedrys, Viktoras – 23, 64, 65, 79, 87
Goldenheimas – 17
Gonionis, Aba – 21, 23
Graužinytė, Elena – 105
Grigaitis, Jonas – 31, 74, 117
Grigaliūnas-Glovackis, Vincas – 24, 28, 29, 33
Grinius, Kazys – 19, 101, 103
Grinkevičius, Petras – 24, 54, 87, 88, 89, 113, 114

Griškevičius, Kostas – 79
Grubliauskas, Juozas – 7
Gulbinas, Pranas – 79
Gura, Albinas – 118

H

Himansas, Polis (Hymans, Paul) – 61

I

Iškauskas, Antanas – 60, 68

J

Jakaitis, Aleksandras – 23, 25, 26, 29, 30, 31, 34, 35, 45, 46, 52, 106, 107
Jakubonis – 98
Jankūnas, Juozas – 118
Janulionis, Antanas – 39, 117
Jarusevičius, Jonas – 118
Jokubauskas, Vytautas – 71, 92, 121
Jučas, Juozas – 81
Juodenukis, Juozas – 88
Juozaitis, Juozapas – 15
Jurelionis, Antanas – 118

K

Kairiūkštis, Vladas – 63
Kalasauskas, Mikas – 75, 88
Kaminskis – 79
Karosiejus, Stasys – 118
Karvelis, V. – 35
Katalynas, Vladas – 118
Katchė, Maksimas – 34, 35, 62, 68
Kauka, Jonas – 118
Kaunas, Pranas – 65, 66, 68, 73, 84, 85, 110, 111
Kazanas, Afanasijus – 83, 87, 88, 98

Kazlauskas, A. – 21, 23
 Kazlauskas, Viktoras – 34, 73, 79, 117
 Kažunas, Juozas – 118
 Keblius, Antanas – 63
 Kemežis, Antanas – 7, 15, 17, 18
 Kenstavičius, Leonas – 6, 26, 27, 28, 29, 39, 118, 120
 Kilinskas, Kęstutis – 33, 121
 Kleščinskis, Konstantinas – 22, 25, 37
 Kliauga, Antanas – 118
 Koškulis, Vilius – 53, 60, 87
 Kraucevičius, Juozas – 57, 58, 62
 Krikščiūnas, Mečius (Mečislovas) – 31, 46, 53, 87, 88, 117
 Kubilius, Jurgis – 54
 Kundrotas, Viktoras – 63, 68, 70, 86
 Kuprusevičius – 60
 Kuzmičius, Voldemaras – 72
 Kvalikauskas, Jonas – 118

L

Ladyga, Kazys – 7, 9, 25, 29, 32, 33, 38, 41, 44, 46, 49, 51, 53, 55, 102, 108
 Lasauskas – 46
 Launikonis, Antanas – 118
 Laurinaitis, Jonas – 35
 Lesčius, Vytautas – 5, 6, 7, 12, 13, 14, 16, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 62, 74, 82, 121, 122
 Leščinskis – 79
 Liatukas, Pranas – 18
 Lilas, Jurgis – 85
 Lingė, Jonas – 19, 21
 Lingnevičius, Leonas – 82
 Lisauskas, Antanas – 118
 Liškauskas, Kazys – 117
 Litkus – 76
 Lukasevičius, J. – 34

Lukoševičius, Juozas – 34

M

Mackievičius, Mečislovas (Mackiewicz, Mieczysław) – 17, 25, 34
 Mačiukaitis, Jonas – 118
 Makauskas – 73
 Malkis, Stasys – 118
 Mangirdas, Vladas – 72
 Manvilis (Manneville) – 28
 Marcinkevičius, Andrius – 118
 Markevičius, Stasys – 118
 Mašiotas, Justinas Juozas – 63, 84, 85
 Matulaitis Juozas – 87, 88
 Matulionis, Jonas – 60
 Matulionis, Pranas – 118
 Mauragas, Jonas – 54
 Mažeika – 21
 Medeckis, Vladas – 46
 Meižys, Balyš – 45
 Meškauskas, Česlovas – 93
 Michnevičius, Karolis – 87
 Mickus, Pranas – 19
 Mikalauskas, Liudas – 21, 53
 Mikšas, Vilius – 118
 Mikštas – 90
 Mikuckis, Juozas – 38, 41
 Mikučionis, Ignas – 63, 86
 Miškinis, Juozas – 118
 Mišutis, Giedrius – 87, 121
 Mitkus, Jurgis – 87, 88
 Modestavičius, Cezaris – 16
 Motiejūnas-Valevičius, Jonas – 20, 22, 23, 104, 105
 Musteikis, Ignas – 35, 38, 54, 55, 57, 63, 65, 109, 110

N

Nagrodskis, Ipolitas – 86, 88
Narauskas, Juozas – 118
Naruševičius, Antanas – 117
Naruševičius, Tomas – 22
Naujalis, Juozas – 85, 88
Navickas, Jonas – 118
Nienevskis, Adoms (Niennewski Adam Nałęcz) – 26, 33
Novickas, Juozas – 117

O

Orentas, Augustas – 38, 81
Oslislas, Alfonsas – 79
Ozievičius, Ignacas (Oziewicz Ignacy) – 17
Ozolas, Voldemaras – 29

P

Paltanavičius, Vincas – 117, 118
Palukaitis, Vladas – 32, 117
Panasienka, Bolius – 118
Paškevičius, Vilius – 98
Paulėkas, Adolfas – 117
Pautienius, Kazys – 78, 88
Pažemeckas, Kazys – 21, 83, 87
Pečiulionis, Petras – 117
Peikštenis, Eugenijus – 41, 44, 51, 53, 59, 66
Petisnė, Gabrielius Žanas (Petisné, Gabriel Jean) – 74
Petrutis, Jonas – 6, 24, 25, 26, 32, 33, 35, 36, 120
Petruškevičius, Antanas – 7
Petuchovaitė-Merkienė, Aleksandra – 110
Pijaulis (Pižolis?) – 26

Pranckevičius, Domas – 117
Pranckevičius, Juozas – 39
Pranculis, Jonas – 46, 53, 72, 73, 79, 86
Pransieka Bolius – 118
Pundzius, Martynas – 63, 88
Purtokas, Kazys – 7, 23

R

Račinskas, A. – 97
Račka, Antanas – 63, 86
Račkauskas – 64
Radus-Zenkavičius, Leonas – 103
Radzevičius, Juozas – 24, 53
Radziwonowicz, T. – 26, 122
Ramanauskas, Kazys – 30, 32
Ramanauskas, Valerijonas – 83
Ramašauskas, Alfonsas – 72
Raštikis, Stasys – 92
Razvickas, Andrius – 23, 72
Ridzevičius, Stasys – 45
Rimavičius, Juozas – 117
Riomeris, A. – 34
Romanovas, Nikolajus II – 102
Rozentalis – 17
Rudnickis, Adomas (Rudnicki, Adam) – 15
Rugelis, Jonas – 118

S

Sakelis, Petras – 117
Simanavičius, Jonas – 39
Skaudičkas – 98
Skorupskis, Vladas – 52, 54, 107, 108
Skučaitė, V. – 16
Skučas, Kazys – 16, 61, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 85, 87, 112, 113
Sližys, Balys – 87
Smetona, Antanas – 92
Songinas, Henrikas – 41, 60

Stanaitis, Juozas – 70 71, 72, 77
Stankevičius – 63
Statkus, Vytenis – 6, 23, 121
Stepanauskas, Pranas – 63, 72, 87
Steponavičius, Stasys – 118
Stravinskas, Petras – 118
Stravinskas, Vytautas – 73
Strimaitis, Antanas – 118
Sudukas, Stasys – 118
Surgailis, Gintautas – 6, 9, 87, 121
Svyilas, Kazys – 82, 83, 86
Svyilas, Aleksandras – 23

Š

Šablovinskis, Jurgis – 81, 82
Šadvydas, Anufras – 118
Šalkauskas – 87
Šeškauskas, Stasys – 117
Šimkus, A. – 22, 122
Šimkus, Jonas – 46, 50, 103
Šimulynas, Kazys – 38, 56
Šiurka, Jonas – 39
Škirpa, Kazys – 31
Šlapelis, Vladas – 98
Šneiderytė-Kaufmanienė, Emma – 111
Štencelis, Brunonas – 52, 53, 54

T

Taleišis, Juozas – 118
Talevičius, Zigmas – 7
Tamulionis, Antanas – 118
Tarasovas, Vladas – 13, 32, 34, 39, 68, 81, 87, 88, 117, 122
Tezba, Z. – 44, 66
Toninis – 62
Trinkevičius – 88
Trumpauskas, Ričardas – 17
Tumas, Juozas – 23, 49, 73

U

Urbonas, Alfonsas – 38
Urbutis, Vincas – 98
Urlakis, Stasys – 117

V

Vaičiulis, Vincas – 83
Valaitis, P. – 23, 53
Valančiauskaitė, Marija Pranė – 115
Valukonis, Jonas – 118
Vasiliauskas, Tomas – 88
Velykis, Mykolas – 14
Venclauskas, Antanas –
Vėgėlis, Jonas – 82
Vidugiris, Tomas – 93, 115, 116
Visockis, Jurgis – 32, 117
Višniauskas, Jonas – 39
Vitkauskas, Vincas – 6, 13, 14, 19, 35, 36, 93, 96, 97, 122
Vitkus, A. – 22, 121
Vlasovas, Grigalius – 118
Voveris, Vytautas – 87, 121

Z

Zdanavičius – 7
Zlotojabka, Girš – 118

Ž

Želigovskis, Liucjanas – 38, 64, 103
Želionis, Klemensas – 81
Žemaitis, Adomas – 40, 60
Žepkaitė, Regina – 12, 61, 121, 122
Žikevičius, Kazys – 72
Žygas, Jurgis – 117
Žukas, Konstantinas – 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24,

25, 26, 64, 67, 72, 73, 74, 77, 85, 87,
99, 101, 102, 103, 104, 120
Žukauskaitė, Melanija – 114
Žukauskas, Silvestras – 10, 46, 47, 99,
103, 123
Žura, Juozas – 117
Žuromskis, Juozas – 117

Vietovardžių rodyklė

A

Agradnykai – 15
Akmeniai – 36, 40
Alytus – 7, 8, 14, 44, 61, 89, 90, 105, 109, 112
Alka – 40
Alnai – 78
Alsakiai – 40
Amenynis – 40
Andrioniškis – 95
Anykščiai – 95
Antalgė – 95
Arnionys – 40
Asiuža (Hoža) – 24
Augustavas – 12, 14, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 99, 100, 102
Augustavo kanalas – 12, 14
Aukštoji Panemunė – 103
Aukštutinė Silezija – 68

B

Balbieriškis – 47
Balseliškiai – 110
Baltadumbliai – 32
Baltijos jūra – 15
Baluošas ež. – 40
Beržininkai (Berznykas) – 13, 27, 29, 30, 36
Biliakiemis – 96
Birkiai – 40
Biržai – 111
Bražuolė – 40
Breslauja – 93
Briuselis – 61, 63

Burkila – 40
Burokai – 37, 78
Buteliūnai – 35

C

Chovščizna – 40

Č

Černokai – 16
Červonka – 31, 32, 33
Čiugujevas – 110, 112

D

Dancigas – 116
Daubariškiai – 40
Daugailiai – 108, 112
Daugirdiškės – 39, 40
Daugpilis – 12, 13
Dauguva up. – 15, 22
Degsnės – 40
Didysis Šelmentas ež. – 33
Didžiuliškiai – 95
Dyviliskiai – 36
Donitai – 40
Druskininkai – 22
Drūkšiai ež. – 20
Dukynė – 105
Dusnyčia – 36
Dūkštas – 95

E

Eglinė (Jegliniecas) – 31, 78, 79

F

Fornetka – 33

G

Galadusas ež. – 19

Galiniai – 44, 61

Galvydžiai – 104

Gardinas – 24, 25, 99

Gibai – 15, 22, 24, 29, 30, 35, 36

Gilužiai – 78

Grabovas – 24, 25

Griūtys – 96

Gudeliai – 47

Gulbiniškės – 31, 32

J

Jakėnai – 40, 44

Janučiai – 62

Jasionys – 96

Jauniūnai – 40, 95

Jeleniavas – 31

Jesionovas – 31

Jokūbonys – 40

Joneliškiai – 96

Joniškis – 40

Joteliūnai – 40

Julinava – 40

Juodiškiai dv. – 40

Juodoji Ančia up. – 12, 13, 14

Juodoji jūra – 15

Jurgiškiai – 95

K

Kadyšas – 17, 18, 83

Kaletnikas – 13, 28, 31, 32, 34

Kalėnai – 40

Kalvarija – 16, 24, 27, 28, 29, 31, 34, 35, 37, 38, 60, 62, 76, 77

Kapčiamiestis – 17, 18, 36, 76, 77, 83

Karaganda – 105, 108

Karmėlava – 108

Katiliškės – 40

Kaunas – 7, 22, 38, 40, 61, 62, 72, 101, 102, 105, 108, 110, 111, 112, 114

Kazitiškis – 12

Keidonėliai – 40

Kėdainiai – 105

Kiemeliai – 40

Kiementas ež. – 40

Kijevas – 104

Klaipėda – 74, 109, 111, 115

Klebiškis – 49

Kleiviniai – 15

Klepočiai – 46, 48, 49, 61

Klivlendas – 103, 104, 110

Kovynė – 96

Kramnikas ež. – 14

Krasnojarskas – 101

Krasniburas – 24

Krasnopolis – 15, 27

Krosna – 60

Kučiūnai – 36, 83

Kunigaikštinė – 40

Kuodžiai – 78

Kupiškis – 92, 93, 95, 97, 107

Kurkliai – 107, 108

Kvakšai – 40

Kvietiškiai – 113

L

Labaišiškiai – 40
 Lazdėnai – 40
 Lazdijai – 14, 28, 29, 35, 60, 77
 Lekėčiai – 114
 Lekiškė – 95
 Liepinė (Lipskas) – 24, 25, 26, 29
 Liepoja – 114
 Lipniakas – 34
 Lipovas – 34
 Liubavas – 13, 22, 37
 Lyck (dabar –Elkas) – 12
 Lyda – 48

M

Maciejava – 40
 Mačiūnai – 60
 Magadanas – 108
 Malūnėlis – 40
 Mara up. – 15
 Marijampolė – 7, 14, 16, 17, 18, 22, 24, 38, 41, 44, 47, 49, 60, 61, 101, 104, 112, 113
 Maskva – 113
 Maudos ež. – 13
 Mauručiai – 47, 73, 112
 Mažasis Šelmentas ež. – 33
 Mažeikiai – 111
 Merionys – 40
 Merkinė – 12, 41, 46
 Miciūnai – 40
 Miegučiai – 40
 Mikniškės – 39
 Mironiškis – 62
 Mizarai – 19
 Mockėnai – 95, 96
 Molodečnas – 93

N

Narūniškės – 40
 Naujadvaris – 26
 Naujalaukis – 40
 Naujieji Graužai – 33
 Nemeikščiai – 96
 Nemunas up. – 12, 16, 35
 Neris up. – 40, 78
 Norkūnai – 96
 Novasada – 96
 Nugariai – 40

O

Obeliai – 40
 Odesa – 107
 Oklinai – 13
 Oldenburgas – 110
 Olšanka – 37

P

Paaliosė – 40
 Padubingė – 40
 Padvariai – 40
 Pajuodžiai – 40
 Pajuostis – 92, 93
 Pakalniai – 40
 Pakalniškiai – 62
 Palaukiai – 115, 116
 Pamiškė – 78
 Panevėžys – 104, 105, 107, 111, 115, 116
 Panoriškės – 40
 Papirniukai – 40
 Pasiekiai – 40, 79
 Pasiernikas ež. – 35
 Pazapsiai – 36
 Peliškiai – 108
 Perloja – 7, 8, 9

Peterhofas – 109
Plekiškės – 40
Potis – 107
Praha – 108
Prienai – 47, 49
Pronckai – 13, 14
Punskas – 13, 14, 22, 28, 37
Puodžiai – 96
Pžeima Vysoka – 33

R

Račkos – 29
Ramygala – 106
Raseiniai – 102, 111
Ratnyčia – 12
Ražiškiai – 62
Ryga – 104
Rylskas – 112
Rymučiai – 40
Rokiškis – 104
Rostovas prie Dono – 112
Rovelė – 37
Rudamina – 16
Rusų Būda – 13
Rutka – 32
Rūdiškės – 40

S

Salaperaugis – 37
Salaspilis – 116
Saloviškės – 40
Sankt Peterburgas – 109, 110
Sapackinė – 12, 29, 30
Seibutonys – 40
Seimėnai – 40
Seinai – 7, 12, 13, 14, 15, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 100, 110, 111

Seirijai – 22, 28, 31, 35, 36
Senas Malūnas – 40
Senieji Alksnėnai – 78
Senieji Graučiai – 32
Sevastopolis – 107
Sibirauka – 40
Sidra up. – 25
Sintautai – 110
Skidlius – 24, 25
Skindariškės – 40
Skriaudžiai – 48
Smalėnai – 35, 36
Smalvos – 95
Smolenskas – 20
Spaskas – 105
Spengleninkai – 40
Sprindžius – 40
Staraja Rusa – 106
Stareinė – 40
Stokholmas – 115
Strėva – 40
Strielčiškės – 40
Studžiūnai – 13
Subačius – 115
Suvalkai – 12, 13, 16, 17, 20, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 38, 50, 62, 102
Svédasai – 97, 104

Š

Šakiai – 110, 114
Šeštakai – 61
Šėtijai – 114
Šiauliai – 104
Šipliškė – 28, 29, 30, 31
Šiurmonys – 40
Šniponys – 40, 107
Štabinas – 25
Štuthofas – 115
Švenčionėliai – 105

Švenčionys – 94

T

Tartokas – 13, 14

Tauragnai – 96

Tbilisis – 107

Tiflisas – 107

Tiltai – 40

Torontas – 111

Trakai – 39

Triobiškiai – 113

U

Ukmergė – 94, 95, 107, 108

Uličėlė – 40

Utena – 9, 94, 95, 96, 97, 107, 108, 109,
111

Užušliliai – 40

V

Valiukiškiai – 40

Varėna – 12, 13, 40

Varnupiai – 112

Varšuva – 24, 109

Veisiejai – 15

Veiveriai – 110, 112, 113

Vičiūnai – 40

Viešintos – 95

Vievis – 38, 39, 40, 111

Vijeikiai – 96

Vilkaviškis – 14, 16, 19, 22, 38, 47

Vilnius – 12, 13, 17, 20, 22, 40, 61, 93, 94,
95, 102, 103, 105, 106, 110, 111, 113, 115

Virbalis – 61

Vištytis – 22, 31, 33, 48, 49, 61

Vištytis ež. – 19, 33, 35, 37, 41

Vižainis – 13, 22, 27, 29, 31, 32, 33

Vyžuonos – 109

Z

Zarasai – 96

Ž

Žagariai – 15, 29,

Žeimiai – 78

Ženeva – 61

Živulčiškė – 35

Žubrinas – 31

Žuklijai – 40

SERIJOS „LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA“ LEIDINIAI

1. Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus įsakymai. 1990–1991. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2003, 222 p.
2. **Surgailis, Gintautas**. Lietuvos karinis laivynas. 1935–1940. Vilnius, 2003, 208 p.
3. **Kazakevičius, Vytautas**. Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje (II–XII–XIII amžius). Vilnius, 2004, 136 p.
4. **Lesčius, Vytautas**. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. 1918–1920. Vilnius, 2004, 498 p.
5. **Aničas, Jonas**. Karininkas Antanas Juozapavičius. 1894 02 13–1919 02 13. Vilnius, 2004, 124 p.
6. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 1. 1991 Nr. 222-355. 1992 Nr. 01-479. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2004, 512 p.
7. **Juodagalvis, Jonas**. Švenčionių krašto savanoriai. 1918–1920 m. Vilnius, 2005, 236 p.
8. **Surgailis, Gintautas**. Rusijos kariuomenės išvedimas. 1990–1993. Vilnius, 2005, 345 p.
9. Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose. Sudarytojai Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis. Vilnius, 2005, 472 p.
10. **Raubickas, Eugenijus**. Ženklas ant munduro. Vilnius, 2005, 294 p.
11. **Gečas, Steponas**. Steponas Darius Lietuvos kariuomenėje ir sporte. Vilnius, 2005, 232 p.
12. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1992 Nr. 480-749. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2006, 374 p.
13. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 3. 1992 Nr. 750-975. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2006, 286 p.
14. **Aničas, Jonas**. Generolas Silvestras Žukauskas. 1861–1937. Vilnius, 2006, 294 p.
15. **Surgailis, Gintautas**. Valstybės sienos apsauga 1990–1994 metais. Vilnius, 2008, 247 p.
16. **Surgailis, Gintautas**. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011, 300 p.
17. **Katilius, Artūras**. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m. Istorinė apybraiža, atsiminimai, dokumentai.

Vilnius, 2011, 226 p.

18. **Rakutis, Valdas, Vaičenonis, Jonas.** Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija. Vilnius, 2012, 196 p.

19. **Surgailis, Gintautas.** Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas. Vilnius, 2013, 188 p.

20. **Katilius, Artūras, Tininis, Vytautas.** Lietuvos kariuomenės karių uniformos, ženklai ir vėliavos. 1990–2010. Vilnius, 2014, 390 p.

21. **Tamošiūnienė, Milena.** Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1920 m. Vilnius, 2014, 166 p.

22. Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas. Vilnius, 2014, 260 p.

23. **Surgailis, Gintautas.** Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio pėstininkų Algirdo pulkas. Vilnius, 2014, 292 p.

24. **Stoliarovas, Andriejus.** Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m. Vilnius, 2015, 337 p.

25. **Surgailis, Gintautas.** Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. Vilnius, 2016, 276 p.

26. **Surgailis, Gintautas.** Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas. Vilnius, 2017, 254 p.

27. **Grigaliūnas-Glovackis, Vincas.** Generolo atsiminimai. I dalis. Carų imperijoje. Vilnius, 2017, 308 p.

28. **Grigaliūnas-Glovackis, Vincas.** Generolo atsiminimai. II dalis. Lietuvoje. III dalis. Demokratijos sukuriuose. Vilnius, 2017, 384 p.

Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. I dalis. Vilnius, 2018, 324 p.

30 **Žigaras, Feliksas.** Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. II dalis. Vilnius, 2018, 324 p.

31. **Surgailis, Gintautas.** Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas. Vilnius, 2019, 249 p.

32. **Andriškevičius, Jonas.** Nuo Krašto apsaugos mokyklos iki Akademijos (1992–1994). Vilnius, 2019, 88 p.

33. **Katilius, Artūras.** Lietuvos kariuomenės šaltieji ginklai XX–XXI a. Vilnius, 2019, 248 p.

34. **Pugačiauskas, Virgilijus.** XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija. Vilnius, 2019, 128 p.
35. **Surgailis, Gintautas.** Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m. Vilnius, 2020, 305 p.
36. **Eidintas, Alfonsas, Juodis, Darius, Surgailis, Gintautas.** Partizanų generolas Jonas Žemaitis-Vytautas. Vilnius, 2020, 171 p.
37. **Surgailis, Gintautas.** Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegidžio pulkas. Vilnius, 2021, 322 p.
38. **Surgailis, Gintautas.** Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas. Vilnius, 2022, 299 p.
39. **Surgailis, Gintautas.** Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas. Vilnius, 2023, 311 p.

Gintautas Surgailis
DEŠIMTASIS PĖSTININKŲ MARIJAMPOLĖS PULKAS
Mokslo studija
Atsakingasis redaktorius dr. Darius Juodis
Kalbos redaktorė Nijolė Andriušienė
Maketavo Laima Adlytė

Tiražas 300 egz.
2024-11-14. Užsakymas GL-644.
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5 A, LT-10322 Vilnius
Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.